

PRÁVNICKÁ FAKULTA
MASARYKOVY UNIVERZITY

KATEDRA PRÁVNÍ TEORIE

RIGORÓZNI PRÁCE

**ALTERNATÍVNE TRESTY Z POHĽADU TRANSFORMÁCIE
SPOLOČNOSTI A PSYCHOLOGICKÉHO POHĽADU**

Mgr. Peter Rak

2008

Prehlasujem týmto, že som rigoróznou prácu na tému: Alternatívne tresty z pohľadu transformácie spoločnosti a psychologického pohľadu spracoval sám len s využitím prameňov uvedených v práci.

V Prešove dňa 01.10.2008

.....

podpis

Obsah:

Úvod.....	4
1. TEORETICKÉ ZÁKLADY POJATIA TRESTU A TRESTANIA.....	6
1.1 Úvod do teoretického pojatia trestania	6
1.2 Účel trestu.....	8
1.3 Obecné zásady trestania.....	11
1.4 Spravodlivosť trestu.....	13
1.5 Základné teórie popisujúce zmysel, účel a dôvod existencie trestu.....	14
1.5.1 Absolútna teória.....	15
1.5.2 Relatívna teória.....	19
1.5.2.1 Teória odstrašenia.....	20
1.5.2.2 Rehabilitačná teória.....	22
1.5.2.3 Eliminačná (vylučovacia) teória.....	23
1.5.2.4 Teória reštitučná (kompenzačná).....	25
1.5.3 Zmiešaná teória.....	27
2. HISTORICKÝ VÝVOJ POUŽÍVANIA TRESTOV NA ÚZEMÍ ČR.....	29
2.1 Vývoj a ukladanie trestov na území ČR od najstarších čias do roku 1989.....	29
2.2 Vývoj a ukladanie trestov na území ČR od roku 1989 a nástup ukladania alternatívnych trestov.....	33
3. ALTERNATÍVNE TRESTY Z POHĽADU TRANSFORMÁCIE SPOLOČNOSTI A PSYCHOLOGICKÉHO POHĽADU.....	38

3.1 Úvod	38
3.2 Restoratívna justícia	40
3.3 Teoretické členenie alternatívnych trestov	42
3.3.1 Alternatívy v procesnom konaní v platnej právnej úprave..	44
4. POROVNANIE ALTERNATÍVNYCH TRESTOV S TRADIČNÝM MODELOM TRESTANIA	48
4.1 Pohľad na alternatívne tresty v porovnaní s transformáciou a vývojom väzenstva	48
4.2 Porovnanie alternatívnych trestov s trestom odňatia slobody	56
5. TREST OBECNE PROSPEŠNÝCH PRÁC	61
6. PROBÁCIA	74
6.1 Vznik probácie v ČR.....	74
6.2 Probácia, činnosť Probačnej a mediačnej služby ČR	77
6.3 Poslanie a ciele činnosti PMS	79
6.4 Informačné služby PMS	81
6.5 Kontakt PMS s blízkym sociálnym okolím klienta a ďalšími odborníkmi	84
6.6 Probácia vo vzťahu k mladistvým	85
6.7 Praktická činnosť PMS	89
7. MEDIÁCIA	92
7.1 Úvod	92
7.2 Postup pri mediácii.....	97
7.3 Výsledky mediácie v praktickom živote	106
Záver.....	111
Resume.....	113
Zoznam použitých tabuliek.....	116
Použitá literatúra.....	117

Úvod

Justícia a celé trestné právo prechádza v Českej republike neustálymi zmenami. Táto transformácia razantnejšie začala od roku 1989, keď bolo treba prispôbiť trestný a právny systém zmenám, ktoré so sebou nový spoločenský systém priniesol. Nezmenil sa len systém, ale aj zmýšľanie ľudí a ich prístup a postoj ku kriminalite. Dnes sa dá povedať, že v základných znakoch fungovania justície a kriminality sa ČR nelíši od vyspelých demokratických krajín. Spôsob, akým sa to dosiahlo, nebol ľahký a ešte stále nie je ukončený. Pre efektívny trestný systém je vhodné mať dobrý systém väzenstva a dobrý systém ukladania a druhov trestov. Tieto faktory ale samé o sebe nestačia zabezpečiť nízku mieru kriminality. Dôležitý je aj postoj verejnosti k trestaniu, či považujú momentálny trestný systém za vhodný a účinný. Ak tomu tak nie je, tresty nemôžu dostatočne dobre plniť svoju prevenčnú funkciu a účinnosť trestania klesá. V poslednej dobe dochádza k rozvoju tzv. restoratívnej justície a častejšiemu ukladaniu alternatívnych trestov. Tieto systémy zmierňujú tvrdosť trestnej represie a snažia sa nájsť riešenie, ktoré by vyhovovalo všetkým zúčastneným stranám trestného systému, a to ako páchateľovi, poškodenému, tak aj spoločnosti. Existuje tu snaha nepozerať sa na páchateľa ako na „zločinca“ v pôvodnom jazykovom význame, teda ako toho, kto čini zlo, ale ako na omylného človeka, ktorý zlyhal pod tlakom okolností a vykonal niečo, čo sa síce nedá vrátiť späť a zmeniť, ale dajú sa zmierniť následky tohto činu. Obom týmto aspektom – klasickému trestaniu aj alternatívne trestaniu sa v tejto práci budem venovať.

V prvej kapitole rozoberiem teórie sankcionovania, jednotlivé druhy trestov a historické pozadie vývoja trestov. Venovať sa budem aj filozofickým koncepciám, ktoré mali na vývoj trestania vplyv.

V kapitole druhej sa budem venovať historickému vývoju trestov na území Českej republiky.

V tretej časti popíšem alternatívne spôsoby trestania, ich teoretické základy, druhy a ich efektívnosť.

Vo štvrtej časti uvediem niektoré prednosti a nedostatky ukladania alternatívnych trestov, budem sa venovať alternatívnym trestom v porovnaní s transformáciou a vývojom väzenstva a tiež poukážem na hlavné nedostatky trestu odňatia slobody.

V časti piatej sa budem venovať trestu obecné prospešných prác, v časti šiestej probácii a v časti siedmej mediácii. V týchto častiach popíšem základné princípy fungovania týchto alternatívnych trestov resp. postupov, ich efektívnosť a dopad na spoločnosť a vývoj kriminality. V jednotlivých častiach tiež poukážem na psychologické aspekty uvedených alternatívnych trestov a ich praktické použitie v praxi.

Poznatky a informácie použité v tejto práci som čerpal z českej literatúry a právnych predpisov a tiež zo zahraničných dokumentov. V tejto práci som čerpal taktiež zo slovenských publikácií a právnych predpisov, ktoré sú vzhľadom na dlhoročnú česko-slovenskú právnu históriu veľmi podobné a táto podobnosť sa odrazila aj na podobných formách a druhoch alternatívnych trestov a spôsobu ich ukladania.

V práci taktiež poukážem na prax a prístup k uplatňovaniu alternatívnych trestov v zahraničných právnych poriadkoch, kde majú alternatívne tresty dlhoročnú tradíciu.

1. TEORETICKÉ ZÁKLADY POJATIA TRESTU A TRESTANIA

1.1 Úvod do teoretického pojatia trestania

Ľudia uvažovali o trestaní, jeho účele, zmysluplnosti a oprávnenosti už od najstarších čias. Bolo nevyhnutné vysporiadať sa s touto otázkou, nakoľko porušovanie pravidiel stanovených spoločnosťou je staré ako spoločnosť sama, a takéto protiprávne správanie spoločnosti ako celku vždy škodilo. Postupom času sa vytvorili rôzne vedné disciplíny, ktoré sa na trestanie pozerali z rozličných uhlov pohľadu. Ide napr. o: filozofiu, etiku, teológiu, kriminológiu, psychológiu, peneológiu a mnohé ďalšie. Dá sa pritom povedať, že v histórii ľudstva sa nikdy neobjavilo jasne definované zdôvodnenie, ktoré by slúžilo ako vodcovský princíp pri ukladaní trestu.¹

Tieto úvahy a praktická nutnosť vysporiadať sa s kriminalitou viedli k tomu, že ľudská spoločnosť si vyvinula niekoľko obranných mechanizmov pred delikventným správaním, ktoré sú obsiahnuté v rámci vyššie uvedených disciplín.

Jedným z nich je špecifický systém sankcií kodifikovaný trestným právom. Ide o tzv. súdne tresty² (ďalej len *tresty*).

Trestom rozumieme zákonom stanovený právny následok za určité protiprávne jednanie.³ Trest je jedným z prostriedkov k dosiahnutiu účelu trestného zákona. Zákon č. 140/1961 Sb., trestný zákon (ďalej len Tr. zák.) hovorí, že prostriedky k dosiahnutiu účelu trestného zákona⁴ sú pohrozenie trestom, ukladanie a výkon trestov a ochranné opatrenia. Trest je prostriedok štátneho donútenia, ktoré ukladajú súdy menom štátu a na základe zákona za spáchaný trestný čin jeho páchatelovi.

¹ Rizman S., Sotolář A., Šámal P., K problematice alternativních trestů, Příloha- Trestní právo 7-8/1997, str.5

² Kratochvíl V. a kolektiv: Trestní právo hmotné Obecná část, 1. dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 404

³ Jelínek J. a kol: Trestní právo hmotné, Obecná část, 1. vyd., Linde Praha, 2004, str. 329

⁴ Ust. § 2 Tr. zák.

Trest musí páchatelovi spôsobiť určitú *ujmu*.⁵ Táto musí byť páchatelom ako ujma chápaná. Ujma je základným znakom trestu, trest totiž citeľne zasahuje do občianskych a práv a slobôd, ktoré sú chránené Ústavou a Listinou základných práv a slobôd (ďalej len LZPS) Jedná sa napr. o majetkovú ujmu, obmedzenie osobnej slobody, atď. Pohrozenie takouto ujmu má páchatel'a odradiť od páchania trestnej činnosti.

Druh a výška trestu musia byť úmerné stupni spoločenskej nebezpečnosti trestného činu.⁶ Zákon výslovne zakazuje, aby jeho výkonom bola ponížená ľudská dôstojnosť.⁷ Súčasne v trestnej politike musí platiť, že ujma nesmie presahovať mieru⁸ minimálne nutnú k ochrane spoločnosti, nesmie ponižovať ľudskú dôstojnosť a nemá nikdy spôsobiť zbytočné straty či už na strane páchatel'a alebo obeť.

Problematika teórie sankcionovania je komplikovaná téma, ktorá dodnes nebola uspokojivo vyriešená. Zaujať k trestu správny postoj, ktorý by aspoň sčasti vyriešil problematiku kriminalitu je nemožné bez teoretického zvládnutia aspektov trestania.

1.2 Účel trestu

Existencia a ukladanie trestov vyvoláva veľké množstvo otázok. Je trest a má byť cieľom sám o sebe? Je trest vhodným prostriedkom k dosiahnutiu stanovených a žiaducich efektov? Dôležité je zistiť ako trest vplýva na prevýchovu páchatel'a, na odstrašenie ďalších potenciálnych páchatel'ov apod. Je potrebné zabezpečiť, aby trest bol primeraný, alebo primeranosť nehrá zásadnú úlohu? Aký je jeho účel?

Účel trestu je vymedzený v Tr. zák. Účelom trestu je chrániť spoločnosť pred páchatel'mi trestných činov, zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho k tomu, aby viedol

⁵ Kratochvíl V. a kolektiv: Trestní právo hmotné Obecná část, 1. dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 404

⁶ ust. § 31 ods. 3 Tr. zák.

⁷ ust. § 23 ods. 2 Tr. zák. a čl. 7 ods. 2 LZPS

⁸ Kratochvíl V. a kolektiv: Trestní právo hmotné Obecná část, 1. dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 404

riadny život, a tým pôsobiť výchovne aj na ostatných členov spoločnosti.⁹

Účelom trestu a každého spôsobu trestania je v prvom rade ochrana spoločnosti pred páchatelmi trestných činov. Táto ochrana spoločnosti sa realizuje tak, že na jednej strane trest zabraňuje páchatelovi v páchaní ďalších trestných činov, a na druhej strane pôsobí na páchatela výchovne, aby k páchaniu trestnej činnosti už viac nedochádzalo.

Účelom trestu v žiadnom prípade nie je pôsobiť páchatelovi zbytočné utrpenie alebo ponížiť jeho ľudskú dôstojnosť. Ide predovšetkým o úspešnú prevýchovu a resocializáciu odsúdeného, ktorej výsledkom je opätovné úspešné zaradenie do normálneho života a jeho fungovania ako riadneho občana.

Fakt spáchania trestného činu je dokladom toho, že jeho páchatel je nebezpečný, čo svedčí o potrebe použitia trestu a potrebe napraviť páchatela, aby k ďalším trestným činom nedošlo.¹⁰

Je zrejmé, že kriminalitu sa nikdy nepodari potlačiť úplne a preto najdôležitejším účelom, ktorý má trest plniť, je udržanie poriadku aspoň v tolerovateľných medziach v spoločnosti. Samozrejme že tento poriadok je nevyhnutné nastoľovať nielen trestami podľa trestného práva, ale aj inými prostriedkami. Samotné tresty by neboli dostačujúce. Ide napríklad o mimo právne prostriedky, ako výchova v rodine, náboženské predpisy apod.

Napĺňaniu účelu trestu slúžia individuálna represia, individuálna prevencia a generálna prevencia.

Individuálna represia¹¹ slúži ako prostriedok potrestania páchatela za čin, ktorý súd uznal za spoločensky škodlivý a zavrhnutiahodný. Bezprostredne bráni páchatelovi v páchaní ďalšej trestnej činnosti. Slúžia na to zabraňujúce, zväčša technické

⁹ ust. § 23 ods. 2 Tr. zák.

¹⁰ Novotný O.: O výměře trestu, 1.vyd., Nakladatelství Československé Akademie věd, 1960, str.22

¹¹ Kratochvíl V. a kolektiv: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 405

prostriedky, ktoré mu v tom bránia fyzicky, alebo mu túto činnosť sťažujú.¹²

Ide o rôzne druhy trestov, napr. trest odňatia slobody, peňažité tresty, aby sa sťažilo financovanie trestnej činnosti, zákaz určitých činností, pomocou ktorých páchatel konal trestnú činnosť. Tresty v rámci individuálnej represie sú chápané ako prostriedky negatívneho charakteru. Prostriedky, ktoré majú na páchatel'a pôsobiť pozitívne, sú obsiahnuté v ďalších zložkách, ktoré slúžia k naplneniu účelu trestu.

Individuálna prevencia¹³ sa opiera o individuálnu represiu, bez ktorej by prevencia nemohla dostatočne efektívne fungovať. Podstata individuálnej prevencie spočíva v práci s pozitívnymi metódami. Tieto metódy sú chápané ako výchovné (výchovná funkcia je ale často spochybňovaná), nápravné, podporujúce páchatel'a aby sa zmenil. Majú ho prinútiť, aby rešpektoval zákony. Individuálna prevencia sa snaží o zmenu postoja páchatel'a k svojmu konaniu, aby sám uznal, že konal nesprávne a takéhoto konania sa v budúcnosti zdržal.

Zmyslom **generálnej prevencie**¹⁴ je varovanie nekriminálnej časti spoločnosti, aby sa zdržala trestného konania, aby voči nej nemuseli byť použité sankcie trestného práva, ktoré by jej priniesli ujmu. Má zabezpečiť ochranný efekt trestu vo vzťahu k ostatným potenciálnym páchatel'om.¹⁵ Generálna prevencia má nielen túto negatívnu funkciu, varovať pred nežiaducim správaním, ale aj poukazuje na zmysel trestných noriem a vhodnosť ich zachovávaní. Má posilňovať dôveru verejnosti v trestné právo tým, že súdy ukladajú tresty, ktoré sú spoločnosťou vnímané ako spravodlivé a primerané.

Individuálna prevencia je vo vzťahu ku generálnej prevencii prostriedkom, ako dosiahnuť určitý cieľ – minimalizáciu kriminality, výchovné pôsobenie na verejnosť. Občania sú uložením trestu páchatel'ovi upozornení na nebezpečnosť, zavrhnutiehodnosť a trestnosť spáchaných trestných činov.

¹² Kratochvíl V. a kolektiv: Trestní právo hmotné Obecná část, 1. dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 405

¹³ tamtiež

¹⁴ tamtiež

¹⁵ tamtiež

Aby *trest pôsobil preventívne*, zvlášť v zmysle generálnej prevencie, musí zásadne spĺňať aspoň tieto tri postuláty, podľa Štěchovej M., Večerky K a ďalších:¹⁶

- ***musí byť dostatočne prísny***. Ujma, ktorá má byť trestom spôsobená, musí páchatel' skutočne pocítiť a tiež má „vykompenzovať“ zisk z trestného činu. Trestný čin sa nikdy nesmie páchatel'ovi vyplatiť. Ak by tomu tak nebolo, pre páchatel'ov by tresty neboli dostatočným odradzujúcim prostriedkom od páchania trestnej činnosti, a tiež ani pre spoločnosť
- ***musí byť neodvratný***. Nedostatočné uplatňovanie práva je vnímané potenciálnymi páchatel'mi tak, že právny systém nezaujima správny postoj ku kriminálnemu alebo podobnému problematickému správaniu sa, alebo že je neschopný presadiť svoju vôľu. V tomto prípade dochádza k narušeniu funkcie generálnej prevencie
- ***musí byť realizovaný v čo najkratšej dobe***. Reakcia trestného systému musí byť rýchla. Z hľadiska psychológie je žiaduce, aby si páchatel' psychologicky spojil ujmu z potrestania so samotným deliktom. Čím väčšia je doba medzi spáchaným činom a uloženým trestom, tým menej má trest výchovný účinok.

Medzinárodné výskumné štúdie jednoznačne uvádzajú, že nepodmienené tresty odňatia slobody a ich dĺžka nemajú podstatnejší vplyv na odstrašenie páchatel'a od spáchania zločinu.¹⁷ Aby odstrašenie páchatel'a plnilo svoju úlohu, nie je podstatné ukladanie tvrdých a dlhých trestov.. Ďalej sa ukazuje, že aplikácia trestov s miernejšou represiou neznižuje účinnosť generálnej prevencie, navyac tresty nespojené s odňatím slobody sú menej nákladné a ich vplyv na sociálnu

¹⁶ Štěchová M., Večerka K., Holas J. a kol: Prevence kriminality v teorii a praxi, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1.vyd. Praha,1996, str.32

¹⁷ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994 str.56

situáciu páchatel'ov a ich rodinné väzby nie je tak negatívna ako trest odňatia slobody.¹⁸

Všetky tri uvedené zložky naplňania účelu trestu treba chápať ako celok, v ktorom sa tieto zložky navzájom dopĺňajú a pôsobia spoločne. Represia bez prevencie by bola iba pomstou spoločnosti páchatel'ovi a prevencia by svoju úlohu nemohla dobre plniť bez represie.

Určitú úlohu v prevencii zohráva aj právne vedomie ľudí. Tí totiž nežijú v nejakom izolovanom prostredí, ale v spoločnosti, ktorá sa riadi zákonmi. Jedna právna zásada hovorí, že neznalosť práva neospravedlňuje, nikto sa teda nemôže vyhovárať, že napr. nevedel, že sa jedná o trestný čin. Samozrejme táto zásada je v mnohých prípadoch tvrdá, veď nikto neovláda všetky zákony, a to ani právnici s dlhoročnými skúsenosťami. Každé právne odvetvie má však svoje základné zásady a aj pre ne právnikov je vhodné, aby sa v nich aspoň trochu orientovali, pretože tieto zásady veľa napovedia o charaktere tej- ktorej právnej oblasti, a zohrávajú aj svoju generálne- preventívnu funkciu.

1.3 Obecné zásady trestania

Pod pojmom zásady trestania je treba rozumieť určité hlavné myšlienky a idey trestania, ktoré tvoria kostru a základ pre ukladanie sankcií v konkrétnych prípadoch. Uložené tresty musia naplňať tieto zásady, ináč by boli nezákonne. Tieto teoretické postuláty podporujú vieru občanov v spravodlivosť a nutnosť trestného systému, samozrejme za predpokladu, že samotné zásady sú spravodlivé, čo sa ale v demokratickom štáte predpokladá. Ide predovšetkým o zásady trestania zakotvené v LZPS, ktorými sú

- *zásada úmernosti (adekvátnosti)*¹⁹ uloženej sankcie za spáchaný trestný čin. Rozhodujúcim kritériom pre uloženie trestu je samotný spáchaný trestný čin, jeho nebezpečnosť pre spoločnosť, ktorú je treba

¹⁸ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.56

stále skúmať individuálne. Neadekvátny trest stráca na svojej účinnosti aj z hľadiska represie, aj prevencie. Neprimerane nízky trest neodradzuje páchatel'a od páchania ďalšej trestnej činnosti a spoločnosť má pocit, že nie je dostatočne chránená pred páchatel'mi. Neprimerane tvrdý trest zas vzbudzuje u páchatel'a pocity beznádeje a nepôsobí naňho pozitívne z hľadiska jeho túžby zmeniť sa.

- ***zásada individualizácie použitých sankcií.***²⁰ Na základe tejto zásady musí byť druh aj výmera trestu súdom uložená s prihliadnutím ku konkrétnym okolnostiam vzťahujúcim sa ako k závažnosti trestného činu, vrátane priťažujúcich a poľahčujúcich okolností, tak k možnostiam resocializácie páchatel'a a jeho pomerom. Súd musí dobre spoznať páchatel'a, aby mu mohol uložiť vhodný trest. K tomu mu napomáhajú ostatné orgány činné v trestnom konaní ako aj ďalšie subjekty (napr. Probačná a mediačná služba).

- ***zásada personalitý sankcie.***²¹ Podľa tejto zásady má trest zásadne postihovať len páchatel'a trestného činu a vplyv na jeho okolie (najmä rodinné) by mal byť minimalizovaný. Spolu s páchatel'om nemajú byť nepriamo trestaní aj ľudia v jeho najbližšom okolí, ktorých by tento trest ovplyvnil. Tu sa opäť kladie dôraz na správne posúdenia situácie súdom, aby k tomuto negatívne efektu nedošlo, poprípade aby k tomu dochádzalo iba v najnižšej možnej miere, pretože je zrejmé, že určitý vplyv na páchatel'ovo okolie jeho potrestanie bude mať skoro stále.

- ***zásada humanizmu.***²² Vyplýva z nej zákaz krutého a neprimeraného trestu vo vzťahu ku konkrétnemu páchatel'ovi. Nikto nesmie byť mučený ani podrobený krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu.²³ Prílišná humanizácia trestu by však nemala spôsobiť vnímanie trestu páchatel'om ako neúčinného.

¹⁹ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1. dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 411

²⁰ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1. dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 411

²¹ Jelínek J. a kol: Trestní právo hmotné, Obecná část, 1. vyd., Linde Praha, 2004, str. 255

²² tamtéž, str. 255

²³ Čl. 7 ods. 2 LZPS

Uvedené zásady tvoria pilier princípov, ktoré musia byť dodržané pri ukladaní trestov v právnom systéme Českej republiky, prispievajú k rozširovaniu právneho vedomia a sú nevyhnutným základom pre uloženie spravodlivého trestu.

1.4 Spravodlivosť trestu

Aby trest plnil svoj spoločenský účel, musí byť spravodlivý. Spravodlivosť chápem ako primeranosť trestu za spáchaný zločin.

Zaujímavý názor vyslovili dvaja psychoanalytici F. Alexander a H. Staub. Tvrdia, že tresty slúžia k uspokojovaniu masových agresíí, ktoré sa tak odreagujú legítimnou formou.²⁴ Sledovanie napr. televíznych správ, čítanie bulvárnych časopisov a sledovanie iných informačných zdrojov o brutálnych trestných činoch uspokojuje pudy a pohnútky, ktoré človek za normálnych okolností skrýva, pretože ich považuje za zlé a nevhodné verejného vyjadrenia. Podľa tejto teórie masovokomunikačné prostriedky tieto vnútorné sklony legítimne uspokojujú. Dovoľujú príslušníkom spoločnosti, aby projektovali svoje asociálne tendencie a fantázie do podoby hrôzu vzbudzujúceho zločince alebo odstrašujúceho typu odlišného správania.²⁵ Táto teória teda pripisuje trestu aj iné funkcie, ktoré už boli rozobraté. Tento názor potvrdzuje nadmerné množstvo filmov a televízneho vysielania ktoré sú mimoriadne komerčné a krvavé.

V islamských štátoch sa táto teória premieta napríklad v existencii verejných popráv, ktoré často krát smú uskutočniť na páchatel'ovi pozostalí obeť atď. V stredoveku boli vykonávané verejné popravy, ktoré mali pôsobiť ako odstrašujúci prostriedok,²⁶ aby potencionálny páchatel' videl, ako môže dopadnúť pri páchaní zločinu. Odstrašujúcu úlohu malo výrazne zohrávať poníženie odsúdeného, keď naňho ľudia pľuli, nadávali mu a hádzali doňho rozličné predmety.

²⁴ Lata J.: Účel trestu a jeho spravodlnost, Trestní právo 2-5/2001, str.14

²⁵ tamtiež, str.14

²⁶ Arnau F.: Člověk mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969, str.111

Verejné popravy ale slúžili skôr ako verejná zábava, kde si ľudia mohli odreagovať svoje emócie a nedalo sa hovoriť o spravodlivom treste.

Časté boli prípady, keď pri poprave zlodēja sa davom pohybovalo množstvo ďalších zlodějov, ktorí okrádali prizeraúcich sa ľudí. Zväčša sa kriminálnici nedali zastrašiť a odradiť tým, žeby prihliadali mučeniu a poprave niektorého zo svojich kolegov, vtedy tak ako dnes jednal každý zločinec v pevnom presvedčení, že práve jemu sa podarí uskutočniť svoj čin tak obratne, že nebude ani usvedčený, ani odsúdený, teda ani popravený.²⁷

Vyššie uvedené tresty neboli spravodlivé z hľadiska primeranosti trestu a nemohli a ani neplnili svoju funkciu. Tieto tresty plnili zástupné úlohy, ktoré spoločnosť vyžadovala vo svojej dobe. Medzi nespravodlivé tresty patrí aj tzv. exemplárny trest. Svoj názor na spravodlivosť a tiež iné aspekty trestania mali rôzne teórie, ktoré vznikali počas vývoja celého trestného systému.

1.5 Základné teórie popisujúce zmysel, účel a dôvod existencie trestu

Táto kapitola je dosť obsiahla, preto pre lepší prehľad uvádzam jej členenie:

1.5.1 Absolútna teória

1.5.2 Relatívna teória

1.5.2.1 Teória odstrašenia

1.5.2.2 Rehabilitačná teória

1.5.2.3 Eliminačná (vylučovacia) teória

1.5.2.4 Teória reštitučná (kompenzačná)

1.5.3 Zmiešaná teória

Aby páchatel' mohol byť odsúdený, je nutné najprv vytvoriť systém trestania v rámci trestného systému. Tresty sú odrazom aj filozofického zmýšľania spoločnosti, ktorá konkrétny systém vytvorila,

²⁷ Arnau F.: Človek mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969, str.111

o predstave fungovania trestnej politiky a správnych zásadách trestania. Proces vytvárania trestov v každej spoločnosti prešiel zväčša zdĺhavou etapou, kde sa miesili a uplatňovali mnohé dielčie aspekty teórií o treste a konečný produkt v podobe systému trestov je často výsledkom preberania zásad a inštitútov z viacerých týchto teórií.

V histórii o pojatí zmyslu trestu, dôvodu a účele trestania existovali a existujú dva základné koncepcie.²⁸ Jedna je teória absolútna, druhá teória relatívna.

Ako *absolútne teórie* sa tradične označujú tie teórie, ktoré s trestom nespájajú žiadne ďalšie ciele, stojace mimo nich.²⁹ Samotný trest má účel sám v sebe ako spravodlivá a nevyhnutná odplata.³⁰ Odplata je zameraná do minulosti, vzťahuje sa k minulému činu, nezaujíma sa o nápravu, budúce sa správanie páchatel'a v spoločnosti, možnosti jeho resocializácie. Tieto teórie vychádzajú z myšlienky „punitur, quia peccatum est“³¹, čo v preklade z latinčiny znamená: trestá sa, pretože bolo spáchané zlo.

Relatívne teórie naopak spájajú s trestom určité ciele prospešné pre spoločnosť. Ich podstata by sa dala vyjadriť ako „punitur, ne peccetur“³², teda trestá sa aby nebolo páchané zlo.

Zmiešané teórie sa snažia o spojenie oboch teórií, snažia sa z oboch vybrať pozitívne prvky a vyhnúť sa negatívnym, nežiaducim aspektom.

V praxi sa najčastejšie aplikujú zmiešané teórie, ktoré sú väčšinou vytvorené z pozitívnych a prospešných inštitútov relatívnej a absolútnej teórie a sú tam potlačené nežiaduce aspekty oboch teórií.

1.5.1 Absolútna teória

Absolútna teória je staršia ako relatívna a pre páchatel'ov trestnej činnosti aj menej prijateľná.

²⁸ Jelínek J. a kol: Trestní právo hmotné, Obecná část, 1.vyd., Linde Praha, 2004, str.329

²⁹ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str.397

³⁰ tamtiež str.397

³¹ Jelínek J. a kol: Trestní právo hmotné, Obecná část, 1.vyd., Linde Praha, 2004, str.329

Absolútnu teóriu zastávali mnohí významní filozofi a myslitelia, napr. T. Akvinský, I. Kant, G. W. F. Hegel.

Zástanci tejto teórie predpokladali, že páchatel' koná vedome a dobrovoľne, t.j. z vlastnej slobodnej vôle. Ak sa rozhodne spáchať trestný čin, je zmierený s tým, že bude nasledovať odplata. Pristupuje na to, že trest je prirodzeným dôsledkom jeho trestného činu.³³ Tento prístup je aplikáciou dôsledkov tzv. teórie indeterminizmu, filozofickej teórie, ktorá zdôrazňuje možnosť slobody myslenia a konania.

Opakom je teória determinizmu, ktorá tvrdí že slobodná vôľa neexistuje, udalosti sú už vopred určené. Páchatel' v tomto prípade za svoj čin nie je zodpovedný, pretože nemohol zabrániť spáchaniu trestného činu. Táto teória pôvodne vychádzala z prírodovedeckých pozorovaní, keď si všimla, že určité príčiny majú určité dôsledky. Napríklad rotácia Zeme okolo vlastnej osi spôsobuje striedanie dňa a noci. Vzato do dôsledkov, aplikáciou týchto pozorovaní na človeka (ktorý by sa dal ponímať ako biologický stroj, na ktorého sa vzťahujú prírodné zákony) by sa dospelo k záveru, že človek ako súčasť prírody je ovplyvňovaný udalosťami okolo seba a len relatívne nízky stav techniky nám bráni v tom, aby sme dokázali dokonale analyzovať vplyv pôsobenia rôznych aspektov naň (sociálna determinácia, vnikanie fotónov na sietnicu, vplyv chladu na pokožku, psychické procesy), a z toho vyplývajúce správanie. Prívrženci tejto teórie tvrdia, že trest ako pomsta páchatel'ovi nemá zmysel, pretože páchatel' nemohol zabrániť spáchaniu činu a bol vopred „predurčený“ na jeho spáchanie.

Podľa absolútnej teórie sa má trest čo najviac podobať povahe previnenia páchatel'a.³⁴ Známy je biblický príkaz: oko za oko, zub za zub. Zásadne sa neskúma situácia za ktorej zločin nastal, jeho okolnosti, osobnosť zločinca, apod.

V stredoveku plnil trest hlavne odstrašujúcu funkciu a tiež bol pomstou pre páchatel'a. Aby bolo odstrašenie dostatočné, boli tresty

³² *tamtiež*

³³ Jelínek J. a kol: Trestní právo hmotné, Obecná část, 1.vyd., Linde Praha, 2004, str.330

³⁴ Mezník J. a kol: Základy penologie, 1.vyd., Masarykova Univerzita v Brne, 1995, str.4

kruté a mali verejný charakter, teda že boli vykonávané na verejnosti. Verilo sa, že čím je trest krutejší, tým je účinnejší. Trestnú zodpovednosť mali aj maloletí, osoby duševné choré.³⁵

T. Akvinský tvrdil, že trest má byť odplatou (typické pre absolútne teórie), ale má aj napravovať. Trest má byť úmerný spáchanému zločinu a má akcentovať dve roviny - odplatnú a nápravnú.³⁶

Myšlienka odplaty sa vysvetľovala pudom sebazáchovy. To viedlo k jej výkladu ako božského, etického príkazu k odplate. Ak by nebol naplnený tento imperatív, znamenalo by to aj spoluvinu v poruche právnej.³⁷

Trest smrti bol v stredoveku veľmi často udeľovaný, a bol ukladaný, z dnešného hľadiska brané, aj za menšie porušenia zákona. Z tohto faktu je zrejmé, že neplnil svoju generálno - preventívnu funkciu. Plnil vedľajšie funkcie pre spoločnosť, ktorá sa výkonu trestu prizerala. Toto stredoveké pojatie trestania pretrvalo až do 17-18 st. Zločiny sa chápali ako previnenie proti panovníkovi, a tak trest bol panovníkovou pomstou, demonštráciou jeho sily.³⁸

V stredoveku takmer neexistovali predstavy, žeby sa zločinec mohol polepšiť a vrátiť sa do spoločnosti. Tomu zodpovedali aj ireverzibilné (nezvratné) tresty. Zlodejom sa odsekávali ruky, aby už nemohli ďalej kradnúť. Odseknutie ruky ale bolo aj symbolickým trestom, pretože rukou bola spáchaná krádež a ruka akoby bola za to aj potrestaná.³⁹ Týmto trestom sa síce zlodejovi odobrala možnosť opäť kradnúť, ale znemožnilo sa mu aj pracovať, takže sa mohol živiť opäť len nejakým nepoctivým remeslom alebo mohol žobrať. Vtedajšia spoločnosť si ale tieto fakty zrejme nevšímala.

I. Kant vníma trest ako dvojstranný vzťah medzi páchatelom a spoločnosťou, ide o naplnenie spravodlivosti, na ktoré má páchatel

³⁵ Arnau F.: Človek mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969, str. 110

³⁶ Lata J.: Účel trestu a jeho spravodlnosť, Trestní právo 2-5/2001, str.24

³⁷ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str.398

³⁸ Vlček E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, 2.nezměněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2004, str. 19

³⁹ Arnau F.: Človek mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969, str.110

právo. Obhajuje jeho vrodené práva a rešpektuje dôstojnosť osobnosti zločinca ako človeka. Tvrdí, že keď páchateľ bude oslobodený od trestu, ktorý mu prináleží, bude poškvrnená jeho česť.⁴⁰

Trest ako uplatnenie spravodlivosti má absolútne význam. Rozsah zaslúženého trestu je presne zodpovedá rozsahu zločinu, teda nič viac ani nič menej. Trest je kategorickým mravným imperatívom, s ktorým sa nemôže spájať nejaký účel, ktorý by ležal mimo neho, trest je určený iba ideou spravodlivosti.⁴¹ I. Kant uvádza tento príklad: Má byť zachovaný život zločincovi, ktorý je odsúdený na smrť, keby súhlasil, že na sebe nechá vykonať nebezpečné pokusy, a mal by to šťastie, žeby vyviazol živý, aby tak lekári získali nové, spoločnosti prospešné poznatky? Súd by lekárske kolégium, ktoré by učinilo takýto návrh s pohrdaním odmietol, lebo spravodlivosť prestáva byť spravodlivosťou, ak sa za nejakú cenu predáva.⁴² Odkaz Kanta pre dnešnú spoločnosť je dosť tvrdý a moralistický, pretože kladie na človeka dosť veľké morálne a mravné nároky, ktoré človek často nie je schopný naplniť, a to z rôznych dôvodov.

*Teória G. W. F. Hegla*⁴³ je tiež absolútna. Tvrdí, že trestom sa páchateľ zmieruje so spoločnosťou a uložením trestu sa je toto zmierenie dokonané a to vymazaním dlhu páchateľa voči spoločnosti. Trest je len manifestáciou zločinu, to znamená druhá polovica, ktorú tá prvá nutne predpokladá. G. W. F. Hegel považuje trest za negáciu negácie práva (teda obnovenie porušeného práva).⁴⁴ Podobne ako I. Kant vidí v treste naplnenie požiadavku absolútnej spravodlivosti, odplata a náprava sú skôr vedľajšie funkcie trestu.

Absolútne teórie spôsobujú v dnešnej dobe, a bolo tomu tak aj v minulosti, morálne dilema. Pomsta a odplata ako hlavný účel trestu je z dnešného pohľadu morálky hodnotený ako neetický a nespravodlivý. Dnes sa považuje za nesprávne, aby páchateľ trpel iba kvôli samotnému

⁴⁰ Lata J.: Účel trestu a jeho spravodlnosť, Trestní právo 2-5/2001, str.21

⁴¹ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str.398

⁴² Lata J.: Účel trestu a jeho spravodlnosť, Trestní právo 2-5/2001, str.21

⁴³ Mezník J. a kol: Základy penologie, 1.vyd., Masarykova Univerzita v Brne, 1995, str.4

⁴⁴ tamtiež, str.4

utrpeniu, nutne musia nastúpiť ďalšie účely trestu, napr. prevýchova páchatel'a, ochrana spoločnosti pred ním. Týmito aspektmi sa zaoberá druhá koncepcia, ktorou je relatívna teória.

1.5.2 Relatívna teória

Relatívna teória kladie dôraz na budúcnosť, na ďalšie spolužitie páchatel'a a spoločnosti. Každý páchatel' sa totiž raz do spoločnosti vráti (samozrejme pokiaľ nedostal trest smrti, alebo nenastali nejaké okolnosti, ktoré návrat znemožňujú). Pokiaľ sa nezmenia okolnosti za ktorých páchatel' zločin spáchal (jeho finančná situácia, postavenie v sociálnej skupine, sociálny status, vzdelanie), alebo osobnosť páchatel'a (prevýchovou) je veľká pravdepodobnosť, že situácia sa bude opakovať. Zmeniť tieto podmienky je v záujme spoločnosti, pretože takto chráni samu seba.

Trest závisí od osobnosti páchatel'a. Pokiaľ bol čin spáchaný za mimoriadnych okolností, a je zrejme že páchatel' je „v podstate“ bezproblémový, je trest zbytočný. Odstrašujúci trest je vhodné ukladať páchatel'om, ktoré spáchali malý trestný čin a nie sú narušený. U zvyšných páchatel'ov je snaha ich prevychovať.

Táto koncepcia je základom teórie *F. von Liszta*,⁴⁵ ktorý kladie dôraz na prevenciu. Je známy svojou diferenciaciou páchatel'ov na náhodných, napraviteľných a nenapraviteľných.⁴⁶ Voči nim doporučoval voliť odlišné preventívne postupy, resp. tresty. Je vhodné zastrašenie náhodných delikventov, teda nenarušených, napravenie tých, ktorí sú toho schopní, teda narušených a napraviteľných a zneškodnenie páchatel'ov narušených, ale nenapraviteľných.⁴⁷

Podľa relatívnej teórie spáchaný trestný čin nie je jediným kritériom pre druh a intenzitu trestu, skúmajú sa tu okolnosti prípadu, už spomínaná osobnosť páchatel'a atď. Trest je akýmsi druhom liečenia, ktoré bráni budúcemu páchaniu trestných činov.

⁴⁵ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 398

⁴⁶ tamtiež str. 398

V rámci relatívnej teórie je niekoľko dielčích teórii, ktoré sa zaoberajú konkrétnymi účelmi trestu. Nedá sa na pozerať samostatne, uplatňujú sa vedľa seba a tvoria celok. Ide o teóriu odstrašenia, rehabilitačnú teóriu, eliminačnú teóriu a reštitučnú teóriu.

1.5.2.1 Teória odstrašenia

Teória odstrašenia⁴⁸ kladie dôraz na odradenie páchatel'a od páchania ďalšej trestnej činnosti (individuálna prevencia) a rovnaký účinok má mať na ostatných členov spoločnosti, ktorí sú potenciálnymi páchatel'mi (generálna prevencia). Niekedy samotná ujma, vzniknutá uloženým trestom páchatel'ovi, môže sama o sebe stačiť, aby ho odradila od ďalšieho kriminálneho správania. Nemusia sa teda voči nemu použiť ďalšie výchovné prostriedky.

Odstrašenie je veľmi individuálnou záležitosťou, súvisí totiž s psychickou stránkou osobnosti páchatel'a.

Každý páchatel' ináč vníma ujmu, ktorú mu má trest priniesť, dokonca sa stáva, že trest nie je niekedy ani ako ujma chápaný.⁴⁹ Trest je naopak niekedy vítaný a chcený, napr. u skúsených kriminálnikov, ktorí dobre poznajú trestné právo a páchajú len určité trestné činy, aby si napríklad zaistili pobyt vo väzení na určitú dobu. Typicky je to u kriminálnikov – bezdomovcov, ktorí chcú takto vo väzení preklenúť zimné obdobie. Môžu sa na to tešiť aj z dôvodu, že stretnú starých kamarátov. Oproti tomu pre prvopáchatel'ov, ktorí sú odsúdení napr. za nedbalostný trestný čin na niekoľko mesiacov odňatia slobody, môže byť doba strávená vo väzení vnímaná ako mimoriadne dlhá a neprimeraná.

Z teórie odstrašenia vyplýva, že je treba venovať pri ukladaní trestu väčšiu pozornosť páchatel'ovi než škodlivosti spáchaného trestného činu. Dôsledkom toho je napríklad definovanie kategórie „*zvlášť nebezpečný recidivista*“, alebo návrh „*trikrát a dost*“.

⁴⁷ tamtiež, str. 398

⁴⁸ Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str. 200

⁴⁹ tamtiež

Návrh *trikrát a dost'* spočíva v tom, že súd po spáchaní tretieho závažného trestného činu, páchatelovi automaticky uloží doživotný trest odňatia slobody, bez ohľadu na konkrétnu závažnosť trestného činu a osobu páchatel'a. Tento návrh má racionálnu stránku v tom, že po spáchaní tretieho závažného trestného činu je nelogické a nereálne spoliehať na výchovné prvky trestu a spoliehať, že sa páchatel' polepší. Už len samotná existencia tohto inštitútu má odstrašujúci účinok, páchatel' je pred spáchaním tretieho závažného činu uzrozumený s tým, čo ho čaká, a keď ho ani tento fakt nedokáže odradiť, je logické usudzovať, že žiaden trest by ho v budúcnosti neodradil od páchania trestnej činnosti. Teória odstrašenia sa najviac spolieha na generálne preventívny význam trestania.

K maximalizácii funkcie odstrašenia by teoreticky prispeli *exemplárne tresty*. Ide o tresty, ktoré sú demonštratívne, tvrdé, neprimerané, zväčša kruté, majú mať okrem svojich základných funkcií aj iné, napr. majú niečo oznamovať, demonštrovať verejnosti apod. K ich ukladaniu v hojnej miere dochádzalo hlavne v minulosti, a to nie až takej vzdialenej, v niektorých krajinách k nim dochádza aj doteraz. V týchto prípadoch ide skôr o demonštráciu moci subjektu, ktorý trest ukladá, ako o odstrašenie potencionálnych páchatel'ov. Exemplárny trest je zakázaný, je v rozpore s trestnoprávnymi predpismi. Výkonom trestu nesmie byť ponížená ľudská dôstojnosť.⁵⁰ Pri stanovení druhu trestu a jeho výmery prihliadne súd k stupni nebezpečnosti trestného činu pre spoločnosť, k možnosti nápravy a pomerom páchatel'a.⁵¹

Nielen samotný trest má odstrašujúci efekt, ale aj samotný fakt uloženia trestu je týmto odstrašujúcim prostriedkom. Tomuto efektu sa hovorí „*labeling effect*“.⁵² Spoločnosť sa dozvie, že páchatel' spáchal trestný čin a zapamätá si ho ako kriminálnika, zaškatuľkuje si ho, „onálepkuje“ a je často krát veľmi ťažké pre páchatel'a sa tejto nálepky zbaviť. V minulosti toto „označkovanie“ páchatel'a nebolo iba psychologické zo strany spoločnosti, ale aj fyzické, keď sa prostitútkam

⁵⁰ ust. § 23 ods. 2 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon (ďalej aj Tr. zák.)

⁵¹ ust. § 31 ods. 1 Tr. zák.

odrezávali uši, zlodejom odsekávali ruky⁵³ a každý pri stretnutí s takto potrestanými mohol spoznať, čím sa previnili. Podobné formy trestania sa využívajú ešte aj dnes v niektorých krajinách (hlavne islamských).

Odstrašujúco môže pôsobiť aj spôsob prevedenia trestu, ktorý môže byť ponižujúci. Odstrašujúcu funkciu majú aj tzv. „šokujúce tresty“, ktoré spočívajú v tom, že mladistvým páchatelom odsúdeným za menej závažný trestný čin je uložené stráviť niekoľko dní vo väzení s prísnyim režimom, a potom zvyšok trestu vykonávajú na slobode pod dohľadom probačného pracovníka.⁵⁴ Takýto trest podľa môjho názoru dostatočne odstraší páchatela od páchania ďalšej trestnej činnosti, hlavne ak ide o mladistvého, na ktorého účinnejšie pôsobia takéto psychologické aspekty trestania.

Teória odstrašenia je ale iba jednou zložkou v rámci relatívnej teórie, a jej aplikáciou sa nevyčerpáva a ani nemôže vyčerpať účel trestu.

1.5.2.2 Rehabilitačná teória

Rehabilitačná teória⁵⁵ má za cieľ napraviť páchatela, zmeniť jeho charakter, primäť ho k tomu, aby si uvedomil následky svojho činu, oľutoval svoj čin a podobným činom sa v budúcnosti vyhol. Táto teória vidí jediný cieľ trestania v tom, aby páchatel dostal v trestnom procese (pred a po uložení trestu) odborné zaobchádzanie, ktoré odstráni príčiny, prečo trestný čin spáchal.⁵⁶ Je zameraná na osobu páchatela (podobne ako teória odstrašenia).

Táto teória je ovplyvnená pozitivistickým smerom trestnoprávnej náuky a sčasti deterministickou teóriou, ktorú som už stručne popísal. Páchatelovo konanie je výsledkom rôznych vplyvov naň (rodina, prostredie, kamaráti, ekonomická situácia), a teda páchatel sa nerozhoduje úplne slobodne. V súlade s týmito názormi boli spracované

⁵² Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str. 14

⁵³ Arnau F.: Člověk mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969, str. 111

⁵⁴ Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.202

⁵⁵ tamtiež

mnohé programy pre prevýchovu určitých skupín páchatel'ov, napr. agresívnych páchatel'ov, páchatel'ov závislých na alkohole a drogách, páchatel'ov s psychickými poruchami atď. Tieto programy sa začali vypracovávať najprv hlavne v USA, neskôr sa ich prívržencami stali škandinávske krajiny.⁵⁷

Táto teória mala vplyv aj na rozvoj alternatívnych trestov, napr. alternatívnych spôsobov trestu odňatia slobody, keď sa začali budovať nové typy väzníc a vznikali nové druhy trestov. Realizácia aspektov rehabilitačnej teórie je zložitá, nákladná a náročná. Vyžaduje mnoho školeného personálu s odbornými vedomosťami, nové priestory na realizáciu prevýchovy páchatel'ov (nie vždy je to možné vo väzniciach). Okrem toho predpokladá vyspelé trestné právo s dostatočným druhom a počtom trestov, aby sudca mohol vybrať vhodný trest pre páchatel'a, ktorý by najlepšie prispel k jeho polepšeniu.

Na to musí mať sudca dostatok informácií o páchatel'ovi a tak sme znova v začarovanom kruhu, kde je potrebné mať na realizáciu projektov dostatok financií, priestoru a personálu a dostatok financií nebude, pokiaľ sa nezreformuje doterajší systém. Preto aj mnohé štáty túto zložku trestania ešte nemajú dostatočne rozvinutú a z pragmatických dôvodov uprednostňujú klasické a vžitú tresty a postupy.

1.5.2.3 Eliminačná (vylučovacia) teória

Eliminačná (vylučovacia) teória⁵⁸ vidí najlepšiu ochranu spoločnosti pred páchatel'om v jeho dočasnej alebo trvalej izolácii, ktorá má slúžiť ako mimoriadne citeľná ujma pre páchatel'a a zároveň je to najlepšia ochrana spoločnosti.

⁵⁶ tamtiež

⁵⁷ tamtiež, str.203

⁵⁸ Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.204

Vylúčenie páchatela niekoľko stupňov intenzity. Prvým je *sociálna exkomunikácia*. Dá sa rozdeliť na exkomunikáciu páchatela a exkomunikáciu iných osôb.

V prípade *exkomunikácie páchatela* ide o negatívny postoj spoločnosti, ktorá na základe spáchania činu ho izoluje od seba, prípadne mu znemožní alebo sťaží návrat do spoločnosti. Táto exkomunikácia je často krát mimoriadne tvrdá vzhľadom na spáchaný trestný čin a môže mať závažnejšie dôsledky pre páchatela ako samotný trest uložený súdom. Takýto páchatel' je niekedy doživotne onálepkovaný (labell efekt) a je mu znemožnená úplná integrácia naspäť do spoločnosti.

Exkomunikácia iných osôb má iný charakter, ide tu o vylúčenie zo spoločnosti z iných dôvodov, ako z dôvodu uloženia trestu. Napríklad v televízií je bežne vysielaný program s chytením údajného páchatela. Aj pri použití rôznych techník znemožňujúcich identifikáciu údajného páchatela (použitie iniciálok mena, zakrytie tváre), spoločnosť často vie o akého konkrétneho človeka sa jedná. Je to tiež zásluhou televízie, ktorá uvedie fakty spojené s údajným páchatel'om, takže následná identifikácia je ľahká. Tento človek je spoločnosťou odsudzovaný a izolovaný, aj keď ešte nie je odsúdený.

Sociálne izolované môžu byť aj *obete trestných činov*, typicky obete znásilnenia, kde sa často argumentuje tým, že si za to obeť môže sama svojím vyzývavým správaním, obliekaním, stýkaním sa s určitým typom ľudí apod.

Iným stupňom exkomunikácie, tento krát faktickým, je *vyhnanstvo*,⁵⁹ *vyhostenie zo spoločnosti*. Vyhnanstvo siaha veľmi hlboko do dejín ľudstva. Vyhnanstvo je forma izolácie človeka, ktorá

je akoby staršou sestrou trestu odňatia slobody. V minulosti bol častým trestom trest smrti a vyhnanstvo bolo určené pre privilegované vrstvy obyvateľstva, ktoré sa previnili zákonu, ale ktoré boli kmeňu alebo skupine dlhé roky prospešné. Týmto druhom trestu sa im dávala aspoň minimálna šanca na život. Často krát sa vyhnanstvo rovnalo

⁵⁹ Arnau F.: Člověk mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969, str. 50

trestu smrti, pretože človek ako tvor spoločenský nebol schopný prežiť v prírode sám a tiež treba brať do úvahy prírodné podmienky. Systematicky sa trestalo vyhnanstvom do vzdialených oblastí v niektorých európskych krajinách v 16 až 19. storočí. Tento trest začalo používať Anglicko, ktoré deportovalo zločincov z vlastného územia a kolonizovala nimi vzdialené územia, napr. Austráliu.⁶⁰

Eliminačná teória vidí najdôležitejší prostriedok v izolácii páchatel'a v treste odňatia slobody. Nie je pochyb, že umiestnenie páchatel'ov do väzení je spoľahlivým prostriedkom ako chrániť ostatných občanov, aj keď iba dočasným. Tento prístup má mnoho negatív a sú s ním spojené mnohé problémy. Napr. údržba väzníc je veľmi finančne náročná. Existujú názory, že samotné väznice sú kriminogénnym faktorom, a že väznice neplnia svoju funkciu. Krajnými prostriedkami pre elimináciu páchatel'a je doživotný trest odňatia slobody a trest smrti.

1.5.2.4 Teória reštitučná (kompenzačná)

Teória reštitučná⁶¹ presadzuje rôzne formy trestného konania a rôzne inštitúty, ktoré **uprednostňujú vyriešenie konfliktu** vzniknutého v dôsledku spáchania trestného činu medzi páchatel'om a obeťou. Tento proces je dôležitejší a zmysluplnejší, ako potrestanie páchatel'a. Náhľad na zmysel a účel trestného konania v tom smere, že sa už neorientuje len na páchatel'a trestného činu a ochranu jeho práv, ale do popredia sa dostáva aj druhá strana- poškodený a jeho práva a záujmy sa začal meniť hlavne v západoeurópskych štátoch.⁶²

Reštitučná teória sa usiluje o odstránenie následkov trestného činu, v užšom pojatí ide o náhradu škody obeti trestného činu. Trest má podľa tejto teórie hlavne smerovať k tomu, aby bola obnovená

⁶⁰ Nováková J.: Problematika trestu odnětí svobody, Univerzita Karlova, Praha, 1998, str.15

⁶¹ Novotný O, Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.205

⁶² Rekodifikace českého trestního práva procesního, sborník příspěvků z mezinárodní konference konané dne 21. Listopadu 2000 na Právnické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně, 1.vyd., Masarykova Univerzita, Brno, 2001, str.88

rovnováha v sociálnych vzťahoch, ktoré boli porušené trestným činom, a aby boli uspokojené nároky poškodených osôb.⁶³

Reštitučná teória úzko nadväzuje na viktimologické prístupy.⁶⁴ S touto teóriou sú spojené rôzne alternatívne tresty, ukládané namiesto trestu odňatia slobody (napr. trest obecné prospešných prác), alebo procesné postupy dávajúce prednosť odškodneniu obetí pred potrestaním páchatel'a (napr. podmienené zastavenie trestného stíhania podľa §307 zákona č. 141/1961, o trestním řízení soudním (trestní řád) (ďalej aj Tr. por.), narovnaní podľa §309 Tr.por.), a rôzne formy sprostredkovania (mediácie) jednania medzi páchatel'om a poškodeným o spôsobe a rozsahu kompenzácie spôsobenej škody.

Reštitučná teória nemá ale vyhranený charakter v tom zmysle, že by jednostranne preferovala zameranie trestného postihu len na nároky obeť na úkor potrestania páchatel'a (má na zreteli aj rehabilitačné a ďalšie funkcie trestu). Jej nesporný význam spočíva v súčasnej dobe aj v ovplyvňovaní trestnej politiky a súdnej praxe v prospech postavenia poškodeného v trestnom konaní.

V posledných rokoch sa zdôrazňuje význam tzv. „*restoratívnej justície* (z angl. restore - obnoviť, navrátiť do pôvodného stavu.)⁶⁵, ktorej princípy sú nasledujúce:

Zločin sa nemá považovať za porušenie spoločenského poriadku, ani za prekročenie abstraktných právnych a morálnych pravidiel, ale má byť chápaný predovšetkým ako škoda spôsobená obeť a hrozba pre bezpečnosť spoločnosti. Hlavným účelom spoločenskej reakcie na spáchaný čin nemá byť potrestanie páchatel'a, ani jeho prevýchova alebo odstrašenie, ale vytvorenie podmienok, aby mohli byť odstránené následky trestnej činnosti. Tieto následky trestnej činnosti je treba chápať široko, teda nielen ako materiálnu alebo fyzickú ujmu obeť, ale aj ako ujmu psychickú, stratu spoločenského postavenia, narušenie sociálnych väzieb, narušenie osobného a rodinného života. Páchatel' sa má aktívne podieľať na náhrade spôsobenej škody, a majú mu byť počas

⁶³ Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.206

⁶⁴ Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.206

⁶⁵ tamtiež

tohto procesu zachované všetky práva ako ostatným občanom. Úloha orgánov činných v trestnom konaní je obmedzená, majú sa angažovať len vtedy, ak vyjednávací proces medzi páchatelom a obeťou nevedie k cieľu, alebo ak spáchaný trestný čin je natoľko závažný, že klasický trestný proces je nevyhnutný.

Proces vzniku restoratívnej justície ovplyvnil narastajúci odpor časti odborníkov a verejnosti k tradičnej trestnej politike. Je zrejmé, že tradičná trestná politika nie je schopná zabrániť nárastu kriminality⁶⁶ a navyše ju trápia dlhodobé problémy, s ktorými sa nevie vysporiadať (nízka účinnosť trestov, preplnenosť väzníc, nadmerné zaťaženie súdov). Restoratívnu justíciu ale nemožno použiť v prípadoch závažných porušení práva, takže sa dá konštatovať, že zatiaľ je iba alternatívou ku klasickému trestnému konaniu.

Prvky reštitučnej teórie sa prejavujú v súčasnej dobe v právnych predpisoch oveľa viac ako v minulosti, jej inštitúty sú aplikované v čím ďalej tým väčšom počte štátov, čo svedčí o jej obľúbenosti a zrejme aj účinnosti a jej obľuba naďalej rastie.

1.5.3 Zmiešaná teória⁶⁷

Samozrejme, že zmienené dve teórie- absolútna a relatívna sa nikdy neobjavovali vo svojej čistej forme, stále prenikali určité prvky z jednej do druhej. Neskôr sa začala objavovať aj tretia teória, tzv. zmiešaná, ktorá sa snažila vybrať z oboch predchádzajúcich to najlepšie a vyhnúť sa ich negatívnym stránkam.

Zmiešané teórie zdôrazňujú tie či oné konkrétne naznačené východiska a ciele trestania, ktoré sú obvykle definované v závislosti na právnom, spoločenskom a politickom ovzduší danej krajiny.

Vo vymedzení účelu trestu podľa § 23 Tr. zák. môžeme rozpoznať prvky teórie eliminačnej (chrániť spoločnosť a zabrániť páchatelovi v trestnej činnosti), teórie rehabilitačnej (výchova páchatel'a, aby viedol poriadny život), aj teórie odstrašenia (výchovne pôsobenie na ostatných

⁶⁶ tamtiež, str.207

⁶⁷ Novotný, O. a kol: Trestní právo hmotné, Obecná část, 3.vyd., Odex, Praha. 1997, str. 207

členov spoločnosti). Prvky teórie reštitučnej (kompenzačnej) tu nie sú obsiahnuté, čo odráža v minulosti podceňovaný ohľad na postavenie a nároky obetí trestného činu.⁶⁸

Zmiešané teórie sú účinné podľa toho, aká teória, alebo aké dielčie zložky teórii v nej prevládajú. Tie totiž určujú prioritné zameranie trestného systému na odplatu, izoláciu, kompenzáciu škody alebo iné aspekty.

Uvedené teórie som vybral a uviedol z dôvodu, že sú najčastejšie citované súčasnými autormi a tiež pokrývajú takmer všetky najdôležitejšie funkcie trestov a sú teda reprezentatívne.

⁶⁸ tamtiež, str.196

2. HISTORICKÝ VÝVOJ POUŽÍVANIA TRESTOV NA ÚZEMÍ ČR

2.1 Vývoj a ukládanie trestov na území ČR od najstarších čias do roku 1989

Znalosť vývoja trestov na konkrétnom území ma veľký význam nielen z historického hľadiska, ale aj kvôli poznaniu spoločnosti ako takej a jej prístupu k trestaniu. Ak dokážeme zistiť, aké zásady spoločnosť v trestaní vyznáva, je pre členov spoločnosti ľahšie sa prispôbiť nárokom, ktoré sú na nich kladené. Tieto zásady je jednoduché vypozerovať z trestných a iných súvisiacich predpisov, ktoré na danom území platili a určovali vývoj trestania. Aj z tohto dôvodu uvádzam v tejto podkapitole stručný náhľad do dejín z tohto uhlu pohľadu.

V počiatočnom rozvoji ľudskej spoločnosti spoločenský systém nebol natoľko rozvinutý, aby existoval nejaký špecializovaný orgán, ktorý by chránil práva poškodených. Škodu spôsobenú bezprávím si hojil poškodený svojpomocne na páchatelovi, jeho rodine alebo jeho majetku.⁶⁹ V staročeskej rodovej spoločnosti bol rod zodpovedný za zlé skutky svojich členov.⁷⁰

Jedným z prvých písomných zachovaných trestných predpisov sú *Dekrety Brětislavova*⁷¹ z roku 1039. Tieto dekréty si vymohla cirkev, ktorej moc v tej dobe vzrastala. Dekréty okrem iného presadzovali kresťanské mravné zásady a trestali sa prejavy pohanstva. Trestami boli napr. predaj do otroctva, vyhnanstvo, bitia a pokuty a samozrejme trest smrti. V tejto dobe sa začínajú používať *ordály*, ide o dôkazný prostriedok, ktorý mal určiť vinu alebo nevinu obžalovaného. Často išlo o iracionálne a kruté spôsoby dokazovania.

⁶⁹ Vlček E., Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, 2. nezměněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2004, str. 5

⁷⁰ tamtiež

⁷¹ tamtiež

V rannom stredoveku dochádza k prekonávaniu súkromného charakteru trestného práva. Je tomu tak pri deliktoch, ktoré sa dotýkajú všeobecného záujmu. Tak je napr. pod vplyvom cirkvi od najstarších počiatkov stíhaný z úradnej moci delikt kacírstva, od 12. storočia potom útok proti panovníkovi.⁷² Z úradnej moci sa začínajú stíhať delikty vraždy a ublíženia na tele, ak boli spáchané pred kráľom alebo súdom. Zavádza sa mučenie pri výsluchu na vynútenie priznania. V 15. storočí sa začínajú prísne stíhať domnelé čarodejnícke a kúzelnícke delikty.⁷³ Tieto techniky spoločnosť poznala už od praveku, ale trestné právo sa nimi začalo vážne zaoberať až na podnet cirkvi a výrazne tomu napomohla aj bula pápeža Innocence VIII. z roku 1484⁷⁴, kde bolo prvýkrát pre potreby práva definované čarodejníctvo.

Tresty a trestný proces čiastočne pozmenil **tereziánsky zákonník (*Constitutio Criminalis Theresiana*)**⁷⁵, ktorý platil od roku 1771, a ktorý obsahoval pokyny ako postupovať pri výsluchu obvinených a uvádzal zoznam povolených mučení. Tento zákonník bol ale poplatný feudálnemu zriadeniu a zachoval skoro všetky jeho nedostatky. Stále tu prežíva celý systém krutých feudálnych trestov a zákonník nerešpektuje požiadaviek úmernosti medzi mierou previnenia, resp. jeho spoločenskou nebezpečnosťou a uloženým trestom, ktorý mal symbolický charakter a svojou krutosťou mal odstrašovať feudálnu verejnosť od trestnej činnosti. Mučenie je definitívne zrušené v roku 1777 a skončilo sa aj s prenasledovaním domnelých čarodejníckych deliktov, keď posledný čarodejnícky proces bol vedený v roku 1756.⁷⁶

V roku 1787 bol prijatý ***Všeobecný zákonník o zločinoch a trestoch za ne.***⁷⁷ Bol to moderný zákonník, ovplyvnený osvietenskou filozofiou a tiež dielom ***Caesara Beccaria O zločinoch a trestoch za nich Dei delicti a delle pene.*** Toto dielo vyšlo v roku 1764 a bol to významný počin z hľadiska rozvoja modernej peneológie aj trestného

⁷² Vlček E., Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, 2. nezměněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2004, str. 6

⁷³ tamtiež, str. 12

⁷⁴ tamtiež, str. 12

⁷⁵ tamtiež, str. 28

⁷⁶ tamtiež, str. 29

⁷⁷ tamtiež, str. 29

práva. V tejto práci Beccaria riešil otázky trestu smrti a mučidiel, či majú nejaký význam, či sú spravodlivé a či dosahujú svoj účel.⁷⁸ Zákonník bol dobre technicky vypracovaný, stručný, celistvý. Pri stanovení trestu vychádzal zo zásady úmernosti medzi spoločenskou nebezpečnosťou trestného činu a prísnosťou trestu. Boli vypustené staré formy feudálnych trestov, išiel dokonca až tak ďaleko, že zrušil trest smrti (možnosť uloženia iba v prípade výnimočného stavu), hoci boli zachované niektoré formy krutých trestov. Prvýkrát sa uplatňujú dve mimoriadne dôležité zásady trestného práva: *nullum crimen sine lege* (žiadny zločin bez zákona) a *nullum poena sine lege* (žiadny trest bez zákona).⁷⁹ Podľa týchto zásad teda mohlo byť za trestné považované len také jednanie, ktoré tak bolo v trestnom zákonníku výslovne označené a rovnako tak nemohol byť uložený iný trest, než aký na daný trestný čin stanovil zákon.

Ďalším zákonníkom, ktorý platil pre české krajiny od roku 1803 bol *Zákonník o zločinoch a ťažkých policajných priestupkoch*. V českom preklade, ktorý vyšiel vo Viedni, bol nazvaný *Kniha práv nad prečiněními hrdelními a těžkými řádu městského* (totiž policie) *přestupky*.⁸⁰ Zákon bol na svoju dobu vynikajúcim dielom a ovplyvnil vývoj trestného práva u nás prakticky až do roku 1949, lebo trestný zákonník z roku 1852 bol vlastne len jeho novelizáciou.

Roku 1852 vydal cisár František Jozef I. *Trestný zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*⁸¹ v rámci Rakúsko - Uhorska.

V oblasti trestného práva správneho bolo prijaté roku 1854 cisárske nariadenia, známe pod pojmom *Výpraskový patent*.⁸² Názov vznikol kvôli možnosti uplatnenia telesných trestov, konkrétne bitie palicou alebo metlou. Patent stanovil poriadkové pokuty na každé proti policajné správanie, ktorým by sa porušoval poriadok a slušnosť, ktoré by rušilo pri verejných zhromaždeniach zúčastnených, a všeobecne

⁷⁸ Piliňáčková M.: *Alternativní tresty odnětí svobody v českém trestním právu*, Masarykova Univerzita, Brno, 2004, str.11

⁷⁹ Vlček E., *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, 2.nezměněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2004, str 30

⁸⁰ *tamtiež*, str. 30-31

⁸¹ *tamtiež*, str. 31

⁸² *tamtiež*, str. 34

poskytovalo podnet k pohoršeniu. Predpis stanovoval mieru porušenia tohto zákona veľmi široko, čo vyhovovalo polícii, ktorá takto mala mocnú zbraň proti demonštráciám proti vláde apod. Predpis na našom území platil aj niekoľko rokov po vzniku ČSR.

So vznikom Československej republiky bol spojený jeden zásadný právny problém, a to platnosť právneho poriadku v novo vzniknutom štáte. Riešením sa stala tzv. **recepčná norma**,⁸³ zákon č. 11/1918 Sb. Účel zákona je vyjadrený hneď v úvode: “Aby zachovaná byla souvislost dosavadního řádu právního se stavem novým, aby nenastali zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu...“, stanoví pak čl. II. že „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají prozatím v platnosti.“⁸⁴ Znamená to, že ČSR recipovala, prevzala dovtedajšie platné právo do nového právneho poriadku platného na území ČSR. V platnosti ostal aj Trestný zákon o zločinoch, prečinoch a priestupkoch z roku 1852 s malými zmenami a úpravami.

Z hľadiska problematiky spravodlivosti trestu je potrebné zmieniť *inštitút neurčitého odsúdenia*⁸⁵, keď trest odňatia slobody osoby mladšej ako tridsať rokov mal byť vykonávaný v tzv. polepšovniach pre dospelých po dobu presne neurčenú. Faktická dĺžka výkonu trestu odňatia slobody závisela na správaní odsúdeného počas výkonu trestu. Tento inštitút ale nebol prijatý

Ríšsky zákon bol v období Československej republiky doplnený niekoľkými zákonmi. Problematiku alternatívnych trestov upravoval zákon č. 562/1919 Sb., ktorý do československého trestného poriadku zaviedol inštitút podmieneného odsúdenia a podmieneného prepustenia. Zákon na ochranu republiky bol prijatý pod číslom 50/1923 Sb.⁸⁶

Po druhej svetovej vojne bolo nutné uskutočniť zmenu v právnom systéme, čo čiastočne priniesli **dekréty prezidenta republiky** č.16 z roku

⁸³ Vlček E., Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, 2.nezměněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2004, str.36

⁸⁴ tamtiež, str.36

⁸⁵ tamtiež, str.37

⁸⁶ tamtiež, str. 38-39

1945 O potrestaní nacistických zločincov a ich pomocníkov a o mimoriadnych ľudových súdoch.

Počas autoritatívneho režimu vlády komunistov sa zaviedli verejné procesy pre zastrašenie obyvateľstva, na ktorých boli súdení „nepriatelia spoločnosti“, a ktoré končili aj popravami.

Od roku 1961 platí terajší trestný zákon, schválený Národným zhromaždením spolu s trestným poriadkom, trestným zákonom správnym a trestným poriadkom správnym.

Uvedený prehľad je len stručným nahliadnutím do dejín vývinu trestania a trestných predpisov na území Českej republiky. Snažil som sa priblížiť aspoň najdôležitejšie právne predpisy týkajúce sa trestania a najdôležitejšie udalosti, ktoré mali vplyv na ukladanie trestov, aby si čitateľ vedel predstaviť aspoň v hrubých rysoch akou etapou muselo trestné právo prejsť aby sa stalo tým čím dnes je. Na mnohých uvedených príkladoch z minulosti bolo zrejmé, že zmeny sa v priebehu času odohrávali často veľmi pomaly a trvalo až storočia, kým si spoločnosť uvedomila neefektívnosť toho - ktorého inštitútu. Z tohto pohľadu možno treba byť zhovievavý k zmenám trestného práva v dnešnej spoločnosti. Bez znalosti histórie je obtiažné vytvoriť komplexný a spravodlivý systém v prítomnosti.

2.2 Vývoj a ukladanie trestov na území ČR od roku 1989 a nástup ukladania alternatívnych trestov

Nikto určite nepochybuje o tom, že spoločenské zriadenie má mimoriadny vplyv na druh ukladanych trestov, kriminalitu a väzenstvo. Každý systém má totiž inú štruktúru spoločnosti, výkon moci, pojmie výkonu spravodlivosti a mentalitu ľudí v rámci neho. Trestný systém u nás za vlády komunistickej strany pred rokom 1989 bol iný ako v západných krajinách a u nás sa začal približovať západným krajinám po roku 1989, v období demokratického štátu.

Kriminalitu, väzenstvo a veci s tým súvisiace po druhej svetovej vojne významne ovplyvnil fakt, že sme sa dostali pod vplyv Sovietskeho zväzu, nemali sme teda voľnú ruku v určitých veciach

preberali sme jeho štandardy v mnohých oblastiach. Nasledovali sme aj jeho spôsob vysporiadavania sa s kriminalitou. Kriminalita v západných štátoch bola stále na vyššej úrovni ako u nás, čo sa odôvodňovalo okrem iného prednosťami socialistického systému. Na potvrdenia tohto faktu ale chýbali výskumy a relevantné informácie,

Prudké zvýšenie kriminality po roku 1989 je spôsobené viacerými faktormi. Na dokreslenie tohto faktu uvádzam tabuľku, ktorá to dokumentuje:

Tabuľka č.1- vývoj kriminality v ČR po roku 1989

Rok	Zistené trestné činy	Objasnené trestné činy	Miera objasnenosti v %
1989	120 768	93 549	77,5
1990	216 852	83 237	38,4
1991	282 998	94 115	33,3
1992	345 140	108 380	31,4
1993	398 505	126 442	31,7
1994	372 427	129 540	34,8
1995	375 630	151 842	40,4
1996	394 267	162 929	41,3
1997	403 654	169 177	41,9
1998	425 930	185 093	43,5

zdroj: Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.198

Ako vidno z tabuľky č.1, po roku 1989 došlo k prudkému zvýšeniu kriminality a tento trend sa nezastavil ani v ďalších rokoch. Tiež poklesla miera objasnenosti trestných činov, a to dosť prudko už v roku 1990 na 38,4% oproti roku 1989, keď objasnenosť činila 77,5%. Od roku 1990 bola miera kriminality v podstate na rovnakej úrovni a dramaticky sa nemenila. Pohybovala sa na úrovni 31,4% až 43,3%.

Tieto fakty majú niekoľko príčin. Bezprostredne po páde komunizmu otvorenie sa štátnych hraníc smerom na západ prinieslo nové formy kriminality. Páchatelia trestných činov objavili v západných

krajinách nové zdroje príležitostí a zamerali tam svoju pozornosť. Išlo typicky o krádeže, hlavne áut. To zvýšilo mieru kriminality aj u nás, pretože výsledky tejto kriminálnej činnosti sa prejavovali aj u nás v kriminalite, ktorá na ňu nadväzovala.

Otvorenie hraníc začali zneužívať aj kriminálnici zo západných krajín. Išlo hlavne o nárast obchodu s ľuďmi, zamestnávanie žien z východnej Európy ako prostitútok, pašovanie cudzincov na západ, obchod s drogami.

Nárast kriminality je tiež podľa mňa spôsobený zánikom mechanizmov pre potlačovanie kriminality, s ktorými autoritatívne režimy pracujú. Majú totiž iný charakter a metódy ako mechanizmy v demokratických štátoch. Mechanizmy, ktoré ich mali nahradiť, sa vyvíjali iba pomaly. Ďalšími faktormi sú: hospodárska kríza, legislatíva nezodpovedajúca potrebám tržnej ekonomiky (nevhodnosť starých zákonov v transformujúcej sa spoločnosti).

Významným faktorom je fakt, že systém vlády je síce možné zmeniť v priebehu pár mesiacov, ale nie je možné za pár mesiacov zmeniť myslenie ľudí, ktorí väčšinou prežili celý svoj život v starom zriadení a nie sú schopní za tak krátku dobu prijať nové formy správania sa a hodnôt. Mnohí z nich boli navyknutí na život v štáte kontrolovanej spoločnosti, kde nikdy neniesli veľkú zodpovednosť za seba a za svoje činy (samozrejme toto je treba ponímať relatívne).

S prechodom z centrálne riadenej ekonomiky na trhové hospodárstvo mnohým nastali existenčné problémy a boli takto nútení svoje problémy riešiť zločinom. Začali sa tiež u nás objavovať dovtedy neznáme druhy kriminality, a začali sa rozvíjať tie, ktoré boli dovtedy minimálne. Išlo napr. o rozvoj organizovaného zločinu, falšovanie a pozmeňovanie peňazí, kriminalita spojená s prostitúciou, rozvoj hospodárskej kriminality.

Hospodárska kriminalita úzko súvisela s prechodom na trhové hospodárstvo, proces privatizácie, liberalizáciu obchodu, príchodu zahraničných investícií. Typické formy tejto kriminality sú sprenevera štátneho majetku, porušovanie daňových zákonov, výroba a predaj falšovaných výrobkov, pašovanie, bankroty obchodných spoločností, ich

privatizácie, podnikové dohody a daňové úniky, menové a šekové podvody, apod.

Začal sa u nás rozvíjať aj organizovaný zločin. Predtým to bol aspekt takmer nepoznaný, hlavne nie obyčajnými ľuďmi. Táto forma zločinu sa tu nemohla uplatniť kvôli rozvinutému systému polície a štátnej polície, zasahovaniu štátu do rôznych oblastí života, atď.

Po roku 1989 došlo k mnohým zmenám v prístupe k trestom a trestaniu. Dochádza v prvom rade k *deideologizácii*, čo znamená „scivilnenie“ trestného poriadku. Dochádza ďalej k *dekriminalizácii*. Dekriminalizácia sa prejavila vylúčením určitých skutkových podstát z trestného zákona, ktoré síce sú morálne defektné, ale závažným spôsobom neškodia ani tretím osobám, ani spoločenským záujmom.⁸⁷ Niektoré bývalé trestné činy sa dnes riešia v rámci správneho súdnictva.

*Depenlizácia*⁸⁸ znamená posun k ukladaniu trestov iba tam, kde to je nevyhnutné. Boli zavedené mnohé druhy odklonov, kde nedochádza k potrestaniu, ako napríklad narovnanie, podmienené zastavenie trestného konania apod.

V západnej Európe je zaznamenaný v súčasnej dobe tiež určitý vývoj smerom k dekriminalizácii. Jedná sa o niektoré formy správania súvisiacich so spotrebou drog, niektorých menej závažných trestných činov, niektorých dopravných prípadov, atď.

V strednej a východnej Európe bol hlavne na začiatku transformácie trestného práva posun na rozdiel od západnej Európy ku kriminalizácii. Začali vznikať nové formy kriminality, ktoré museli byť zaznamenané aj trestným právom, išlo hlavne o hospodársku kriminalitu. Zväčša sa tieto skutkové podstaty trestných činov preberali zo zákonníkov západných štátov, ktoré s nimi mali dlhodobjšie skúsenosti.

Ako vidno z uvedeného, trestný systém od roku 1989 po prechode na nový spoločenský systém prešiel obrovským vývojom. Došlo

⁸⁷ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.11

⁸⁸ tamtiež, str.10

k mnohým pozitívnym zmenám ako zmeny zásad trestného procesu, zlepšenie spoločenského ovzdušia. Došlo aj k negatívnym zmenám a to nárastu kriminality, otvorenie štátnych hraníc pre organizovaný zločin atď.

Tieto zmeny umožnili začať, resp. vo väčšej miere používať nové formy trestania, ktoré uvediem v ďalších častiach tejto práce.

3. ALTERNATÍVNE TRESTY Z POHĽADU TRANSFORMÁCIE SPOLOČNOSTI A PSYCHOLOGICKÉHO POHĽADU

3.1 Úvod

Druhá polovica 20. storočia bola dobou hľadania nových foriem spravodlivosti a snahou o vytvorenie podmienok pre široké uplatnenie alternatívnych spôsobov konania pred súdom a ukladania alternatívnych trestov.

Toto hľadanie nového prístupu k trestaniu dostalo možnosť na realizáciu potom, keď sa klasický trestný systém ukázal ako nedostatočný.

Nové formy alternatívneho riešenia trestných vecí sa dajú charakterizovať ako špecifické, alternatívne postupy oproti štandardnému trestnému konaniu. Tieto alternatívne spôsoby predstavujú najmä, nie však výlučne, alternatívu k tradičnému trestu odňatia slobody uloženému nepodmienečne.

V posledných dvadsiatich rokoch sa presadzuje názor, že je potrebné širšie aplikovať v trestnom súdnictve predovšetkým sankcie nespojené s trestom odňatia slobody. O tomto dlhodobom trende svedčilo aj rokovanie na siedmom kongrese OSN o prevencii kriminality a zaobchádzania s páchatelmi (Miláno 1985), kde bola prijatá rezolúcia o znížení väzenskej populácie, o alternatívach trestu odňatia slobody a o spoločenskej integrácii páchatel'ov.⁸⁹

Alternatívne tresty sú formou trestania, ktoré sú reakciou na nedostatky klasických trestov. Týmto sa ale ich účel nevyčerpáva. Sú spôsobom, ktorý má zaviesť do trestného systému humanizačné prvky, má urobiť trest spravodlivejším.

Definícia alternatívneho trestu: „alternatíva je voľba trestu nespojeného s odňatím slobody páchatel'a, ktorá zaručuje naplnenie

účelu trestu rovnako, ako keby bol páchatel'ovi uložený trest odňatia slobody.⁸⁹ Táto definícia reprezentuje najrozšírenejší názor na definíciu alternatívneho trestu. Dá sa s ňou súhlasiť, pretože zahŕňa podstatné znaky alternatívneho trestu.

Pod pojmom alternatíva sa chápe možnosť spoločnosti vybrať si spôsob zaobchádzania s páchatel'mi spoločensky nebezpečných činov. Alternatíva by teoreticky mala byť rovnocenným trestom k trestu odňatia slobody, a v porovnaní s ním má menšie negatívne dopady na osobnosť páchatel'a.

Základná myšlienka alternatívnych trestov je jednoduchá. Páchatel' ostane na slobode, kde si bude vykonávať trest, ktorý je preňho vhodný a bude naňho pôsobiť preventívne. Dôležitým aspektom je výchovná stránka alternatívneho trestu a má upevniť v páchatel'ovi návyky a postoje nevyhnutné k vedeniu riadneho života. Vo všeobecnosti sa za výchovnejšie považuje povinnosť niečo vykonať, ako povinnosť sa niečoho zdržať.⁹¹

Vo väčšine prípadov je podmienkou uloženia alternatívneho trestu ochota páchatel'a spolupracovať. V tomto aspekte sa alternatívne tresty výrazne odlišujú od tradičných trestov.

V neodsúdení páchatel'a na trest odňatia slobody je možné vidieť dva hlavné aspekty prevencie:

- páchatel' ostáva na slobode, nepretrhnú sa mu sociálne kontakty, môže dochádzať do práce, starať sa o rodinu, atď.

- zabráni sa negatívne vplyvu pobytu vo väzení, väzenie je totiž často kriminogénnym faktorom, kde nedochádza k polepšeniu páchatel'a, ale skôr naopak, k jeho zhoršeniu.

Účelom alternatívnych trestov je snaha individualizovať trest, motivovať páchatel'ov k životu v súlade so zákonom, aktívne ich zapojiť do riešenia následkov trestnej činnosti v spolupráci

⁸⁹ Výzkum Institutu obecně prospěšných prací - Institut pro kriminologii a prevenci, Praha 1998, str. 5

⁹⁰ Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str.402

⁹¹ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.13

s poškodenou osobou, riešiť preťaženie súdov a orgánov činných v trestnom konaní, riešiť nedostatok miest vo väzeniach, prispieť k zníženiu nákladov trestného konania a nájsť účinné formy prevencie kriminality.

Tieto faktory je potrebné dosiahnuť pri zachovaní zákonných nárokov na správnosť a spravodlivosť súdneho rozhodnutia.

Rozšírenie možností uplatnenia alternatívnych postupov a alternatívnych trestov umožňuje jednotlivým stranám trestného procesu sa aktívne tohto procesu zúčastniť a posilňuje v nich vedomie zodpovednosti za navrhované riešenie.

3.2 Restoratívna justícia

O využitie alternatívnych trestov a alternatívnych prístupov k trestaniu sa opiera **koncept tzv. obnovujúcej spravodlivosti – restoratívnej spravodlivosti** (restorative justice)⁹², predstavujúci protiklad k tradičnému represívnemu pojatiu odplatnej trestnej spravodlivosti (retributive justice)⁹³.

Nové pojatie restoratívnej justície pristupuje k trestnému činu a k jeho páchatelovi celkom odlišne ako klasický trestný systém, a v spáchanom trestnom čine vidí predovšetkým poškodenie jednej osoby inou, nie útok na štát. Sústreďuje sa preto na konflikt, ktorý vznikol medzi obeťou trestného činu a jeho páchatelom, ako reakcie na spáchaný trestný čin.

Klasické pojatie odplatnej trestnej spravodlivosti sa sústreďuje najmä na potrestanie páchatel'a alebo izoláciu páchatel'a, pričom riešenie konfliktu medzi páchatelom a obeťou trestného činu ustupuje do úzadia.

Uplatnenie oboch týchto modelov prekonalo určitý vývoj a v súčasnej dobe ani jeden z nich neexistuje v pôvodnej kryštalickej čistej podobe, aj keď mám z to, že prvky obsiahnuté v restoratívnej justícii budú s postupom času prevládať.

⁹² <http://trestni.juristic.cz/169886/clanek/trest3>, stiahnuté dňa 27.07.2008 o 13:43

⁹³ *tamtiež*

Pri restoratívnom pojatí trestnej spravodlivosti sa počíta s aktívnou úlohou obvineného, individuálne sa zohľadňujú záujmy a potreby obete trestného činu a ďalších dotknutých subjektov, a kladie sa dôraz na odstránenie konfliktu medzi nimi.

Takýto prístup je aj vo verejnom záujme spoločnosti a dá sa chápať ako úsilie po obnovení narušeného systému hodnôt, ktorý spôsobil trestný čin. Restoratívna justícia chápe trestný čin v prvom rade ako útok proti ľuďom a medziľudským vzťahom.

Nový prístup je vidieť aj v prístupe k riešeniu konkrétnej trestnej veci, pričom restoratívna spravodlivosť / justícia preferuje ten, ktorý zohľadňuje konkrétne oprávnené záujmy dotknutých osôb, a samozrejme aj verejný záujem. Tieto záujmy zahŕňa do výsledného riešenia trestnej veci a následne je určený primeraný trest.

Výrazným rozdielom medzi alternatívnym prístupom a tradičným prístupom k trestnému právu je chápanie trestu. Pri alternatívnom prístupe k trestnému činu jeho výsledkom nemusí byť trest v klasickom ponímaní, a často krát ani nie je. Alternatívne prístupy trestanie využívajú v prípade, ak nemožno zvoliť iné spôsoby riešenia spáchaného trestného činu.

Pri užití alternatívnych trestov samozrejme nejde o to, aby páchatel unikol trestu, alebo dostal nízky trest. Aj uplatnenie alternatívnych trestov v sebe obsahuje sankcie rôznej intenzity, ktoré sú individualizované s ohľadom na osobu páchatela, okolnosti spáchania trestného činu, záujmy dotknutých osôb atď.

Východiská restoratívnej justície sú založené na teórii, že pokiaľ má páchatel prevziať skutočnú, a nie iba formálnu zodpovednosť za svojej protiprávne konanie, musí najprv plne porozumieť svojmu konaniu a uvedomiť si z toho vyplývajúce dôsledky. K tomu má smerovať aj uložená sankcia, ktorá by zodpovedala potrebám poškodeného a má nájsť perspektívu páchatelovi do ďalšieho života ako aj spoločenského a pracovného uplatnenia. Z pasívneho nemotivovaného prijímateľa sankcie sa tak môže stať motivovaný človek, ktorý svojim

následným správaním môže zvrátiť alebo aspoň zmierniť dopad svojich minulých činov.

Podľa zahraničných skúseností sú pre restoratívne programy charakteristické štyri kľúčové hodnoty:⁹⁴

1. stretnutie - Vytváranie príležitostí pre obeť, páchateľov a komunitu, ktorí chcú, aby došlo k prejednaniu trestného činu a odstráneniu jeho následkov.

2. zmena - očakávanie od páchateľa, aby podnikol kroky k náprave škôd, ktoré spôsobil.

3. reintegrácia - Snaha o obnovenie postavenia obeť a páchateľa, snaha, aby sa stali plnohodnotnými členmi spoločnosti.

4. zaradenie - Poskytovanie príležitostí pre páchateľov, ktoré majú záujem na odstránení dôsledkov svojej konkrétnej trestnej činnosti, k účasti na odstránení dôsledkov svojej trestnej činnosti.

3.3 Teoretické členenie alternatívnych trestov

Vo všeobecnosti sú alternatívnymi trestami všetky tresty nespojené s bezprostredným odňatím slobody, avšak aj v rámci nich je možné vidieť určitú systematizáciu a vnútorné delenie.

Rozlišujeme *alternatívne tresty k trestu odňatia slobody* a *ďalšie alternatívy*. Medzi ne patria alternatívy v procesnom konaní – odklony, alternatívy k potrestaniu, alternatívy k väzbe, alternatívy k výkonu uloženého trestu.

Alternatívne tresty k trestu odňatia slobody. Tu sa dajú prideliť hlavne trest obecné prospešných prác, peňažitý trest a dá sa povedať, že aj probácia a mediácia.

Alternatívy v procesnom konaní⁹⁵ - odklony (diversions), umožňujú vec vyriešiť odklonom od štandardného trestného konania, to znamená mimo hlavné líčenie. Aby bolo vôbec možné použiť tieto alternatívy, musia byť splnené určité podmienky ako napr. náhrada

⁹⁴ <http://www.restorativejustice.org/intro>, stiahnuté dňa 28.08.2008 o 11:00

škody zo strany obvineného alebo uzavretie dohody s poškodeným o jej náhrade, Využitie týchto postupov často predchádza mediačné jednanie medzi poškodeným a obvineným, ktoré môže sprostredkovať Probačná a mediačná služba. Konkrétne podmienky sú uvedené v Tr. por., v ust. § 307-314.

Alternatíva k potrestaniu⁹⁶ je rozhodnutie súdu, ktorým rozhoduje o upustení od potrestania alebo podmiennečnom upustení od potrestania s dohľadom. U podmiennečného upustenia od potrestania s dohľadom stanovuje skúšobnú dobu. Dohľad a kontrolu správania sa páchatel'a, prípadne plnenie ďalších uložených povinností a obmedzení zaisťuje Probačná a mediačná služba. Konkrétne podmienky sú uvedené v § 24-26b Tr. zák.

Alternatívy k väzbe⁹⁷ umožňujú vo vhodných prípadoch nahradiť pobyt páchatel'a vo väzbe iným opatrením. Jedná sa napr. o záruku združenia alebo dôveryhodnej osoby, sľub páchatel'a, že povedie riadny život, alebo dohľad pracovníka Probačnej a mediačnej služby. Konkrétne podmienky sú uvedené v § 71-73a Tr. por.

Alternatívy k výkonu uloženého trestu⁹⁸ umožňujú podmiennečne upustiť od výkonu zvyšku uloženého trestu. Jedná sa o podmiennečné prepustenie odsúdeného z trestu odňatia slobody a podmiennečné upustenie od výkonu zvyšku trestu zákazu činnosti alebo trestu zákazu pobytu. Pri tomto rozhodnutí je stanovená skúšobná doba, u podmiennečného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody môže byť nad odsúdeným vyslovený tiež probačný dohľad alebo uložené ďalšie obmedzenia a povinnosti. Konkrétne podmienky sú uvedené v § 61-64 Tr. zák.

⁹⁵ Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001, str.208-217

⁹⁶ *tamtiež*

⁹⁷ *tamtiež*

⁹⁸ *tamtiež*

3.3.1 Alternatívy v procesnom konaní v platnej právnej úprave

Medzi tieto alternatívy – odklony patria narovnanie, podmiennečné zastavenie trestného stíhania, upustenie od potrestania, podmiennečné upustenie od potrestania s dohľadom, upustenie od potrestania a podmiennečné prepustenie.

Narovnanie je upravené v Tr. por. § 309 a násl.⁹⁹

U inštitútu narovnanja vstupuje do popredia záujem na tom, aby sám páchatel' odčinil všetky škodlivé následky spôsobené poškodenému trestným činom a aby bol vzťah medzi obeťou a páchatel'om určitým spôsobom (právnym aj medziľudským) urovnaný. Obidvaja páchatel' aj poškodený sa aktívne podieľajú na procese riešenia vzniknutého konfliktu. Tento inštitút takto slúži aj ako prevencia. Taktiež sa zohľadňujú záujmy širšej spoločnosti, keďže páchatel' musí plniť aj ďalšie majetkové plnenia nad rámec spôsobenej škody, ktoré majú slúžiť k všeobecne prospešným účelom a k odškodneniu obetí trestnej činnosti.

Výhodou narovnanja je rýchlosť a efektívnosť s akou umožňuje nápravu situácie spôsobenú trestným činom. Táto náprava má prednosť pred represiou voči páchatel'ovi. Používanie narovnanja, najmä v prípravnom konaní, by malo uľahčiť a znížiť množstvo práce súdom a znížiť inak vysoké náklady konania.

Podmiennečné zastavenie trestného stíhania je upravené v Tr. por. § 307¹⁰⁰ a násl. Tento inštitút je veľmi podobný narovnaniu. Na

⁹⁹ V konaní o trestnom čine, na ktorý zákon stanoví trest odňatia slobody, ktorého horná hranica nepresahuje 5 rokov, môže so súhlasom obvineného a poškodeného súd a v prípravnom konaní štátny zástupca rozhodnúť o schválení narovnanja a zastaviť trestné stíhanie ak,

a) obvinený prehlási, že spáchal skutok, pre ktorý je stíhaný, a nie sú dôvodné pochybnosti o tom, že jeho prehlásenie bolo učené slobodne, vážne a určite,

b) uhradí poškodenému škodu spôsobenú trestným činom alebo učiní potrebné úkony k jej úhrade, prípadne inak odčiní ujmu vzniknutú trestným činom

c) zloží na účet súdu alebo v prípravnom konaní na účet štátneho zastupiteľstva peňažnú čiastku určenú konkrétnemu adresátovi k obecnému prospešným účelom, a táto čiastka nie je zrejme neprimeraná závažnosti trestného činu,

rozdiel od neho ale jeho použitím sa trestné konanie nekončí, ale len podmiennečne zastavuje. To, či bude obnovené, závisí na správaní páchatel'a, ktorý v dobe, ktorú mu určil súd sa musí osvedčiť. Druhý rozdiel od narovnanania je ten, že pri narovnaní musí páchatel' zaplatiť nielen spôsobenú škodu, ale musí aj prispieť určitou čiastkou na obecne prospešné účely. Tým, že sa uprednostní náprava škodlivého dopadu trestného činu a nesiahne sa k represii, sa umožňuje jednak zjednodušenie, zrýchlenie a zlacnenie trestného konania a tiež takýto spôsob trestania je pre páchatel'a a spoločnosť prospešnejší.

Upustenie od potrestania

Inštitút upustenia od potrestania je možné použiť v situácii, kedy je trestná vec prejednaná v hlavnom konaní, páchatel' je uznaný vinným a k naplneniu účelu trestného zákona nie je nutné uložiť trest. Ide o prípady, kedy je možné dosiahnuť sledované ciele už samotným trestným konaním. Tento inštitút je upravený v Tr. zák. v ust. §24 a §25.¹⁰¹

Podmienečné upustenie od potrestania s dohľadom

Podmienečné upustenie od potrestania s dohľadom podobne ako upustenie od potrestania je jednou z foriem alternatív od potrestania páchatel'ov trestných činov, ktorí boli rozhodnutím súdu uznaní vinnými a súd má za to, že k naplneniu účelu trestného zákona nie je potrebné uložiť trest. Súd páchatel'ovi stanoví skúšobnú dobu až na jeden rok a

a ak sa považuje takýto spôsob vybavenia veci za dostačujúci vzhľadom k povahe a závažnosti spáchaného trestného činu, k miere, akou bol trestným činom dotknutý verejný záujem, k osobe obvineného a jeho osobným a majetkovým pomerom.

¹⁰⁰ ods. 1 a 2: V konaní o trestnom čine, na ktorý zákon stanoví trest odňatia slobody, ktorého horná hranica nepresahuje 5 rokov, môže so súhlasom obvineného súd, a v prípravnom konaní štátny zástupca podmiennečne zastaviť trestné stíhanie, ak sa

a) obvinený k činu priznal

b) nahradil škodu, pokiaľ bola činom spôsobená alebo s poškodeným o jej náhrade uzatvoril dohodu, alebo vykonal iné potrebné opatrenia k jej náhrade, a vzhľadom k osobe obvineného, s prihliadnutím k jeho doterajšiemu životu a k okolnostiam prípadu sa dá dôvodne takéto rozhodnutie považovať za dostačujúce. V rozhodnutí o podmienečnom zastavení trestného stíhania sa stanoví skúšobná doba na šesť mesiacov až dva roky. Skúšobná doba začína právnou mocou tohto rozhodnutia o podmienečnom zastavení trestného stíhania.

¹⁰¹ ust. § 24 ods. 1 Tr. por : Od potrestania páchatel'a, ktorý spáchal trestný čin menšej nebezpečnosti pre spoločnosť, jeho spáchanie ľutuje a prejavuje účinnú snahu po náprave, sa dá upustiť, ak vzhľadom k povahe spáchaného činu a k doterajšiemu životu páchatel'a sa dá očakávať, že už prejednanie veci pred súdom postačí k jeho náprave.

zároveň vysloví nad páchatelom dohľad. Tiež mu môže uložiť primerané obmedzenia a povinnosti smerujúce k tomu, aby viedol poriadny život. Spravidla mu tiež uloží, aby podľa svojich síl nahradil škodu, ktorú svojím konaním spôsobil. Obmedzenia a povinnosti sú demonštratívne vymenované v §26 ods. 4 Tr. zák. Ak páchatel nesplní stanovené podmienky a v skúšobnej dobe nevedol riadny život, súd rozhodne že sa neosvedčil a uloží mu trest.¹⁰² Dohľadom sa rozumie pravidelný osobný kontakt páchatela s úradníkom Probačnej a mediačnej služby, spolupráca pri vytváraní a realizácii probačného programu v skúšobnej dobe a kontrola dodržiavania podmienok uložených páchatelovi súdom alebo vyplývajúcich zo zákona. Dohľad nad páchatelom vykonáva probačný úradník.

Podmienečné odsúdenie s dohľadom a podmienečné odsúdenie

Úlohou tohto trestu je, v súlade s potrebami trestnej politiky, reagovať na nutnosť rozšírenia alternatív k trestu odňatia slobody a rozšíriť tak priestor, kedy sa môžu ukladať alternatívne tresty.

Prínosom podmienečného odsúdenia s dohľadom je skutočnosť, že súd môže odložiť¹⁰³ výkon trestu odňatia slobody neprevyšujúci 3 roky, ak zároveň vysloví nad páchatelom dohľad, ktorý vykonáva probačný úradník. Podmienečný odklad výkonu trestu u podmienečného odsúdenia je možné, iba ak ide o trest odňatia slobody neprevyšujúci 2 roky. U oboch druhoch podmienečných odsúdení zároveň stanoví skúšobnú dobu na 1 až 5 rokov, počas ktorej je odsúdený povinný viesť riadny život a splniť povinnosti a obmedzenia, ktoré mu prípadne súd uložil. Môže mu byť tiež uložené, aby podľa svojich síl nahradil škodu, ktorú svojím trestným činom nahradil.

Podmienečné prepustenie

Podmienečné prepustenie je upravené v Tr. zák. §61 až §64. Pri výkone trestov v §62 ods. 1 Tr. zák. páchatel môže byť podmienečne prepustený až po výkone dvoch tretín uloženého trestu odňatia slobody.

¹⁰² ust. § 26 Tr. zák.

¹⁰³ ust. § 58-60b Tr. zák.

Ide o niektoré závažné činy a spoločensky oveľa menej akceptované ako „klasické“ trestné činy, ako napr. rozvracanie republiky, teror, obchodovanie s ľuďmi, drogové delikty, ...

Osoba odsúdená k výnimočnému trestu odňatia slobody na doživotie môže byť podmiennečne prepustená až po najmenej 20-tich rokoch výkonu tohto trestu.¹⁰⁴

Rozhodovanie o podmiennečnom prepustení z výkonu trestu je často zo strany súdu veľmi schematické a neadekvátne. Posudzovanie žiadosti o podmiennečnom prepustení sa nezameriava na vývoj osobnosti páchatel'a, vykonáva sa len povrchné posúdenie jeho osobnosti a takmer výlučne sa súd opiera o kvantitatívne a často krát zavádzajúce údaje o predchádzajúcich odsúdeniach, o správaní páchatel'a vo výkone trestu, ako sa odrážalo v ukladaní odmien a trestov apod.

Rozhodovanie sudcov v rôznych obvodoch sa aj v podobných prípadoch často veľmi líšia. Tento stav potom vedie odsúdených k snahe dosiahnuť premiestenie do väznice, kde k podmiennečnému prepúšťaniu dochádza častejšie.

V ďalšej časti tejto práce sa budem venovať už iba alternatívnym trestom v užšom slov zmysle, pričom za tieto sa považujú trest obecné prospešných prác, probácia a peňažitý trest.

Peňažitým trestom sa v tejto práci zaoberať nebudem, a to z dôvodu zamerania tejto práce, keďže peňažitý trest neprešiel takým vývojom ako zmienené tresty a taktiež jeho psychologický dopad na páchatel'ov trestných činov je iného rázu ako napr. trest obecné prospešných prác.

¹⁰⁴ ust. § 62 ods. 2 Tr. zák.

4. POROVNANIE ALTERNATÍVNYCH TRESTOV S TRADIČNÝM MODELOM TRESTANIA

4.1 Pohľad na alternatívne tresty v porovnaní s transformáciou a vývojom väzenstva

Ukladanie alternatívnych trestov má svoje výhody, ale aj nevýhody. Jednou z hlavných výhod alternatív je postupné riešenie a odbúranie negatívnych vplyvov väznic.

Negatívne vplyvy väznic sú známe už dlhšiu dobu. Toto je zrejme hlavný faktor, prečo alternatívne tresty si našli cestu do trestného systému.

Spoločnosť začala intenzívnejšie hľadať alternatívne spôsoby trestania v 50-tych rokoch¹⁰⁵, keď sa došlo k prudkému nárastu zločinnosti. Spôsoby trestania, fungujúce do tej doby sa ukázali ako neefektívne. Bolo zrejmé, že trestný a väzenský systém je treba reformovať. Pristúpilo sa k reforme, ktorá väzenie humanizovala, vytvorili sa nové kapacity, čím sa preplnenosť väznic znížila. Bolo logické, že štáty od tejto reformy očakávali zníženie kriminality a zníženie recidívy. Tieto očakávané efekty ale nenastali. To predpokladali mnohí odborníci, ktorí už na začiatku uskutočňovania reformy tvrdili, že takéto opatrenia ani nemôžu byť účinné a že je treba zmeniť celkovo postoj k ukladaniu trestov, nie iba vylepšiť výkon trestu.¹⁰⁶

Ďalším dôvodom, prečo sa alternatívne tresty začali uplatňovať, bola neúnosná finančná situácia spojená s trestom odňatia slobody. Mnohé krajiny vynakladajú zo štátneho rozpočtu na väzenstvo obrovské čiastky, ČR (a ani SR) nie je výnimkou.

Bolo zistené, že náklady, ktoré musí vynaložiť štát New York na jedného väzňa za jeden rok, obnášajú toľko, čo by stálo vyslanie a

¹⁰⁵ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.3

¹⁰⁶ tamtiež

vydržovanie jedného amerického študenta po rovnakú dobu na jednej z najprestížnejších univerzít v anglickom Oxforde.¹⁰⁷

Podľa iných prieskumov uverejnených v zahraničnej literatúre boli odhadnuté náklady na 1 väzňa ročne vo výške 50.000,- USD.¹⁰⁸

Napr. vo Veľkej Británii sú celkové náklady na väznice vo výške 200 mil. libier, čo predstavuje náklady na jedného väzňa 1.000 libier týždenne. Neúnosnosť týchto nákladov je zrejmá aj z porovnania týždenných nákladov na páchatela trestnej činnosti pri probácii alebo výkone obecných prospešných prác (community service), ktoré sú vo Veľkej Británii vo výške 40 - 60 libier týždenne.¹⁰⁹

V odbornej literatúre sa taktiež poukazuje na skutočnosť, že pri výkone trestu odňatia slobody uloženej na dobu dlhšiu ako 5 rokov, vystupujú do popredia penitenciárne (väzenské) problémy spojené s dlhodobou izoláciou odsúdených osôb od vonkajšieho okolia, s negatívnymi vplyvmi väzenského prostredia, s adaptáciou väzňov na väzenskú subkultúru. Účel trestania sa tak často redukuje iba na **eliminovanie** odsúdených osôb zo spoločnosti a reedukačné a resocializačné funkcie trestu odňatia slobody sú potlačené.¹¹⁰

Tieto príklady názorne ukazujú, ako asi výdaje na väzenstvo zaťažujú daňových poplatníkov, a do akej miery o nich musia byť krátené čiastky uvoľňované na školstvo, zdravotníctvo, sociálne účely, apod., kde by navyše ich vynaloženie bolo neporovnateľne efektívnejšie a návratnejšie.

Obdobím transformácie sa dá vo väzenstve nazvať obdobie posledných 15-tich rokov. Hlavne na začiatku sa transformácia musela vyvíjať veľmi rýchlo a to z dôvodu, že bolo potrebné odstrániť najväčšie nedostatky, ktoré do tej doby existovali. Dôvod, že sa systémy ostatných krajín reformujú a reformovali postupne, a nie takým tempom ako v ČR, je dané práve tým, že európske krajiny majú

¹⁰⁷ tamtiež

¹⁰⁸ Re-integration of prisoners – National Economic and social forum, Forum report number 22, Dublin 2002, ISBN-1-899276-26-2, str. 12

¹⁰⁹ tamtiež, str. VII.

¹¹⁰ PhDr. Šárka Blatníková a spol. - IKSP – Dlouhodobé tresty odnětí svobody, Praha 2004. str. 6,

zavedený moderný väzenský systém minimálne polstoročie, zatiaľ čo sa v ČR od roku 1990 muselo začať takmer od začiatku.

Začiatky tradície českého väzenstva sa dajú vidieť v 20-tych rokoch minulého storočia, avšak kontinuita bola hrubo narušená 2.svetovou vojnou a rovnako hrubo aj povojnovým vývojom.¹¹¹

Súčasný väzenstvo sa muselo postupne vyrovnáť s negatívnymi prvkami väzenstva z minulosti. Medzi ne patrilo najmä policajný prístup k väzňom, spolitizovanie väzenstva, nadmerná byrokracia, nadmerné zneužívanie väzňov k ekonomickým účelom.¹¹² Prvé kroky reforiem v 90-tych rokoch boli zamerané na najviditeľnejšie medzery vo väzenstve. Šlo o tieto štyri hlavné oblasti¹¹³: **depolitizácia** väzenstva, ktoré sa v minulosti stalo obávaným mocenským nástrojom, **demilitarizácie** väzenstva v zmysle odstránenia zbytočných militantných prvkov v zaobchádzaní s väzňami, **decentralizácia** väzenstva, s cieľom posilniť právomoci riaditeľov väzenských zariadení, **humanizácia** väzenstva, ktorá mala zlepšiť podmienky väzňov.

Transformácia sa rozbehla dobre, hlavne kvôli túžbe po zmenách a tiež relatívnemu dostatku finančných prostriedkov. Transformácia sa dnes dá považovať za relatívne dokončenú v najdôležitejších veciach, aj keď samozrejme väzenstvo neustále podlieha zmenám a reformám. Stále existuje veľa systémových nedostatkov, medzier v práve, neehospodárnosti a neefektívnosti. Dnes ale nie je pochýb o smerovaní väzenstva a o jeho základných aspektoch.

Aj napriek výrazným zmenám vo väzenstve tu stále ostáva nezodpovedaná jedna *zásadná koncepcná otázka*, a to či akákoľvek reforma a transformácia väzenstva vôbec môže naplniť účel existencie väzenstva. Mnohí považujú trest odňatia za kontraproduktívny, mnohí pracovníci väzenskej služby tvrdia, že páchatelia sa vo väzení neprevychovávajú k lepšiemu, ale skôr naopak a nováčikovia sa vo väzení učia nové spôsoby obchádzania práva od svojich skúsenejších kolegov.

¹¹¹ Meclová K., Rozvoj vězeňského systému v České republice, České vězeňství 4/2002, str. 12

¹¹² tamtiež

Je tiež známe, že z hľadiska sociálnej reintegrácie páchatel'ov sú práve *krátkodobé tresty*¹¹⁴, pohybujúce sa v rozmedzí od 6 mesiacov do jedného roka, najviac kontraproduktívne, okrem iného preto, že sa za túto dobu stihnúť popretfhať pozitívne sociálne kontakty, ktoré odsúdený má a zároveň táto doba je dostatočne dlhá na negatívne pôsobenie vplyvov väzenského prostredia.¹¹⁵ Je zrejmé, že práve u takýchto páchatel'ov odsúdených na krátkodobé tresty odňatia slobody došlo k menej závažným trestným činom, a teda je u nich zrejme rozumnejšie a vhodnejšie použiť alternatívne formy trestania. Určitého špecifika krátkodobých trestov si je vedomý aj Trestný zákon, ktorý túto problematiku upravuje v § 39 ods. 2: „Za trestné činy, u ktorých horná hranica sadzby odňatia slobody neprevyšuje tri roky, sa môže uložiť nepodmienečný trest odňatia slobody len za podmienky, že by vzhľadom k osobe páchatel'a uloženie iného trestu zjavne nevedlo k dosiahnutiu účelu trestu.“

Existujú názory, že, funkciou trestného práva nie je potlačovať kriminalitu a funkciou väzenia nie je prevýchova kriminálnych živlov. Tieto funkcie, ktoré neplnia svoj účel, a ktoré sa trestnému právu a väzeniam bežne v spoločnosti prisudzujú, sú výsledkom dlhodobého výskumu manifestačných a latentných funkcií trestnoprávnej kontroly.¹¹⁶ Tento názor je pochopiteľný a akceptovateľný. Mnohí občania tvrdia, že majú narastajúci strach zo vzrastajúcej kriminality, máme možnosť sledovať zvyšovanie trestných činov mládeže, vrátane tých najzávažnejších. To, že trestné právo kriminalitu nepotlačuje, sa dá vyčítať aj zo štatistík, ktoré rok od roku evidujú viac trestných činov. Bol vyslovený názor, že trest a trestné právo nemajú inštrumentárne, ale expresívno - symbolické funkcie, to znamená, že trestné právo nič nevytvára, ale oznamuje.¹¹⁷

¹¹³ tamtiež

¹¹⁴ Pojem krátkodobý trest nie je pojmom zakotveným v právnej úprave

¹¹⁵ Marešová A., Válková J.: K problematice alternatívnych trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.15

¹¹⁶ Koncepcie nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Sborník příspěvku z konference, 1.vyd., Masarykova Univerzita, Brno, 2000, str 6-8

¹¹⁷ tamtiež

Na vytvorenie dostatočne kvalitného a efektívneho trestného systému a v rámci neho efektívneho väzeňstva je potrebné na to získať nielen dostatok financií a kvalitného personálu, ale je treba vychádzať aj zo správnych filozoficko- etických teórií. Je však reálne uvažovať o trestnom systéme bez väzeňstva? V dnešnej dobe nie a ani v najbližšej budúcnosti sa nemôžeme spoliehať iba na alternatívne tresty, pretože akýkoľvek trest nemusí byť účinný pre určité skupiny páchatel'ov. Väzenie je potrebné v týchto prípadoch ako spôsob izolácie páchatel'a od spoločnosti.

Súčasnú väzeňstvo sa v základných znakoch už nelíši od väzeňstva v ostatných demokratických krajinách. Najdôležitejšie otázky boli vyriešené, napriek tomu väzeňstvo je stále otvorená téma, kde je potrebné vyriešiť dielčie otázky.

Problémom *bezpečnosti väzení* a súčasne *humanizáciou väzení* sa väzeňstvo zaoberá už veľmi dlho. Posilnenie bezpečnosti, hlavne vo vyšších stupňoch ostrahy, sa spája s vyššou organizovanosťou života väzňov a s tým súvisí aj väčšie obmedzenie práv väzňov.¹¹⁸ Vytváranie humánnych podmienok naopak často znižuje bezpečnosť. Problémom je nájsť spôsob, ako tieto dva faktory čo najviac vyvážiť, aby bolo obom vyhoveno.

Ubytovanie vo väzeniach je pre Väzeňskú službu veľkým problémom. Kapacity nie sú dostačujúce ani kvalitatívne, ani kvantitatívne. Moderné väzeňské systémy hromadné ubytovanie nepoznajú a považujú ho z hľadiska účelu trestu odňatia slobody za kontraproduktívne. Postupné prebudovávanie ubytovní, ktoré sú prispôsobené na kolektívne ubytovanie sovietského typu, predstavuje značný objem investícií.¹¹⁹

Je tu tiež otázka, či vôbec má zmysel postupovať formou rekonštrukcie súčasných väzení, alebo sa majú postaviť nové, vyhovujúce väznice. K tejto otázke sa v minulosti vyjadril bývalý generálny riaditeľ Väzeňskej služby Jiří Malý, keď povedal, že na

¹¹⁸ Meclová K., Rozvoj vězeňského systému v České republice, Česká vězeňství 4/2002

¹¹⁹ tamtiež

uspokojivé vyriešenie tohto problému by potreboval 100 miliárd Kč.¹²⁰ Je to úloha, ktorá sa určite bude riešiť minimálne niekoľko rokov, resp., desaťročí a bude mať obrovský dopad na páchatel'ov a na ich resocializáciu. Situácia bola v minulosti dokonca už natoľko kritická, že svojho času bol vydaný pokyn neprijímať dočasne do väzníc väzňov odsúdených za menej závažné trestné činy.¹²¹

Transformáciou prešiel tiež **personál väzníc**.¹²² Personál pred rokom 1989 bol známy svojou hrubosťou, policajným prístupom k väzňom. Slovo „bachar“ získalo mimoriadne pejoratívny význam. Väznice zamestnávali veľa nekvalifikovaných zamestnancov, čo je síce v niektorých prípadoch faktom aj dnes, ale situácia je rozdielna v tom, že dnes to je iba otázkou nedostatku financií, ktoré sú potrebné na zaplatenie odborníkov. Obmena pracovníkov vo väzenstve stále klesá, a teda personál sa stáva skúsenejším. Kládie sa doraz na vzdelávanie a komunikačnú schopnosť personálu.

Dlhodobým cieľom Väzenskej služby ČR je zvyšovať počty pracovníkov bezprostredne sa podieľajúcich na zaobchádzaní s väzňami.

Tabuľka č.2 - počet zamestnancov Väzenskej služby

Rok	Počet príslušníkov väzeňskej stráže (v tabuľke od roku 2003 údaje uvádzané spolu s príslušníkmi Justičnej stráže)	Počet občianskych zamestnancov	Počet zamestnancov VS ČR bez JS (z)/počet väznených osôb (v)/ koef = v : z	Počet príslušníkov Justičnej stráže	Celkom zamestnancov Väzeňskej služby ČR
1997	6379	2403	8782 / 21560 / 2,46	540	9322
1998	6558	2536	9094 / 22067 / 2,43	539	9633
1999	6807	2701	9508 / 23060 / 2,43	580	10088
2000	6134	3733	9867 / 21538 / 2,18	659	10526
2001	5831	3991	9822 / 19320 / 1,97	825	10647

¹²⁰ Malá D.: Vězeňství po česku, 1.vyd., SURSUM, 2003, str.46

¹²¹ tamtiež, str.84

¹²² Meclová K., Rozvoj vězeňského systému v České republice, České vězeňství 4/2002, str. 14

2002	5519	4202	9721 / 16213 / 1,67	874	10595
2003	6469	4256	-	-	10725
2004	6495	4118	-	-	10613
2005	6431	4043	-	-	10474
2006	6713	3978	-	-	10691
2007	6553	3952	-	-	10505

Zdroj: Výroční zpráva o činnosti Vězeňské služby České republiky za rok 2002,
 Výroční zpráva o činnosti Vězeňské služby České republiky za rok 2003,
 Výroční zpráva o činnosti Vězeňské služby České republiky za rok 2004,
 Výroční zpráva o činnosti Vězeňské služby České republiky za rok 2005,
 Výroční zpráva o činnosti Vězeňské služby České republiky za rok 2006,
 Výroční zpráva o činnosti Vězeňské služby České republiky za rok 2007,
 - stiahnuté z http://www.vscr.cz/clanky/?cl_id=25 dňa 27.07.2008 o 10:40, spracoval autor

Z tabuľky č.2 vidno, že sa Väzenskej službe ČR tento plán za minulé roky nepodarilo naplniť, pretože počet pracovníkov bezprostredne sa podieľajúcich na zaobchádzaní s väzňami z roka na rok klesá, resp. stagnuje, zatiaľ čo do roku 2003 sa zvyšoval počet občianskych zamestnancov, ktorí sa nedostávajú do priameho styku s odsúdenými, pričom aj počet týchto zamestnancov od roku 2004 klesá.

Názor verejnosti na situáciu vo väzenstve je dosť rozdielny. Existujú 2 hlavné prúdy názorov. Prvým z nich je, že väzni sa majú vo väznici ako v bavlnke, nič nerobia a stoja daňových poplatníkov veľa peňazí. Zástupcom tohto tábora poskytol ďalší argument riaditeľ brnenskej väznice, ktorý v minulosti v tlači uviedol, ako vyzerá väzenská strava: „dva rohlíky, dva krajce chleba, maslo, syr, paštéta, vajce a čaj.“¹²³ Je pochopiteľné, že takéto zloženie raňajok popudí množstvo ľudí, hlavne menej majetných, pretože oni si zo svojho platu takúto stravu dovoliť nemôžu. Nezanedbateľné sú náklady na celkovú starostlivosť o väzňa, ktorá činí 300-700 Kč na deň a väzňa.¹²⁴ Sú tam zarátané náklady na prevádzkové náklady väznice, stravu väzňa, platy dozorcov a vychovávateľov a iné. Výkon trestu odňatia slobody je oveľa drahší ako výkon alternatívnych trestov.

¹²³ Malá D.: Vězeňství po česku, 1.vyd., SURSUM, 2003, str.21

¹²⁴ tamtiež, str.39

Druhým typom názoru je, že väzni sú na tom dosť zle, že majú nedostatočnú stravu, že drobní kriminálnici sú na celách s vrahmi, že je vo väzeniach rozmožené zneužívanie väzňov ďalšími väzňami, že práva väzňov nie sú dostatočne rešpektované apod.

V tomto zmysle sa vyjadrila vedúca oddelenia trestne-právneho a milostí Kancelárie prezidenta republiky Lenka Hoffmanová: "Väzenia sú opäť preplnené. Rešpekt k ľudskej slobode ako k jednej z najvyšších hodnôt je malý, o čom svedčí počet ľudí vo väzbe a dĺžka väzobného konania."¹²⁵ Uvádzam aj názor ex-riaditeľky pre styk s verejnosťou Kancelárie prezidenta republiky Jany Chalupovej: "Ako väzeň by som dala prednosť väzeniu 80-tych rokov. Teraz je vo väzeniach menej bezpečia a a viac svojvôle. Človek má tu menšiu hodnotu a je vystavený ponižovaniu a útlaku."¹²⁶

Je zrejmé, že v každom type názoru bude trocha pravdy. Väzenia majú aj svoje výhody, aj nevýhody. Každý páchatel' má iné predstavy o treste odňatí slobody a tiež iné sú predstavy nekriminálnej časti spoločnosti o výkone trestu odňatia slobody.

Alternatívne tresty ponúkajú inú možnosť potrestania páchatel'a ako je uloženie trestu odňatia slobody. Sú alternatívou k preplneným väzniciam, v ktorých je odsúdený izolovaný od spoločnosti, čo so sebou nesie množstvo negatívnych dôsledkov. Páchatel' vo väzení sa stáva pasívnym členom spoločnosti, nemusí pracovať, nemá ani možnosť hľadať si prácu či organizovať svoj voľný čas. Navyiac má zaistené ubytovanie, stravu, zdravotnú a sociálnu starostlivosť, a to všetko na účet daňových poplatníkov. Aj to je jeden z dôvodov, prečo sa niektorí páchatelia do väzenia opakovane vracajú.

Prax sa pri aplikácii odklonov a alternatívnych trestov stretáva s rôznym postojom páchatel'ov. Nie každý páchatel' vníma alternatívny trest alebo odklon ako príležitosť k náprave. Dochádza k zneužívaniu uvedeného trestu odsúdenými, ktorí sa vyhýbajú jeho výkonu, najímajú

¹²⁵ tamtiež, str.14

¹²⁶ Malá D.: Vězeňství po česku, 1.vyd., SURSUM, 2003, str.14

si napr. pracovné sily, ktoré majú napr. trest obecné prospešných prác vykonať za nich atď.

Aj napriek tomu je však ukladanie alternatívnych trestov a používanie odklonov nevyhnutné, a to hlavne preto, že trest odňatia slobody nie je (hlavne v trestných činoch majetkových a ostatných, pokiaľ nie sú závažné) spôsobilé zaistiť dosiahnutie účelu trestu, ktorý spočíva v náprave vzťahov, náhrade škody, motivácii a príprave odsúdeného k vedeniu riadneho života. Polícia a súdy však musia dôsledne spolupracovať s Probačnou a mediačnou službou ČR tak, aby osobnostné kvality obvineného boli súdu dostatočne známe pred tým než má možnosť, resp. povinnosť rozhodnúť. Hlavne tu ide o nevyhnutnosť okamžitého kontaktovania Probačnej a mediačnej služby ČR v dobe, keď Polícia ČR identifikuje páchatel'a, a trestný čin napĺňa kritéria prípustnosti použitia alternatívneho trestu alebo odklonu.

4.2 Porovnanie alternatívnych trestov s trestom odňatia slobody

Využívanie alternatívnych trestov sa na základe prijatých právnych dostáva čoraz viac do popredia a v súčasnosti ešte stále často ukladaný trestu odňatia slobody sa tým pádom dostáva do úzadia. V tejto časti chcem poukázať na rozdiely medzi oboma trestami a uviesť, prečo alternatívne spôsoby trestania sú čoraz častejšie využívané.

Nedostatky a nevýhody trestu odňatia slobody sú dlhodobo známe. Odborníci poukazujú najmä na mimoriadne negatívne vplyvy na páchatel'a pri výkone trestu odňatia slobody na krátku dobu.

Hlavné nedostatky trestu odňatia slobody¹²⁷, najmä krátkodobého trestu odňatia slobody sú nasledovné:

- trest neposkytuje dostatočnú dobu na prevýchovu páchatel'a
- potrestanie páchatel'a odňatím slobody je niekedy diskutabilné, najmä u recidivistov

¹²⁷ spracované podľa Vybrané problémy sanční politiky - Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2005, str. 12

- na odsúdeného pôsobia škodlivé vplyvy väzenského prostredia
- nie je napĺňaná funkcia generálnej a individuálnej prevencie (odstrašujúce účinky sú minimálne a pre páchatel'a ide o prijateľné riziko)
- značné ekonomické náklady na väzenský systém
- minimálna individualizácia trestu

Vyššie uvedené faktory spôsobili, resp. spôsobujú, že trest odňatia slobody prestal byť ukladaný v takom rozsahu, ako tomu bolo v minulosti.

Zo skúseností zahraničných krajín vyplýva, že aj keď použitie alternatívnych trestov predstavuje mnohé výhody a vysokú efektívnosť meranú mierou recidívy po vykonaní týchto trestov, aj napriek tomu ešte nedošlo k splneniu pôvodného predpokladu ich užitia, a to k znižovaniu väzenskej populácie. Príčinou tohto stavu je, podľa rôznych teórií nejasne formulovaná podstata a cieľ alternatívnych trestov. Nie je dosť jasné či sa na nich má pozeráť ako na sankcie s cieľom odplaty alebo či je v tomto prístupe primárne skôr kladený dôraz na „rehabilitáciu“ a „resocializáciu“ páchatel'a. V tomto smere sa javí ako zásadné práve rozdielne chápanie pozície páchatel'a justíciou na jednej strane a probačnou službou na druhej strane, ktorá vo svojej činnosti vyznáva preferencie zamerané na uľahčenie reintegrácie odsúdeného do spoločnosti, pričom punitívny význam trestu je až sekundárny.

Prednosťou alternatívnych trestov v porovnaní s trestom odňatia slobody je, že umožňujú vysokú *individualizáciu trestu*.¹²⁸ Každému sa tak dostane (aspoň by malo), čo mu patrí a dá sa takto vyhnúť nežiadanému stavu, keď trest nemá rovnaký punitívny (trestajúci) účinok pre všetkých a ujma niekým považovaná za mimoriadne vysokú je druhým považovaná za ničotnú. Individualizácia predpokladá dobrú

¹²⁸ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.8

znalosť páchateľa, jeho pohnútok, prostredia z ktorého vyšiel atď. Sudcovi tak pri ukladaní individualizovaného trestu musia pomáhať znalci, probační pracovníci, a iné subjekty. To predpokladá zvýšené výdavky (ako personálne tak aj materiálne), a tiež väčšie požiadavky na čas sudcu, čo je v konkrétnych prípadoch veľkou nevýhodou ukladania alternatívneho trestu. To je zrejme aj dôvodom, prečo alternatívne tresty nespĺňajú v plnej miere očakávania, ktoré do nich boli vkladané. Ďalším dôvodom môže byť istý konzervativizmus sudcov¹²⁹, ktorí sú zvyknutí ukladať tresty odňatia slobody.

Alternatívne tresty prinášajú aj výhodu týkajúcej sa generálnej prevencie aj v tom, že občania sa zaujímajú a zaoberajú zmyslom trestnej justície, zvyšuje sa záujem a zapojenie občanov o nakladanie s páchateľmi pri výkone alternatívnych trestov. Aplikáciou alternatívnych trestov sa znižuje vnímanie páchateľov spoločnosťou ako „zločincov“, ktoré je pri mnohých trestných činoch neprimerané. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že využitie alternatívnych trestov je možné len pri určitej skupine menej závažných trestných činov a teda si myslím, že nie je potrebné sa obávať zo strany spoločnosti neprimeranej dekriminalizácie páchateľov, keďže v danom prípade pôjde len o páchateľov menej závažnej trestnej činnosti.

Alternatívne tresty sú finančne výhodnejším riešením ako súčasný výkon trestu odňatia slobody, pretože nie je nutné hradiť náklady za väznice, strážcov, logistiku apod. V tejto veci však existuje odlišný názor, ktorý tvrdí, že tomu tak nie, pretože na výkon alternatívnych trestov treba najprv zabezpečiť infraštruktúru a logistiku, ktorá tu doteraz nebola (vybudovanie bohatej a fungujúcej siete špeciálnych inštitúcií ako sú probačné služby, denné centrá, návštevné centrá, sieť inštitúcií verejnej sociálnej starostlivosti, treba zabezpečiť vzdelávanie a doškoloňovanie odborníkov). Tieto počiatočné náklady sú ešte vyššie ako pri výkone trestu odňatia slobody. Samozrejme toto platí relatívne, lebo počiatočné náklady sú skutočne veľké, ale postupom času sa už rapídne zvyšovať nebudú, nutné budú iba prevádzkové náklady.

¹²⁹ Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994, str.7

Jedným z negatívnych aspektov alternatívnych trestov je, že niekedy *rozdeľujú* skupinu páchatel'ov na akoby dve časti.

Alternatívne tresty sú častejšie ukladané páchatel'om, ktorí majú stabilnú prácu a sú zabezpečení, zatiaľ čo tí druhí, typicky bezdomovci, chudobní, drogovovo závislí páchatelia sú častejšie odsudzovaní k trestu odňatia slobody. Vo väzení sa teda združujú poväčšine títo páchatelia a sú spoločnosťou odmietaní oveľa viac ako páchatelia odsúdení k alternatívnym trestom. Jedná sa tu o určitú formu diskriminácie z hľadiska ukladania trestov.

Na druhej strane je pochopiteľné, že súdy túto skupinu odsudzujú k alternatívnym trestom menej, pretože výkon alternatívneho trestu v sebe zahŕňa aj určitú spoluprácu páchatel'a (typicky u obecných prospešných prác) a túto spoluprácu je u tejto skupiny páchatel'ov niekedy obtiažné, keď nie nemožné, zabezpečiť.

Z vyššie uvedeného sa využívanie alternatívnych trestov aj napriek niektorým negatívnym aspektom javí ako vhodné v porovnaní v súčasnosti častému ukladanému trestu odňatia slobody. Pozitívne aspekty alternatívnych trestov podľa môjho názoru prevažujú, pričom pomerne uspokojujú riešia situáciu všetkých dotknutých osôb.

V prospech ukladania alternatívnych trestov hovoria aj praktické skúsenosti z väzníc, podľa ktorých efekt prevýchovy a sociálnej reintegrácie páchatel'ov je minimálny. Väzni sa postupom času naučia správaniu, ako bezkonfliktne prežiť pobyt vo väzení, ale toto ich správanie je len manifestačné. Väzni sa v podstate len naučia správať sa podľa **očkávanií** väzenského personálu, naučia sa všetky legálne techniky zvládania života vo väzení, pričom vo väčšine prípadov absentuje vnútorné pochopenie účelu trestu a absentuje resocializačný vplyv väzenia.

Hlavné dôvody, pre ktoré je potrebné sa snažiť o nahradenie trestu odňatia slobody inými alternatívami, sú najmä skutočnosti, že alternatívne tresty nemajú nevýhody trestu odňatia slobody, prinášajú podstatne nižšie náklady na ich výkon, pri ich uložení nie sú pretrhnuté sociálne väzby páchatel'ov s

prostredím, v ktorom žijú, zohľadňujú osobnosť jedinca a jeho individuálne vlastnosti, a napomáhajú ku zrýchleniu trestného konania.

5. TREST OBECNE PROSPEŠNÝCH PRÁC¹³⁰

Za hlavný alternatívny trest sa všeobecne považuje trest obecné prospešných prác (ďalej aj „trest OPP“), ktorý je jednou z hlavných alternatívnych trestov voči trestu odňatia slobody.

Trest OPP ako alternatíva k trestu odňatia slobody bol zavedený do českého právneho poriadku novelou trestného zákona č. 152/1995 Sb. s účinnosťou od 01. 01. 1996 a postupne sa stal populárnym alternatívnym trestom v ČR.

Trestný systém sa rozšíril o novú alternatívu, ktorej zavedenie bolo v súlade s medzinárodným trendom, ktorý sa prejavoval v úsilí o širšie využívanie trestov nespojených s odňatím slobody.

Trest OPP bolo do českého právneho poriadku zavedený podľa vzoru mnohých iných západných krajín, kde sa OPP používa už niekoľko desiatok rokov.

Trest obecné prospešných prác existuje ako samostatný trest v mnohých európskych krajinách, napr. v Holandsku sa trest OPP používa už od roku 1971, vo Veľkej Británii od roku 1973¹³¹. Trest OPP sa od 01. 01. 2006 aplikuje tiež na Slovensku.

Trest obecné prospešných prác je alternatívou k trestu odňatia slobody. Zákon definuje OPP a uvádza detaily jeho vykonania v § 45 a § 45a Tr. zák.¹³²

¹³⁰ Je potrebné si všimnúť, že obecné prospešné práce a verejno prospešné práce sú dva rozdielne inštitúty dvoch rozdielnych právnych odvetví. Verejno prospešné práce sú inštitútom pracovného práva a sú upravené v zákone č. 9/1991 Sb. o zamestnanosti.

¹³¹ Urbánek, Jindřich – Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice – Trestní revue 7/2003, str. 201

¹³² Podľa ust. § 45 Tr. zák.:

(1) Súd môže uložiť trest obecné prospešných prác, ak odsudzuje páchatel'a za trestný čin, na ktorý zákon stanoví trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje päť rokov, a ak vzhľadom k povahe spáchaného trestného činu a možnosti nápravy páchatel'a uloženie iného trestu k dosiahnutiu účelu trestu nnie je potrebné

(2) Za podmienok uvedených v odseku 1 môže byť trest obecné prospešných prác uložený, aj keď to v osobitnej časti tohto zákona nie je stanovené. Môže byť uložený ako trest samostatný alebo aj vedľa iného trestu. Nemožno však uložiť trest obecné prospešných prác vedľa trestu odňatia slobody.

(3) Trest obecné prospešných prác záleží v povinnosti odsúdeného vykonať v stanovenom rozsahu práce na obecné prospešné účely spočívajúce v údržbe verejných priestranstiev, upratovaní a údržbe verejných budov a komunikácií alebo iných obdobných činnostiach v prospech obcí, alebo v prospech štátnych alebo iných obecné prospešných inštitúcií, ktoré sa zaoberajú vzdelávaním a vedou, kultúrou, školstvom, ochranou zdravia,

Procesné ustanovenia výkonu trestu OPP sú uvedené v § 335 - § 340b Tr. por.

Veľmi podobne je trest OPP upravený aj na Slovensku, pričom na Slovensku je tento trest známy pod pojmom trest povinnej práce a je upravený v zákone č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako Tr. zák. SR).¹³³

požiarnej ochrany, ochranou životného prostredia, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvierat, humanitárnou, sociálnou, charitatívnou, náboženskou, telovýchovnou a športovou činnosťou. Práca nesmie slúžiť k zárobkovým účelom.

Podľa ust. § 45a Tr. zák.:

- 1) Trest obecné prospešných prác môže súd uložiť vo výmere od 50 do 400 hodín. Súd môže uložiť páchateľovi na dobu trestu aj primerané obmedzenia alebo primerané povinnosti uvedené v § 26 ods. 4 smerujúce k tomu, aby viedol riadny život; spravidla mu tiež uloží, aby podľa svojich síl nahradil škodu, ktorú trestným činom spôsobil.
- (2) Pri ukladaní trestu obecné prospešných prác prihliadne súd k stanovisku páchateľa, k možnosti uloženia tohto trestu a k jeho zdravotnej spôsobilosti. Trest obecné prospešných prác neuloží, ak je páchateľ zdravotne nespôsobilý k sústavnému výkonu práce.
- (3) Obecné prospešné práce je odsúdený povinný vykonať osobne a bezplatne vo svojom voľnom čase najneskôr do jedného roka odo dňa, kedy súd nariadil výkon tohto trestu. Do tejto doby sa nezapočítava doba, počas ktorej odsúdený
 - a) nemohol obecné prospešné práce vykonávať pre zdravotné alebo zákonné prekážky,
 - b) se zdržoval v cudzine, alebo
 - c) bol vo väzbe alebo vykonával trest odňatia slobody.
- (4) Ak páchateľ v dobe od odsúdenia do skončenia výkonu trestu obecné prospešných prác nevedol riadny život, alebo zavinene nevykonával v stanovenej dobe uložený trest, premení súd trest obecné prospešných prác alebo jeho zvyšok na trest odňatia slobody a rozhodne zároveň o spôsobe jeho výkonu; pritom každé aj len začaté dve hodiny nevykonaného trestu obecné prospešných prác sa počítajú za jeden deň odňatia slobody.
- (5) Na páchateľa, ktorému bol uložený trest obecné prospešných prác, sa hľadí, ako by nebol odsúdený, ihneď ako bol trest vykonaný alebo bolo od výkonu trestu alebo jeho zvyšku právomocne upustené.

¹³³ Podľa ust. § 54 Tr. zák. SR:

Trest povinnej práce môže súd uložiť so súhlasom páchateľa vo výmere od 40 do 300 hodín, ak ho odsudzuje za prečin, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov.

Podľa ust. § 55 Tr. zák. SR:

- (1) Trest povinnej práce je odsúdený povinný vykonať najneskôr do jedného roka od nariadenia výkonu tohto trestu. Súd môže páchateľovi na túto dobu uložiť aj primerané obmedzenia alebo povinnosti uvedené v § 51 ods. 3 a 4, smerujúce k tomu, aby viedol riadny život, spravidla mu uloží, aby podľa svojich síl a schopností nahradil škodu, ktorú trestným činom spôsobil. Do doby výkonu trestu povinnej práce sa nezapočítava doba, počas ktorej odsúdený
 - a) nemohol vykonávať trest povinnej práce pre dočasnú práceneschopnosť alebo preto, že mu v tejto dobe práca nebola určená,
 - b) vykonával povinnú vojenskú službu alebo inú službu namiesto povinnej vojenskej služby,
 - c) zdržiaval sa v cudzine,
 - d) bol vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody v inej veci.
- (2) Trest povinnej práce súd neuloží, ak je páchateľ dlhodobo práceneschopný alebo invalidný.
- (3) Trest povinnej práce je odsúdený povinný vykonávať osobne a vo svojom voľnom čase bez nároku na odmenu.
- (4) Ak odsúdený v čase výkonu trestu povinnej práce nevedol riadny život alebo zavinene nevykonával práce v určenom rozsahu, alebo nesplnil uložené obmedzenia alebo povinnosti, súd premení trest povinnej práce alebo jeho zvyšok na trest odňatia slobody tak, že za každé dve hodiny nevykonanej práce nariadi jeden deň nepodmienečného trestu odňatia slobody a zároveň rozhodne o spôsobe výkonu tohto trestu.
- (5) Súd môže upustiť od výkonu trestu povinnej práce, ak sa odsúdený v čase výkonu tohto trestu nie z vlastnej viny stal trvalo práceneschopným alebo invalidným alebo z iných závažných dôvodov.

Podstata trestu obecné prospešných prác spočíva v tom, že páchatel', ktorý sa previnil proti spoločnosti, má príležitosť tento čin, resp. svoje protiprávne správanie sa odčiniť prácou pre všeobecný prospech alebo záujem, napr. upratovaním verejného priestranstva, výkonom pomocných ale aj odborných prác apod.

Tieto práce uložené súdom musí páchatel' vykonať osobne, bezplatne a vo svojom voľnom čase.

Trest OPP predstavuje ujmu, ktorá sa prejavuje zásahom do voľného času páchatel'a a tiež tým, že za vykonanú prácu páchatel' nedostane žiadnu odmenu.

Významným výchovným prvkom je samotná práca. Práca je príležitosťou k tomu, aby sa páchatel', sám svojim konaním pričínil o svoju výchovu. Pri výkone iných trestov je totiž páchatel' len pasívnym prijímateľom trestu, príkazov a zákazov. Trest OPP je z psychologického pohľadu jedným z najvhodnejších trestov, ktorý okrem spôsobenej ujmy podporuje páchatel'ovu sebadôveru a zodpovednosť. Vykonávaná práca má priniesť páchatel'ovi morálny úžitok, má slúžiť k jeho začleneniu do spoločnosti a prispieť k jeho pracovnej adaptácii.

K zavedeniu trestu OPP prispeli aj negatíva trestu odňatia slobody. Vzhľadom k tomu, že trest odňatia slobody v kratšom časovom trvaní neplní výchovnú funkciu a podľa názorov väzenských psychológov a ďalších odborníkov je jeho odstrašujúci účinok minimálny a časovo obmedzený väčšinou len na niekoľko mesiacov, doporučuje sa kratšie tresty odňatia slobody nahradzovať trestom obecné prospešných prác.

Takto páchatel', ktorý nie je nebezpečný, svojou prácou vráti spoločnosti ujmu spôsobenou trestným činom. Zároveň zostáva plne zachovaná možnosť kontaktu s rodinou a okolím a udržiavajú sa tak

prospešné väzby, ktoré bývajú pri odňatí slobody často pretrhnuté a nahradené škodlivými väzbami na kriminálne prostredie.

Trest by sa mal aplikovať u páchatel'ov menej závažných trestných činov, ktorým nie je žiaduce ukladať trest odňatia slobody, a u ktorých peňažitý trest by neplnil svoju funkciu alebo by ako samostatný trest nepostačoval.

Súd môže uložiť trest OPP, ak páchatel' spáchal trestný čin, ktorého horná sadzba neprevyšuje 5 rokov a vzhľadom k povahe spáchaného trestného činu a možnostiam nápravy páchatel'a uloženie iného trestu k dosiahnutiu účelu trestu nie je potrebné.¹³⁴

Päťročnú hornú hranicu zvolil zákonodarca zrejme preto, aby vymedzený okruh trestných činov zodpovedal tým trestným činom, u ktorých koná proces samosudca, a u ktorých je možné použiť odklon vo forme podmieneného zastavenia trestného stíhania, alebo narovnania.

V zahraničných právnych úpravách sú obecné prospešné práce väčšinou vnímané ako trest nahradzujúci nepodmienečný trest odňatia slobody veľmi krátkeho trvania. Česká právna úprava, podľa ktorej je možné trest OPP uložiť páchatel'ovi trestného činu so sadzbou trestu odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje 5 rokov, je v tomto ohľade výnimočná a často kritizovaná.

Pre porovnanie na Slovensku je možné uložiť trest povinnej práce za prečin¹³⁵, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov. Situácia je teda z tohto hľadiska na Slovensku rovnaká ako v Českej republike a je otázne, či tento aktuálny stav je žiaduci.

Samozrejme je potrebné brať do úvahy, že možnosť uložiť trest OPP za trestný čin, ktorého horná hranica neprevyšuje 5 rokov je len možnosťou a sudca trest OPP uložiť môže ale nemusí. Podstatné je taktiež si uvedomiť, že možnosť súdu uložiť trest OPP za trestný čin,

¹³⁴ ust. §45 ods. 1 Tr. zak.

¹³⁵ Na základe prijatia nového trestného zákona na Slovensku s účinnosťou od 01.01.2006 bola prijatá zásada bipartície trestných činov. Trestné činy sú rozdelené na zločiny a prečiny, pričom prečinom je podľa ust. § 10 Tr. zak. SR: Trestný čin spáchaný z nebanlivosti alebo úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov.

ktorého horná hranica neprevyšuje 5 rokov neznamená, že súd namiesto trestu odňatia slobody až na 5 rokov uloží trest OPP. Zákonným ustanovením je len určená kategória trestných činov, pri ktorých môže sudca uvažovať o uložení trestu OPP, pričom samotné uloženie takéhoto trestu samozrejme závisí od konkrétnych okolností trestnej veci a podmienok na strane páchatel'a.

Aj napriek tomu sa dá považovať zákonná hranica 5 rokov ako neprimerane vysoká. Do kategórie trestných činov, za ktoré je možné uložiť trest OPP sú napríklad aj také závažné trestné činy ako obmedzovanie osobnej slobody, útok na verejného činiteľa alebo vydieranie. Keďže trest OPP má byť alternatívnym trestom ku krátkodobým trestom odňatia slobody a podľa môjho názoru aj k menej závažným trestným činom, je táto zákonná hranica 5 rokov príliš vysoká.

V krajinách, v ktorých sa trest OPP aplikuje už dlhšiu dobu, sa trest OPP ukladá za menej závažné trestné činy, pričom napr. v Holandskom kráľovstve možno uložiť trest OPP iba namiesto trestu odňatia slobody do 6 mesiacov.¹³⁶

Trest OPP je možné uložiť ako samostatný trest, alebo vedľa iného trestu. Nie je možné uložiť trest OPP zároveň s trestom odňatia slobody.¹³⁷

Povinnosti odsúdeného sú uvedené v §45 ods. 3 Tr. zák., teda spočívajú vo vykonaní práce na konkrétne určenom mieste. Uvedený výpočet je demonštratívny.

Okruh činností, ktoré sa môžu v rámci trestu obecné prospešných prác vykonávať, býva v právnych úpravách pojatý veľmi široko. Väčšinou sa jedná o manuálne a pomocné práce v komunálnych zariadeniach, pri úprave zelene a ochrane životného prostredia, úprave a údržbe komunikácií a budov, pomocné práce v nemocniciach a domovoch dôchodcov, školských alebo športových zariadeniach apod.

¹³⁶ Urbánek, Jindřich – Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice – Trestní revue 7/2003, str. 203

¹³⁷ ust. § 45 ods. 2 Tr. zak.

Nie je možné trest obecné prospešných prác vykonávať v súkromných zariadeniach, ktoré sú zamerané na vytvorenie zisku.

Trest OPP sa ukladá vo výmere¹³⁸ 50 - 400 hodín. Na Slovensku je možné uložiť trest povinnej práce vo výmere 40 - 300 hodín, v Holandskom kráľovstve iba maximálne 240 hodín¹³⁹, pričom českú právnu úpravu považujem z týchto uvedených právnych úprav za najvhodnejšiu, ktorá dáva súdu možnosť širšej úvahy o treste vzhľadom na konkrétne okolnosti trestu.

Vedľa trestu OPP môže súd páchatelovi uložiť aj ďalšie povinnosti a obmedzenia, ktoré majú smerovať k tomu, aby viedol poriadny život. Ide napr. o nariadenie liečby, zákaz určitých činností alebo návštev určitých miest, účasť na programe, apod.¹⁴⁰

Súd páchatelovi spravidla vždy uloží, aby podľa svojich síl nahradil škodu¹⁴¹, ktorú svojím činom spôsobil. Pri ukladaní trestu OPP súd prihliadne k stanovisku páchatel'a.

V európskych krajinách, v ktorých sa trest OPP uplatňuje, sa vyžaduje k jeho uloženiu súhlas páchatel'a. Do českého právneho poriadku tento prvok prevzatý nebol. Zákonná úprava na Slovensku výslovne stanovuje, že trest povinnej práce je možné uložiť len so súhlasom páchatel'a.¹⁴²

Existuje niekoľko dôvodov, prečo je vhodné, resp. užitočné trest OPP podmieniť súhlasom páchatel'a:

- obava, aby sa použitie trestu OPP nedostalo do konfliktu so zákazom nútenej práce.

- významný dôvod svedčiaci pre vyžadovanie súhlasu páchatel'a súvisí s výchovným účelom trestu. Súhlasom páchatel' na seba berie povinnosti spojené s výkonom tohto trestu.

Výslovný súhlas páchatel'a s trestom OPP je možné považovať za potrebné, resp. za nevyhnutné pri tomto druhu trestu.

¹³⁸ ust. § 45a ods. 1 Tr. zak.

¹³⁹ Urbánek, Jindřich – Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice – Trestní revue 7/2003, str. 203

¹⁴⁰ ust. § 26 ods. 4 Tr. zak.

¹⁴¹ tamtiež

¹⁴² ust. § 54 Tr. zak. SR

Vyplýva to aj zo samotného pojatia trestu OPP ako alternatívneho trestu, pri ktorom si má páchatel' uvedomiť nezákonnosť svojho konania a svojím aktívnym pričinením – prácou sám prispieť k svojej náprave. Pri výkone iných trestov je totiž páchatel' len pasívnym prijímateľom trestu, príkazov a zákazov. Trest OPP okrem spôsobenej ujmy podporuje páchatel'ovu sebadôveru a zodpovednosť. Vykonávaná práca má priniesť páchatel'ovi morálny úžitok, má slúžiť k jeho začleneniu do spoločnosti a prispieť k jeho pracovnej adaptácii.

Vyššie uvedené aspekty nemôžu byť naplnené, keď páchatel' s uložením trestu OPP nesúhlasí, resp. súhlasí len formálne.

Podľa informácií Probačnej a mediačnej služby (ďalej aj ako „PMS“) Opavský súd k tejto veci pristupuje už v predstihu a jeho sudcovia dostali v tomto smere zelenú. Už teraz môžu uloženie trestu obecné prospešných prác ešte pred jeho uložením prejednávať s opavskou Probačnou a mediačnou službou. Dôvodom je zistenie všetkých údajov, vzťahujúcich sa k osobe obvineného v zmysle vhodnosti uloženia práve tohto trestu.¹⁴³

V prípade, že páchatel' nesplní podmienky trestu OPP, alebo trest nevykoná, každé čo aj len začaté dve hodiny nevykonaného trestu obecné prospešných prác sa počítajú za jeden deň odňatia slobody.

Trest OPP bol v začiatkoch svojej aplikácie považovaný páchatel'mi trestných činov považovaný za „dobrý“ spôsob ako sa vyhnúť uloženiu trestu odňatia slobody. V prospech páchatel'ov hovorila aj slabá kontrola výkonu trestu odňatia slobody, pričom najmä kontrola výkonu trestu OPP sa dá považovať za jeden z najdôležitejších aspektov, aby trest OPP efektívne fungoval.

Ukladanie trestu OPP nevhodným osobám je jedna z najhlavnejších príčin početných premien trestu OPP v nepodmienečný trest odňatia slobody a ďalších problémov spojených s výkonom trestu OPP.¹⁴⁴

¹⁴³ http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=244 – stiahnuté dňa 20.01.2008 o 13:30

¹⁴⁴ Barbořík, Michal – Trest obecně prospěšných prací – aktuální problémy a jejich řešení, str. 6 – článok uverejnený v časopise Lexisnexus-online.cz

V krajinách západnej Európy, kde s trestom OPP majú dlhoročné skúsenosti, je kontrola výkonu trestu OPP efektívna a napríklad v Holandskom kráľovstve, kde existuje prísna kontrola výkonu trestu OPP, je okolo 84 % uložených trestov OPP celkom vykonaných.¹⁴⁵

Súd má prihliadať k všetkým obecným hľadiskám rozhodným pre stanovenie druhu a výmery ktoréhokoľvek trestu. U trestu OPP je nutnosť prihliadať k zdravotnému stavu¹⁴⁶ páchatel'a. Trest OPP nebude uložený, ak je páchatel' zdravotne nespôsobilý k sústavnému výkonu práce.

Trest OPP je odsúdený povinný vykonať osobne, bezplatne a vo svojom voľnom čase, v stanovenom rozsahu práce v prospech obce napr. pri údržbe verejného priestranstva, upratovaní a údržbe verejných budov a komunikácií. Z výpočtu prác uvedených v zákone je zrejmé, že sa jedná o nekvalifikovanú prácu. Nie je vylúčené, aby odsúdený vykonával aj odbornú prácu, najprv však obec na takúto prácu musí uplatniť požiadavku. Je však dosť pravdepodobné aj vzhľadom na vzdelanosť kriminálnej populácie, že takéto požiadavky nebudú uspokojené. Okrem iného je zrejmé, že na odbornú prácu si obec zabezpečí skôr odborníkov, ako odsúdených. Obec nemá voči odsúdenému žiadne zvláštne oprávnenia, nemá povinnosť dohľadu ani nemôže odsúdeného nútiť k výkonu práce. Ak sa zistí, že odsúdený nevykonáva prácu, alebo sa zistia nedostatky pri výkone práce, oznámia sa tieto skutočnosti súdu, ktorý môže urobiť určité opatrenia. Na nevykonanie trestu OPP môže mať vplyv aj skutočnosť, že trest OPP môže byť uložený páchatel'ovi bez jeho súhlasu.

Po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia, ktorým bol uložený trest OPP, je trestná vec postúpená Probačnej a mediačnej službe v mieste bydliska páchatel'a. Úradník PMS prejedná podmienky výkonu trestu OPP najmä z praktických stránok, teda zistí obmedzenia páchatel'a, zistí časové možnosti s ohľadom napr. na zamestnanie

¹⁴⁵ Urbánek, Jindřich – Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice – Trestní revue 7/2003, str. 201

¹⁴⁶ ust. § 45a ods. 2 Tr. zak.

páchateľa atď. Na základe toho úradník vyberie vhodnú prácu pre páchatel'a, ktorú bude vykonávať pre poskytovateľa práce a úradník PMS navrhne súdu, aby nariadil výkon trestu OPP u tohto poskytovateľa - napr. obecný úrad. Súd nariadi výkon trestu OPP u konkrétneho poskytovateľa práce, pričom je následne na poskytovateľovi práce a páchatel'ovi, aby si dohodli presný postup a rozsah výkonu práce. Trest OPP musí byť vykonaný najneskôr do 1 roku odo dňa, keď súd nariadil uznesením výkon trestu OPP u konkrétneho poskytovateľa práce.

Zákonom je stanovená jednoročná lehota odo dňa nariadenia trestu súdom, do ktorej musí odsúdený trest vykonať. Do tejto doby sa nezapočítava doba, po ktorú OPP nemohol konať pre zdravotné alebo zákonné prekážky, doba počas ktorej sa zdržiaval v cudzine, alebo doba počas ktorej bol vo väzbe alebo výkone trestu odňatia slobody.¹⁴⁷ Zákon počíta aj s možnosťou, že trest OPP nebude páchatel'om vykonaný. Ak páchatel' do jedného roka zavinene nevykoná¹⁴⁸ celkový počet hodín, ktorý bol povinný odpracovať, trest OPP, alebo jeho zvyšok, sa mu premení na trest odňatia slobody. Pre prevod OPP na trest odňatia slobody je stanovený prepočet, a to každé 2 neodpracované, hoc aj začaté hodiny uloženého trestu OPP sa menia na jeden deň trestu odňatia slobody.¹⁴⁹

Trest OPP je trestom, ktorý vyžaduje, aby páchatel' bol počas jeho výkonu podrobený dohľadu nad jeho výkonom. Páchatel' má byť tiež kontrolovaný, či vedie riadny život a či dodržiava povinnosťami, ktoré mu uložil súd. V tejto časti výkonu trestu OPP zohrávajú veľmi dôležitú úlohu pracovníci PMS, ktorí by mali túto kontrolu vykonávať. Vhodné a potrebné je zo strany pracovníkov PMS aj vykonávať poradenstvo pre páchatel'ov, a starať sa o výber a získavanie nových pracovných miest.

¹⁴⁷ ust. § 45 ods. 3 Tr. zak.

¹⁴⁸ ust. § 45 ods. 4 Tr. zak.

¹⁴⁹ v iných krajinách je tento prepočet rôzny

Zo štatistiky uverejenej na internetovej stránke ministerstva spravodlivosti ČR vyplýva, že trest OPP je obľúbený a ukladá sa vo vysokej miere.

Tabuľka č. 3 – ukladanie trestov – štatistika

	Nepodmienečný trest odňatia slobody	Podiel zo všetkých trestov	Trest obecne prospešných prác	Podiel zo všetkých trestov
1996	13375	23,1	725	1,3
1997	13933	23,3	1600	2,7
1998	14656	27,1	1776	3,3
1999	15340	24,5	3215	5,1
2000	14114	22,3	7084	11,2
2001	12533	20,8	8935	14,7
2002	9659	14,8	13424	20,6
2003	9797	14,8	13592	20,6
2004	10192	14,9	13031	19
2005	10078	14,9	11990	17,7
2006	9997	14,4	11787	17
2007	9871	13	11921	15,7

Zdroj: Ročenka kriminality 2007, stiahnuté z <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>, dňa 26.07.2008 o 9:45

Nárast uložených trestov OPP od zavedenia tohto trestu do právneho poriadku však zo sebou priniesol, resp. odkryl, aj tienisté stránky tohto trestu. Tieto problémy spočívajú v tom, že rastie počet trestov OPP uložených nevhodným osobám (nezamestnaní bez pracovných návykov, recidivisti bez motivácie trest OPP vykonať a bez

možnosti výchovného pôsobenia na nich), ktoré ani nenastúpia trest OPP alebo síce nastúpia, ale trest OPP nevykonajú.¹⁵⁰

Vykonanie trestu OPP by malo byť pre páchatel'a motivujúce, pretože s jeho vykonaním zákon spája zahladenie odsúdenia. V niektorých krajinách trest obecné prospešných prác prestal byť vnímaný ako alternatíva k trestu odňatia slobody a je považovaný za plnohodnotný samostatný trest. Svedčí o tom aj prieskum, ktorý uskutočnil Medzinárodný výskum obetí trestných činov (International Crime Victim Survey) v rokoch 1989, 1992 a 1996/1997 približne v šesťdesiatich krajinách sveta zahrňujúc viac ako 130 000 opýtaných. Respondentom bola položená nasledujúca otázka: "Ľudia majú rôzne názory na tresty, ktoré by mali byť páchatel'om uložené. Predstavte si napr. muža vo veku 21 rokov, ktorý je druhýkrát uznaný vinným pre trestný čin krádeže vlámaním. Tento krát ukradol farebný televízor. Ktorý z nasledujúcich trestov by mu mal byť v takom prípade uložený? Pokuta, nepodmienečný trest, obecné prospešné práce, podmienečný trest alebo iný trest (aký)?"¹⁵¹ Výsledky poukazujú na vysoký počet hypotetického udelenia trestu obecné prospešných prác celkovo a tento počet je ešte vyšší v krajinách Západnej Európy. Výsledky sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č.4 - postoj verejnosti k ukladaniu trestov – prieskum

	Pokuta	Väzenie	Obecné prospešné práce	Podmienečný trest
Celkom	9,7	46,8	31,7	6,9
Postavenie				
Priemyselné krajiny	9,8	33,3	44,1	7,7
Transformujúce sa krajiny	10,9	44,5	30,5	8,6
Rozvojové	8,0	64,8	19,4	3,8

¹⁵⁰ Barbořík, Michal – Trest obecně prospěšných prací – aktuální problémy a jejich řešení, str. 5 – článok uverejnený v časopise Lexisnexus-online.cz

¹⁵¹ Zvekic U., Harris R.: Probace- poznatky ze zahraničí, 1.vyd., KUFR, Praha, 2002, str. 19

krajiny				
Región				
Západná Európa	10,4	28,5	48,7	8,2
Nový Svet	7,1	54,8	23,5	5,4
Transformujúce sa krajiny	10,9	44,5	30,5	8,6
Ázia	8,2	75,6	9,6	2,0
Afrika	10,1	74,1	10,4	2,6
Latinská Amerika	6,3	49,8	33,6	6,0

Zdroj: Zvekic U., Harris R.: Probace- poznatky ze zahraničí, 1.vyd., KUFR, Praha, 2002, str. 19

Z prieskumu je zrejmé, že tradičný trest – trest odňatia slobody by tomuto konkrétnemu páchatelovi udelilo len 46,8%, čo sa dá považovať za určitý posun z hľadiska mienky verejnosti o spôsobe trestania. V rozvinutých krajinách boli toto číslo ešte menšie a napríklad v Západnej Európe by sa za trest odňatia slobody vyslovilo len 28,5% opýtaných. Za pokutu a podmienený trest sa vyslovilo len malé percento používateľov, zato pre obecné prospešné práce to bolo celkovo 31,7%. V západnej Európe s týmto trestom súhlasilo až 48,7% opýtaných, čo svedčí o obľúbenosti a snáď aj o účinnosti tohto trestu.

V porovnaní s trestom odňatia slobody vyplývajú pozitíva trestu OPP. Pobyt odsúdených vo väzeniach je veľkou finančnou záťažou pre celú spoločnosť. Prideliť, resp. zohnať prácu pre človeka vo výkone trestu odňatia slobody je dosť problematické. S výkonom trestu odňatia slobody je tiež spojená sociálna izolácia odsúdeného. Väzenie je považované za školu zločinu. Človek, ktorý je prepustený na slobodu, si musí hľadať prácu, ale kontakty, ktoré udržiaval pred uväznením sú popretfhané. Prepustenému páchatelovi tiež chýba prax a nemá čistý trestný register. Všetky tieto aspekty mu sťažuje získanie práce po prepustení z trestu odňatia slobody. Veľa ľudí sa takto dostáva do

bludného kruhu, z ktorého sa hľadá cesta von len veľmi ťažko. Naproti tomu uloženie trestu OPP dáva páchatelovi ešte jednu šancu. Umožňuje mu odpykať si trest bez negatívnych stránok väzenia, ktoré prináša trest odňatia slobody. Páchatel nestráca kontakt s okolím a môže pracovať. Na druhej strane je obmedzený určitou povinnosťou voči spoločnosti. Navyše pokiaľ bude vykonávať trest OPP v prostredí, kde bude mať možnosť poznať a napraviť dôsledky svojho konania, je veľká pravdepodobnosť, že trest povedie k náprave páchatela a najlepšie splní svoj účel. Páchatel odsúdený k trestu OPP je nútený aktívne sa zapojiť do práce pre spoločnosť v mieste svojho bydliska alebo v jeho okolí. Trest OPP podporuje pocit zodpovednosti páchatela odsúdeného za vlastné správanie sa a svoj život. Trest OPP upevňuje pracovné návyky páchatela a rozvíja aj jeho zručnosť. Ak sa trest OPP vykoná v zákonnej lehote, je vymazaný z registra trestov a na výpise sa teda jeho uloženie neobjaví. Trest OPP je účinnejší a neporovnateľne lacnejší ako výkon trestu odňatia slobody vo väzení.

6. PROBÁCIA

Jedným z najčastejšie užívaných inštitútov restoratívnej justície je probácia.

Pojem probácia je odvodený z latinského slova „probare“¹⁵², čo znamená skúšať, overovať. Z priameho prekladu tohto latinského slova sa dá jednoducho zistiť, čoho sa probácia týka, pokiaľ sa pohybujeme v rovine trestného práva.

Probácia je najmä „overovanie“ či sa páchatel trestného činu správa ako mu bolo uložené súdom. Samozrejme touto funkciou sa účel probácie nevyčerpáva, naopak len začína.

Podľa definície OSN je probácia metódou zaobchádzania s vybranou skupinou páchatelov v rámci podmiennečne odloženého trestu, keď je uložený dohľad, a to spolu s poskytovaním individuálneho poradenstva a ďalších podporných podmienok. Za probáciu v širšom slova zmysle je považovaná tiež práca v oblasti výkonu trestu všeobecne prospešných prác a ďalších trestov a opatrení, ktoré obsahujú formy individuálnej práce s klientom, smerujúce k plneniu špecifických povinností a podmienok skúšobnej doby.¹⁵³

Táto kapitola má za účel uviesť základné mechanizmy a techniky využívania probácie v praxi a jej dopad na páchatelov trestných činov.

6.1 Vznik probácie v ČR

Pred zavedením probácie do právnej úpravy tu existovali aktivity, ktoré významne prispeli k jej rozvoju, a medzi ktoré patrili sociálne a výchovné prvky pri práci s páchatelmi trestnej činnosti.

Ešte pred rokom 1989 v rámci vtedajších okresných národných výborov boli vytvárané podmienky na intenzívnejšiu prácu hlavne s delikventnou mládežou, v ich činnostiach prevládal hlavne prvok kontroly.¹⁵⁴ Takýto postup hodnotím pozitívne, ktorý zahájil proces

¹⁵² <http://www.spj.cz/Index.php?page=24>, stiahnuté dňa 27.7.2008 o 10:48

¹⁵³ Ivan Šándor – Projekt probačnej a mediačnej služby – Justičná revue 2002, str. 751

¹⁵⁴ Feňková Z.: Ekonomické aspekty alternatívnych trestov, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 18

vytvárania alternatívnych foriem trestania. Aj v rámci väzenského systému sa zriaďovali miesta pre sociálnych pracovníkov, ktorých povinnosťami bolo okrem iného aj napomáhať odsúdeným udržiavať kontakty s rodinným a sociálnym prostredím počas doby výkonu trestu odňatia slobody. Tieto aktivity smerovali k zavádzaniu nových prvkov v oblasti zaobchádzania s páchatelmi trestných činov.¹⁵⁵

Po roku 1989 keď nastala zmena politického a spoločenského systému sa začalo intenzívnejšie uvažovať o vytvorení alternatívnych trestov. Tieto nálady súviseli aj s nutnosťou reformovať trestný systém, ktorý bolo treba zmeniť v súlade s požiadavkami demokratickej spoločnosti. Jedným z prvých projektov bol Mimosúdna alternatíva pre delikventnú mládež,¹⁵⁶ ktorý začal fungovať v roku 1991. Projekt mala na starosti skupina odborníkov Ústavu štátu a práva Československej Akadémie vied, vtedajšej Mestskej prokuratúry v Prahe a ďalšími odborníkmi z oblasti sociálnej práce s mládežou. Projekt vychádzal z koncepcie úpravy alternatív a skúseností sociálnych pracovníkov zo zahraničných krajín, kde mali dlhoročné skúsenosti. Príkladom je Rakúsko,¹⁵⁷ kde zákon o probácii je účinný od roku 1969 a bol aj z dnešného hľadiska vnímaný na svoju dobu ako veľmi pokrokový.

S týmto projektom súviseli aj postupné zmeny na poli trestnej legislatívy smerom k rozšíreniu škály trestov nespojených s trestom odňatia slobody páchatel'a a ďalších opatrení. Na poli trestnej justície onedlho vznikol nový subjekt, ktorý podporoval a podporuje rozvoj sociálnych služieb a uplatňuje a snaží sa o rozvoj alternatívnych metód voči páchatel'om trestných činov. V máji 1994 bolo založené Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justícii študentmi a prednášajúcimi Katedry sociálnej práce Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe.¹⁵⁸ Združenie funguje dodnes a venuje sa vytváraniu a rozvíjaniu efektívnej siete sociálnych služieb v systéme trestnej justície, spolupracuje pri legislatívnych zmenách apod. V roku 1994

¹⁵⁵ Feňková Z.: Ekonomické aspekty alternatívnych trestov, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 18

¹⁵⁶ tamtiež, str. 19

¹⁵⁷ Poslání a organizační struktura probační a mediační služby [mezinárodní diskusní fórum], příloha č.1 časopisu České vezeňství č.1/1999, str. 17

¹⁵⁸ <http://www.spj.cz/Index.php?page=21>, stiahnuté dňa 01.09.2008 o 20:14

schválila vláda svojím uznesením č.341¹⁵⁹ „Program sociální prevence a prevence kriminality - aktuální stav a východiska do roku 1996“, ktorý ukladal ministrom, aby vypracovali programy prevencie kriminality. Od 1.1.1996 bolo toto uznesenie realizované a na väčšine okresných a niektorých krajských súdoch boli zriadené miesta probačných pracovníkov.¹⁶⁰

Probační pracovníci síce takto začali pôsobiť v rámci trestného systému, ale ich postavenie stále nebolo upravené zákonom. Došlo k tomu až v roku 2000, s prijatím zákona č.257/2000 Sb. o Probačnej a mediačnej službe. Medzitým novela trestného zákona z roku 1997 posilnila probačné prvky v systéme trestov tým, že s platnosťou od začiatku roka 1998 zaviedla podmiennečné upustenie od potrestania s dohľadom a podmiennečné odsúdenie k trestu odňatia slobody s dohľadom.

Postavenie, oprávnenie a povinnosti subjektov vykonávajúcich probáciu upravil až zákon č.257/2000 Sb., o Probačnej a mediačnej službe ČR.¹⁶¹ Novelou trestného zákona z roku 2001 bol následne podrobnejšie vymedzený pojem dohľad.

Probácia je teda v Českej republike relatívne novým, či mladým¹⁶² inštitútom, pričom v zahraničí má tradíciu už niekoľko desiatok rokov.¹⁶³

¹⁵⁹ http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004/pril_8.html, stiahnuté dňa 14.4.2005 o 15:09

¹⁶⁰ Zuzana Feňková: Ekonomické aspekty alternatívnych trestov, Masarykova Univerzita, Brno, 2003, str. 19

¹⁶¹ Na Slovensku je probácia upravená v zákone č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch.

¹⁶² V Holandskom kráľovstve bola Probačná služba založená ešte v roku 1823 – vid' článok Urbánek, Jindřich – Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice – Trestní revue 7/2003, str. 202

¹⁶³ Podobná situácia ako v ČR bola aj v Slovenskej republike. V októbri 2001 zahájila svoju činnosť pracovná skupina pre prípravu pilotného projektu Probačnej a mediačnej služby. V októbri 2002 bol tento projekt spustený na troch okresných súdoch v SR (Bratislava IV., Nové Zámky a Spišská Nová Ves) a jeho cieľom bolo otestovať praktické uplatňovanie probačnej a mediačnej činnosti na Slovensku.

ďalej vid' článok Šándor Ivan – Projekt probačnej a mediačnej služby – Justičná revue 2002, str. 751, alebo Segéš, I. – Drogy, legislatíva a jej aplikácia – Justičná revue 2002, str. 928

6.2 Probácia, činnosť Probačnej a mediačnej služby ČR

Probáciou sa nazýva inštitucionalizovaný dohľad nad správaním páchatel'a trestného činu. Pojem probácie je definovaný v zákone č. 257/2000 Sb., zákon o Probační a mediační službě ČR (ďalej aj zákon o PMS), v § 2 ods. 1¹⁶⁴. Podobne je probácia definovaná aj zákone č. 550/2003 Z.z., o probačných a mediačných úradníkoch, ktorý je účinný na Slovensku.¹⁶⁵

Trestný zákon namiesto pojmu „probácia“ používa pojem „dohľad“ a jeho definícia je v ust. § 26a Tr. zák.¹⁶⁶ Účelom dohľadu je sledovanie a kontrola správania sa páchatel'a, čím je zaisťovaná ochrana spoločnosti a zníženie možnosti opakovania trestnej činnosti, odborné vedenie a pomoc páchatel'ovi s cieľom zaistiť, aby v budúcnosti viedol riadny život.

Probáciu môžeme chápať v širšom alebo užšom slova zmysle. V širšom zmysle slova ide o celý komplex služieb, postupov, opatrení, ktoré nie stále závisia iba na súdnom rozhodnutí. V užšom slova zmysle je probácia chápaná ako alternatívny trest.

Probáciu vykonáva **Probačná a mediačná služba** (ďalej len PMS), ktorá bola zriadená zákonom č.257/2000 Sb., o PMS ČR.¹⁶⁷ Jej poslaním

¹⁶⁴ Probáciou sa pre účely tohto zákona rozumie organizovanie a vykonávanie dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným (ďalej len "obvinený"), kontrola výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, vrátane uložených povinností a obmedzení, sledovania správania sa odsúdeného v skúšobnej dobe podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody, ďalej individuálnu pomoc obvinenému a pôsobenie na neho, aby viedol riadny život, vyhovel súdom alebo štátnym zástupcom uloženým podmienkam, a tým došlo k obnove narušených právnych a spoločenských vzťahov.

¹⁶⁵ Podľa ust. § 2 ods. 1 cit. zákona: Na účely tohto zákona sa rozumie probáciou:

1. organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným (ďalej len „obvineným“)
2. kontrola výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody vrátane uloženej povinnosti alebo obmedzenia
3. dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienenom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody
4. pomáhajúce obvinenému, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní

¹⁶⁶ Dohľadom sa rozumie pravidelný osobný kontakt páchatel'a s úradníkom Probačnej a mediačnej služby (ďalej len „probačný úradník“), spolupráca pri vytváraní a realizácii probačného programu v skúšobnej dobe a kontrola dodržiavania podmienok uložených páchatel'ovi súdom alebo vyplývajúce zo zákona. Dohľad nad páchatel'om vykonáva probačný úradník

¹⁶⁷ Na Slovensku existuje odlišná právna úprava. Nie je zriadená Probačná a mediačná služba ako samostatná inštitúcia, ale jednotliví probační a mediační úradníci pôsobia na jednotlivých súdoch, pričom ich služba je štatno-zamestnaneckým pomerom. Podľa ust. § 1 ods. 2 zákona č. 550/2003, o probačných a mediačných úradníkoch: Probáciu a mediáciu vykonávajú probační a mediační úradníci. Podľa ust. § 1 ods. 3 zákona č.

je vykonávanie účinného dohľadu nad odsúdenými v dobe výkonu trestu nespojeného s trestom odňatia slobody, alebo v skúšobnej dobe u podmiennečného upustenia od potrestania a podmiennečného zastavenia trestného stíhania. Ponúka pomoc osobám odsúdeným ako v dobe výkonu trestu, tak aj pred ním alebo po ňom. Týmto zákonom zákonodarca zavŕšil úpravu foriem kontroly nad výkonom trestov nespojených s odňatím slobody, podporil proces začleňovania nových alternatívnych trestov do českého právneho systému a vytvoril lepšie podmienky pre riešenie konfliktov, ktoré trestné právo nie je schopné riešiť bežnými prostriedkami trestnej represie.

Sídlom PMS je hlavné mesto Praha.¹⁶⁸ V čele PMS je riaditeľ, ktorého menuje a odvoláva minister spravodlivosti.¹⁶⁹ PMS sa člení¹⁷⁰ na riaditeľstvo a strediská pôsobiace v sídlach okresných súdov alebo na roveň im postavených súdov.

Vzdelávanie pracovníkov PMS. Ku kvalitnému výkonu probácie a mediácie má prispievať aj vysoká vzdelanostná úroveň pracovníkov PMS. Pre úradníkov PMS je stanovená povinnosť¹⁷¹ mať absolvovanú vysokú školu v spoločensko-vednom obore v magisterskom programe, pre asistentov je stanovená povinnosť mať absolvovanú strednú školu v spoločensko-vednom obore. Ďalej zákon o PMS stanovuje, že: “úradníci a asistenti sú povinní sa ďalej vzdelávať a prehĺbovať si svoje odborné znalosti.”¹⁷²

Rozsah a obsah kvalifikačného vzdelávania a odborné skúšky pre úradníkov a obsah špecializačného kurzu pre asistentov PMS stanoví Štatút PMS.¹⁷³ Tieto vzdelávacie kurzy môžu byť poskytované, a aj často sú, nevládnymi neziskovými organizáciami.

550/2003, o probačných a mediačných úradníkoch: probačný a mediačný úradník vykonáva činnosť v štátnozamestnaneckom pomere; jeho služobným úradom je súd.

¹⁶⁸ Organizační řád Probační a mediační služby, vydaný v súlade so zákonom č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, čl. 2 ods.5

¹⁶⁹ zákon č. 256/2000 Sb., o Probačnej a mediačnej službe, ust. § 3 ods. 1

¹⁷⁰ Organizační řád Probační a mediační služby, vydaný v súlade so zákonom č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, čl.4 ods.1

¹⁷¹ zákon č. 257/2000 Sb., o Probačnej a mediačnej službe, ust. § 6 ods. 2 a 3

¹⁷² tamtiež – ust. § 6 ods. 4

6.3 Poslanie a ciele činnosti PMS

Poslanie a ciele činnosti PMS sú zadané v zákone o PMS a tiež v organizačnom poriadku PMS. Sú nimi predovšetkým:

Integrácia páchatel'a.¹⁷⁴ Snahou PMS je, aby obvinený resp. páchatel' sa opätovne začlenil do života spoločnosti bez toho, aby v budúcnosti zase porušoval zákony. Táto integrácia je dlhotrvajúci proces, ktorý má za cieľ, aby páchatel' si uvedomil následky svojho konania, prejavil ľútosť nad svojím činom a pokiaľ je to možné, aby nahradil škodu, ktorú spôsobil.

Tiež má tento proces viesť k tomu, aby si páchatel' uvedomil, že spoločnosť ho netrestá z ľubovôle, ale práve kvôli jeho porušeniu právnych povinností, čím napĺňa aj funkciu generálnej prevencie, ktorá má odradiť potencionálnych páchatel'ov. Smeruje k obnoveniu rešpektu páchatel'a k právnemu poriadku. Páchatel' je vedený k tomu, aby si našiel miesto v spoločnosti a prijateľne sa do nej začlenil.

Spoluúčasť poškodeného.¹⁷⁵ PMS sa stará nielen o páchatel'a trestného činu, jeho reintegráciu, ale aj o obeť trestného činu. Snaží sa o obnovenie jeho pocitu bezpečia, integrity a dôvery v spravodlivosť. PMS pomáha pri odstraňovaní následkov trestného činu poškodeným a ďalším osobám dotknutých trestným činom.¹⁷⁶

Ochrana spoločnosti¹⁷⁷: PMS prispieva k ochrane spoločnosti efektívnym riešením konfliktných a rizikových stavov spojených s trestným konaním a efektívnym zaistením realizácie uložených alternatívnych trestov a opatrení.

Činnosť probačných pracovníkov spočíva v sprostredkovaní alternatívnych riešení sporu (mediácia) v rámci inštitútu podmieneného zastavenia trestného stíhania a narovnania (§ 307 a násl., § 309 a násl. Tr. por.), v probačnom dohľade pri výkone

¹⁷³ tamtiež – ust. § 6 ods. 5

¹⁷⁴ Organizační řád Probační a mediační služby, vydaný v súlade so zákonom č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, čl. 3 ods. 3

¹⁷⁵ Organizační řád Probační a mediační služby, vydaný v súlade so zákonom č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, čl. 3 ods. 4

¹⁷⁶ zákon o PMS – ust. § 4 ods. 3

podmienečného prepustenia z výkonu trest odňatia slobody, podmienečného odsúdenia alebo v prípade uloženia trestu obecné prospešných prác, v súdnej pomoci, zhromažďovaní poznatkov o osobe obvineného a odsúdeného, o jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom zázemí podľa pokynov predsedu senátu a taktiež sa podieľa na vytypovaní vhodných prípadov pre alternatívne spôsoby trestania.

Probácia je v zákone vymedzená hlavne ako súbor činností a aktivít *smerných k realizácii rozhodnutí štátneho zástupcu a súdu*. PMS prevádza v rámci svojej pôsobnosti úkony na pokyn orgánov činných v trestnom konaní a vo vhodných prípadoch v oblasti mediácie aj bez takéhoto pokynu hlavne z podnetu obvineného a poškodeného.¹⁷⁸ Probácia sa teda vykonáva nielen po právoplatnom rozhodnutí súdu alebo štátneho zástupcu, ale aj pred ním. Príkladom je spracovanie správ o osobe obvineného, či poškodeného a obstarávanie ďalších relevantných podkladov pre rozhodnutie súdu, či štátneho zástupcu. Zmyslom týchto činností je prispieť k individualizácii možného trestného postihu a motivovať obvineného aktívne sa zapojiť do riešenia následkov a odhaľovania príčin trestnej činnosti. Aktivita Probačnej a mediáčnej služby by mala byť podložená dobrovoľnosťou zo strany klienta, v opačnom prípade, ak sa páchatel' nedostavuje na stretnutia a odmieta sa riadiť pokynmi probačného úradníka, sa nedá hovoriť o probácii, skôr ide o marenie účelu probácie.

Výkon probácie môže byť realizovaný, resp., rozdelený z pohľadu právoplatnosti rozhodnutia do dvoch období, a to pred a po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia vo veci.

Probácia, ktorá je vykonávaná **pred právoplatným rozhodnutím súdu**, spočíva v nájdení v objasnení príčin konania páchatel'a prípadne vyriešenia sporu medzi páchatel'om a poškodeným (táto funkcia je vykonávaná najmä v rámci mediáčného konania).

¹⁷⁷ Organizační řád Probační a mediální služby, vydaný v súlade so zákonom č. 257/2000 Sb., o Probační a mediální službě, čl. 3 ods. 5

¹⁷⁸ zákon č. 257/2000 Sb., o Probačnej a mediáčnej službe, § 4 ods. 7

Probácia, ktorá je vykonávaná **po právoplatnom rozhodnutí súdu**, spočíva v nájdení čo najefektívnejšieho a najvhodnejšieho spôsobu ako realizovať súdne rozhodnutie tak, aby to bolo v záujme spoločnosti a páchatel'a. Pracovníci PMS a páchatel' musia rešpektovať rozhodnutie súdu, zároveň je na pracovníkoch PMS akým spôsobom budú vplývať na páchatel'a, aby dochádzalo k jeho pozitívnej motivácii. Psychologické, pozitívne pôsobenie na páchatel'a zo strany PMS je nanajvýš vhodné aj z dôvodu, aby aj on sám spolupracoval s PMS a aby sa snažil svoju situáciu v budúcnosti zmeniť aj svojím vlastným úsilím.

Činnosť PMS pri zaistení podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody sa nazýva **parola**.

Pri tejto činnosti musia pracovníci PMS prihliadať na to, že klienti – páchatelia strávili istý čas vo väzení, sú ním ovplyvnení, dochádza u nich k určitému odcudzeniu voči spoločnosti mimo väzenia, prevzali správanie sa ľudí vo väzení, resp. sa s ním identifikovali, strácajú prehľad ako to je žiť na slobode atď. Je preto potrebné zo strany PMS mať citlivý prístup v týchto prípadoch.

6.4 Informačné služby PMS

PMS poskytuje aj informačné služby obetiam a aj páchatel'om trestnej činnosti. Obetiam trestných činov poskytujú informácie o priebehu trestného konania, o možnostiach rozhodovania súdu a štátneho zástupca, o alternatívnych spôsoboch riešenia trestnej činnosti. Pracovníci PMS obetiam tiež poskytujú informácie, ktoré súvisia s ich odškodnením, a ako tento proces môže prebiehať. Ďalej poskytujú informácie, na ktoré organizácie, ktoré sa venujú obetiam trestných činov, sa môžu obrátiť. Tiež sú informovaní o možnosti mediácie. Tieto rady sú pre obeť trestných činov veľmi cenné, pretože často sa po trestnom čine nachádzajú v neľahkej a nezávideniahodnej situácii a nevedia kam sa majú obrátiť.

Podobný informačný servis ako pre obeť trestných činov, PMS poskytuje aj pre *páchatel'ov trestných činov*. V ranných štádiách trestného stíhania sú páchatelia poučení o nasledujúcom priebehu a

možnosti rozhodovania orgánov činných v trestnom konaní. Podobne ako obeť, aj páchatelia sú informovaní, že existuje možnosť mediácie. Pre páchatelov má táto možnosť veľký význam, pretože na jej výsledky môže štátny zástupca a súd prihliadnuť a môže tak dôjsť k zastaveniu trestného stíhania, alebo k uloženiu mierneho alebo alternatívneho trestu. Informačnú činnosť PMS vnímam veľmi pozitívne, pretože obe strany sú poučené (samozrejme ak o to majú záujem) o nasledujúcom priebehu trestného konania a môže sa takto predísť mnohým nedorozumeniam.

Úradníci PMS by sa mali pri výkone svojej činnosti riadiť niektorými základnými metódami a pravidlami, ktorými sú:¹⁷⁹

Individuálny prístup – pracovník PMS musí pristupovať ku každému klientovi individuálne, komplexne, z nadhľadom zhodnotiť jeho podmienky v ktorých sa ocitol, a ktoré riešenie jeho situácie by bolo preňho najvhodnejšie. Vyžaduje to pochopiť celkovú situáciu klienta, vcítiť sa do jeho pozície a pochopiť pohnútky, ktoré ho viedli k trestnej činnosti.

Rešpekt ku klientovi - činnosť PMS sa nesmie uskutočňovať sama pre seba, ale je tu v prvom rade je určená pre klienta, ktorému má pomôcť. Znamená to v plnom rozsahu rešpektovať jeho osobu a osobnosť. Klient nesmie mať pocit, že je menejcenný, a že sa s ním pracuje len kvôli tomu, že je to „práca“ pracovníkov PMS. Na klienta nesmie byť vyvíjaný nátlak, nesmú sa zneužívať jeho slabosti. Klient má byť riadne a zodpovedne informovaný o všetkom, čo má vplyv na jeho rozhodnutie.

Kontakt s blízkym okolím klienta – je potrebné naviazať a udržiavať kontakt s rodinou klienta a zohľadňovať špecifiká prostrediam, v ktorom sa klient nachádza

Súčinnosť s odborníkmi – probačný úradník by nemal podceňovať spoluprácu s ďalšími odborníkmi.

¹⁷⁹ spracované podľa Ščerba, Filip – Metódy a činnosti Probačnej a mediačnej služby – Trestní právo 6/2002, str. 23

Dôležitou technikou pri poskytovaní PMS je rozhovor, tzv. profesionálny rozhovor. Rozhovor je najčastejšie používaný spôsob aktívneho kontaktu s klientom. V rozhovore sa pracovník PMS s klientom dohoduje, ako klient veci rozumie. Ide tiež o to, ukázať klientovi nový spôsob na riešenie jeho problémov. Schopnosť pracovníka hovoriť s klientom závisí na jeho schopnosti porozumieť tomu, čo sa odohráva v živote klienta.

Veľmi zaujímavá je zásada „nerozumieť príliš rýchlo“ a to z dôvodu, aby sa nechali otvorené cesty k iným pohľadom a možnostiam, čo je potrebné vykonať v konkrétnej situácii.

Pre profesionálny rozhovor sa doporučuje¹⁸⁰:

- v každej konzultácii s klientom sa venujte predstavám a očakávaniam, s ktorými klient prichádza a ostávajúce otvorený týmto námetom
- opakovane skúšajte sformulovať cieľ, ku ktorému sa s pomocou rozhovoru chcete spoločne dostať
- hľadajte spoločné postupy, ako sa k cieľu dostať a nechajte spolupracovať klienta, či sú podľa neho a či sú preňho dosť dobré
- ak si má klient vybrať z ponuky vybrať, musí jej najprv porozumieť - opakovane zisťujte, či klient rozumie tomu, čo hovoríte
- ponúkajte klientovi čo môžete preňho urobiť a ako môžete s jeho témami pracovať
- nevyhýbajte sa žiadnym témam, s ktorými klient príde, hľadajte styčné body medzi klientovými témami a kontextom vášho stretnutia, čím budete otvorenejší klientovým témam, tým skôr môže byť klient otvorený Vaším.
- pri každej téme, ktorá sa zo strany klienta objaví, sa snažte zistiť, ako s ňou máte podľa klienta naložiť, či ju vyriešiť, či poradiť, alebo iba vypočuť, prebrať atď.

¹⁸⁰ spracované a upravené podľa článku: Žatecká Eva – Probační a mediační služba dle platné právní úpravy, Časopis pro právní vědu a praxi, 2/2004, str. 157

- svoju reč a vystupovanie prispôsobte klientovým možnostiam a kontextu jeho chápania
- neponáhľajte sa s tým, aby ste hneď všetkému porozumeli, buďte zvedaví, ako to vidí klient
- posilňujte aktivitu a kompetenciu klienta nepracujte zaňho, umožnite mu byť znalcom vlastných problémov a ich riešenia
- znovu a znovu vyjasňujte svoje miesto v rozhovore, svoje poslanie, ciele a úlohy

6.5 Kontakt PMS s blízkym sociálnym okolím klienta a ďalšími odborníkmi

Ako vhodný spôsob práce s klientom sa javí aj kontakt pracovníka PMS s rodinou, kamarátmi alebo inými osobami v sociálnom prostredí klienta¹⁸¹. Pri svojej činnosti musí pracovník PMS zohľadňovať toto prostredie a vychádzať pri svojej činnosti z toho, že klient je jeho súčasťou a je ním ovplyvňovaný. Nadviazanie kontaktu s blízkym sociálnym okolím klienta s javí vhodné z dôvodu, že poskytovanie pomoci vlastne môže pokračovať aj bez priamej účasti pracovníka PMS a to formou vplyvania tohto okolia na klienta. Samozrejme najbližšie osoby v blízkosti klienta musia byť riadne informované o tom, čo je zmyslom poskytovania pomoci, musia chcieť klientovi, najčastejšie svojmu rodinnému príslušníkovi pomôcť.

Aj keď je PMS zriadená ako samostatná inštitúcia, na efektívne plnenie jej úloh je potrebná spolupráca s ďalšími subjektmi.

Pre riadny výkon probačných mediačných úkonov je potrebné získať čo najširšie a najúplnejšie informácie o klientovi. Z tohto dôvodu musí PMS spolupracovať s mnohými ďalšími subjektmi za účelom ich získania. Čo sa týka už praktickej stránky probácie, je vhodná spolupráca najmä s orgánmi sociálnej ochrany.

¹⁸¹ V niektorých prípadoch výkonu probácie s mladistvými je to dokonca povinnosť

Ak PMS pracuje s klientom, ktorý sa nachádza vo väzbe alebo vykonáva trest odňatia slobody, PMS spolupracuje s Väzenskou službou a Justičnou strážou ČR. Dôležitým oprávnením, ktoré PMS má, je právo navštíviť klienta vo väzbe alebo vo väzení, a to aj bez súhlasu orgánov činných v trestnom konaní.

Pri výkone trestu obecné prospešných prác PMS spolupracuje s orgánmi obce a ďalšími obecné prospešnými inštitúciami zaisťujúcimi ich výkon.

6.6 Probácia vo vzťahu k mladistvým

Probácia vo vzťahu k mladistvému je upravená v samostatnom zákone, a to zákone č. 218/2003 Zb., o zodpovednosti mládeže za protiprávne činy a o súdnictve vo veciach mládeže (zákon o súdnictve vo veciach mládeže).

Na probáciu mladistvých sa vzťahujú základné ciele a účely probácia ako na probáciu dospelých, avšak sú tu niektoré odlišnosti.

Mladistvý ešte nie je natoľko vyvinutý jedinec ako dospelý, a podľa toho je potrebné aj k nemu pristupovať. Probácia mladistvých je špecifickou formou probačnej činnosti a má z tohto dôvodu niekoľko špecifických prvkov oproti probácii dospelých.

Pred represívnym pôsobením na mladistvých je potrebné uprednostniť také metódy práce s nimi, ktoré môžu prispieť k eliminácii negatívnych vplyvov vonkajšieho prostredia na ich správanie sa a motivovať ich k rozvoju ich kladných vlastností.¹⁸² O tomto svedčia aj znenie niektorých ust. zákona o súdnictve vo veciach mládeže¹⁸³.

182 Sotolář Alexander – K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci, Trestněprávní revue, č. 11/2005, str. 304

183 ust § 3 ods. 3: Opatrenie uložené podľa tohto zákona musí prihliadať k osobnosti toho, komu je ukladané, vrátane jeho veku a rozumovej a mravnej vyspelosti, zdravotnému stavu, ako aj jeho osobným, rodinným a sociálnym pomerom, a musí byť primerané povahe a stupni nebezpečnosti spáchaného činu. Politické, národné, sociálne alebo náboženské zmýšľanie mladistvého alebo dieťaťa mladšieho ako pätnásť rokov, jeho rodiny alebo rodiny, v ktorej žije, alebo spôsob výchovy mladistvého alebo dieťaťa mladšieho ako pätnásť rokov nemôže byť dôvodom k uloženiu opatrenia podľa tohto zákona.

Ust. § 9 ods. 1: Účelom opatrenia voči mladistvému je predovšetkým vytvorenie podmienok pre sociálny a duševný rozvoj mladistvého so zreteľom k nemu dosiahnutého stupňa rozumového a mravného vývoja, osobným vlastnostiam, k rodinnej výchove a k prostrediu mladistvého, z ktorého pochádza, aj jeho ochrana pred škodlivými vplyvmi a predchádzaniu ďalšieho páchania previnení.

Zmyslom probácie vo veciach mládeže je podľa Alexandra Sotoláča¹⁸⁴:

- pozitívne odborné vedenie mladistvého spojené s potrebnou pomocou a jeho motiváciou k vedeniu života v súlade so všeobecne záväznými normami, zamerané na zistenie toho, aby v budúcnosti viedol riadny život, konsolidoval svoje osobné pomery a odstránil príčiny svojej trestnej činnosti.
- podniknutie krokov ku znovu začleneniu mladistvého do spoločnosti a k vytvoreniu predpokladov pre jeho ďalší pozitívny sociálny rozvoj
- sledovanie a kontrola správania sa mladistvého, ochrana spoločnosti pred prípadnou ujmom z jeho strany
- zníženie rizika recidívy trestnej činnosti

Probácia mladistvých je zároveň aj veľmi citlivou oblasťou, kde probačný úradník si nevystačí iba so znením zákona, ale musí byť v prvom rade skúseným odborníkom, aby vedel posúdiť vec aj z psychologického hľadiska.

Mladiství majú zväčša problémy nielen sami so sebou, ale aj s autoritami, a preto je potrebné stále zvážiť vhodný postup, tak aby boli prekonané negatívne tendencie v správaní sa mladistvého a aby bola probácia úspešná. Probačný úradník tiež musí brať ohľad na to, že mladistvý sa snaží javiť v lepšom svetle, a preto aj informácie od mladistvého by mal overovať, resp. získavať aj z viacerých zdrojov.

Za špecifikum probácie mladistvého patrí aj skutočnosť, že probácia, resp. stretnutia úradníka s mladistvým sa uskutočňujú u mladistvého doma, nie na PMS.

Pre probačného úradníka je potrebné sa dostatočne oboznámiť s prostredím, v ktorom mladistvý vyrastá, s jeho rodinou, ktorá má

184 Sotoláč, Alexander – K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci, Trestněprávní revue, č. 11/2005, str. 304

nepochybne veľký vplyv na jeho správanie sa, a tiež s ďalšími okolnosťami.

Probačný úradník by mal byť súčasne schopný vyvíjať probačné aktivity tak, aby vytvorili vhodné prostredie pre ujasnenie vnútorného postoja mladistvého ku spáchanému činu, dovolili mu vysporiadať sa ním a viedli ho k odčineniu alebo aspoň zmierneniu ním spôsobenej ujmy, zároveň by mali pôsobiť veľmi efektívne tiež v smere prevencie recidívy trestnej činnosti a podnecovať zodpovednosť mladistvého a jeho osobný rozvoj.¹⁸⁵

Vyššie uvedené potvrdzuje aj ust. § 16 ods. 1 a ods. 2 zákona o súdnictve vo veciach mládeže¹⁸⁶:

Dohľad nad mladistvým je vykonávaný na základe programu jeho výkonu. Tento výkon by mal obsahovať najmä¹⁸⁷:

- objasnenie motívov a podmienok jednania mladistvého vedúcich ku spáchaniu trestnej činnosti a stupne rizika jeho opakovania
- metódy práce s mladistvým vedúce k tomu, aby si uvedomil negatívny dopad svojho činu na poškodeného, ďalšie osoby, spoločnosť, aj na seba samého
- rámcový rozsah plánovaných osobných kontaktov probačného úradníka s mladistvým a rámcový rozsah jeho návštev v bydlisku mladistvého
- spôsob kontroly priebežného plnenia podmienok, povinností a obmedzení uložených mladistvému

185 Sotolář Alexander – K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci, *Trestněprávní revue*, č. 11/2005, str. 305

186 ust. § 16 ods. 1: Dohľadom probačného úradníka sa rozumie pravidelné sledovanie správania sa mladistvého v jeho rodine a spôsobe výchovného pôsobenia rodičov naň, kontrola dodržiavania uloženého probačného programu a výchovných povinností a obmedzení uložených mladistvému súdom pre mládež a v prípravnom konaní štátnym zástupcom alebo vyplývajúcich zo zákona a jeho pozitívne vedenie probačným úradníkom k životu v súlade so zákonom.

ust. § 16 ods. 2: Účelom dohľadu probačného úradníka je:

a) sledovanie a kontrola správania sa mladistvého, zamerané na zaistenie ochrany spoločnosti a zníženia možnosti opakovania trestnej činnosti,
b) odborné vedenie a pomoc mladistvému s cieľom zaistiť, aby v budúcnosti viedol riadny život.

187 spracované podľa Sotolář, Alexander – Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, č. 9/2005, str. 232

- individuálny plán výkonu dohľadu, vrátane cieľov a metód resocializácie
- vymedzenie zamýšľaných cieľov dohľadu, najmä zmien v správaní sa smerujúcich k posilneniu vedomia zodpovednosti mladistvého a k zníženiu rizika recidívy.
- časový harmonogram plánovaného dosiahnutia jednotlivých cieľov.

Vo vzťahu k mladistvým sa uplatňujú programy probačného typu, ktoré sú konkrétne formy uplatňovania probácie vo vzťahu k mladistvým. Tieto programy môžu konkrétne reagovať na trestné činy mladistvých, na ich osobnosť a podmienky z ktorých pochádzajú a prispievať k ich vyriešeniu.

Tieto programy vytvárajú priestor pre dlhodobú prácu s mladistvými aj v prípadoch, u ktorých recidíva ich trestnej činnosti bola v minulosti logickým dôsledkom absencie akéhokoľvek výchovného vedenia, t.j. kontroly, dohľadu a pomoci po vynesení rozhodnutia, naviac ich uplatnenie už v priebehu konania umožňuje overiť reakciu mladistvého naňho a jeho schopnosť dostať svojím záväzkom a zmeniť svoje správanie.¹⁸⁸

Probačné programy ako forma výchovného opatrenia sú uvedené v ust. § 18 ods. 1 písm. g) zákona o súdnictve vo veciach mládeže¹⁸⁹:

Forma výkonu probačného programu nie je vymedzená. Pri nariadení tohto opatrenia sa musí postupovať individuálne a s prihliadnutím k povahe toho ktorého programu probačného typu.¹⁹⁰

Individualizácia výberu programu má smerovať aj k tomu, aby vybraný program bol vhodný pre mladistvého, nie aby len aby mladistvý formálne nejaký program absolvoval.

188 Sotolář, Alexander – Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue* č. 7/2006, str. 189

189 Súd pre mládež a v prípravnom konaní štátny zástupca môže mladistvému uložiť výchovnú povinnosť, ktorou stanoví, aby sa najmä podrobil vo svojom voľnom čase vhodnému programu sociálneho výcviku, psychologickému poradenstvu, terapeutickému programu, vzdelávaciemu, doškoľovaciemu, rekvalifikačnému alebo inému vhodnému programu na rozvíjanie sociálnych skúseností a osobnosti mladistvého, ktorý nie je probačným programom.

190 Sokolář, Alexander – Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue* č. 7/2006, str. 191

Zároveň z hľadiska záujmov spoločnosti je kľúčové, aby probačný program adekvátne reagoval na príčiny trestnej činnosti a viedol mladistvého k ich prekonaniu a k správaniu v súlade so platným právnym poriadkom.

Zákon u probačných programov všeobecne predpokladá väčšiu intenzitu zásahov do bežného života mladistvých než u ostatných opatrení. Inak by nestanovoval prísnejšie podmienky ich uplatnenia než u probačného dohľadu, výchovných povinností, výchovných obmedzení a napomenutia s výstrahou, z čoho sa dá usudzovať, že probačné programy by mali byť svojou povahou typovo určené predovšetkým pre hlbšie narušených mladistvých so značnými problémami v rôznych oblastiach bežného života, spravidla páchajúcich závažnejšiu trestnú činnosť.¹⁹¹

6.7 Praktická činnosť PMS

Pri naplnení zákonných predpokladov a vytvorení vhodných podmienok môže PMS vykonávať svoju činnosť efektívne a kvalitne. V tejto kapitole popíšem situáciu v PMS z hľadiska miestneho výkonu probácie a mediácie.

Tabuľka č. 5 zaznamenáva vývoj počtu prípadov, kedy boli použité probačné alebo mediačné služby všetkých stredísk PMS.

Tabuľka č.5 - činnosť PMS v ČR

	2002	2003	2004	2005	2006
Celkovo nových prípadov v ČR	29291	28365	28403	26338	24885
Celkovo nových prípadov v prípravnom	6323	6823	7536	5847	5169

¹⁹¹ Sokolář, Alexander – Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue č. 7/2006, str. 196

konaní a konaní pred súdom v ČR					
Vykonávacie konanie v ČR	22970	21542	20867	20491	19716

Zdroj: Roční správa o činnosti a hospodaření Probační a mediační služby České republiky za rok 2006 zpracovaná v souladu se § 21 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech, spracoval autor

Z tabuľky č. 5 je zrejmé, že počty prípadov sa z roka na rok nemenili v rokoch 2002-2004 nijak dramaticky, podstatný úbytok nových prípadov je možné zaznamenať v rokoch 2005 a 2006. V roku 2004 bolo zaznamenaných iba o 38 prípadov viac ako v roku 2003, čo pri počte 28 403 prípadov ročne je iba minimálny nárast. Oproti roku 2002 ale došlo k poklesu prípadov o 818, vtedy došlo k 29 291 prípadom. K relatívne vysokému medziročnému úbytku prípadov došlo v roku 2005, kedy sa počet prípadov oproti roku 2004 znížil o 2065 prípadov, a v roku 2006, kedy sa počet prípadov oproti roku 2005 znížil o 1453 prípadov.

Podotýkam, že štatistika zaznamenáva iba nové prípady, ktoré pribudli v tom ktorom roku, z tejto štatistiky sa teda nedá zistiť celkový počet prípadov, ktoré majú pracovníci PMS momentálne na starosti, keďže v mnohých prípadoch probácia prebieha viac rokov. Druhý a tretí riadok tabuľky ukazuje vývoj zmeny prípadov v prípravnom konaní a konaní pred súdom na jednej strane a vykonávacom konaní na strane druhej.

V prípravnom konaní a konaní pred súdom došlo ku zvýšeniu počtu prípadov o 713 z 6823 v roku 2003 na 7536 v roku 2004. Viac ako 10 % nárast prípadov v tejto kategórii svedčil o tom, že probácia začala v tom období naplňovať účel svojej činnosti a dostala sa do styku s páchatelmi trestnej činnosti ešte pred rozsudkom súdu a pôsobila v prospech udelenia alternatívnych trestov. Dá sa tiež konštatovať, že dochádzalo k častejšiemu uplatňovaniu procesných odklonov ako tomu bolo v minulosti. Tomu nasvedčoval aj pokles prípadov v kategórii vykonávacie konanie, kde došlo k poklesu o 675 prípadov z 21542

v roku 2003 na 20867 v roku 2004. Zníženie počtu prípadov je ešte viditeľnejšie ak porovnáme rok 2004 s rokom 2002, kedy sa vyskytlo 22970 nových prípadov a zníženie je až o 2103.

Podľa vyššie uvedenej štatistiky je však možné badať výrazný pokles nových probačných prípadov v roku 2005 a 2006.

7. MEDIÁCIA

7.1 Úvod

Medzi alternatívne postupy, ktoré smerujú k riešeniu trestných vecí a ktoré sú realizované mimo systém trestného práva, patrí aj mediácia a dohody, ktoré sa v rámci nej dosiahnu.

Z hľadiska trestného práva procesného je mediácia zvláštna neprocesná forma alternatívneho riešenia trestných vecí, ktorej výsledky sa môžu premietnuť do rozhodnutia vo veci samej, ale samotná mediácia ako taká právom upravená nie je. Postup v mediácii musí byť vždy vedený tak, aby nemaril trestné konanie, najmä zabezpečovanie a vykonávanie dôkazov. V samotnej mediácii neprebíha dokazovanie v trestnoprávnom zmysle, a skutočnosti, ktoré vyjdú najavo z vyjadrení osôb na nej zúčastnených, sa nedá použiť ako dôkaz v štandardnom trestnom konaní. Predmetom riešenia konfliktných stavov v rámci mediácie zároveň nemôže byť to, čo patrí do sféry trestného práva hmotného, teda predovšetkým rozhodovanie otázky viny, ale ani trestu. Výsledky mediácie samozrejme môžu byť významné pre úvahu súdu o druhu a výmere trestu, resp. o alternatíve k nemu. Ak sa hovorí o mediácii v trestnej justícii, je potrebné ju odlišovať od odklonov v trestnom konaní. Samotná mediácia je neprocesným spôsobom alternatívneho riešenia trestných vecí, prostredníctvom ktorého sa dajú urovnať konflikty spojené s trestným činom a s jeho dôsledkami v rovine morálnej, etickej a sociálnej. Týmto môže mediácia zároveň vytvoriť podmienky pre jeho riešenie v trestnoprávnej rovine.

Mediácia má svoj pôvod v latinskom slove „medius, medián“¹⁹², čo znamená stred, prostredný. Z priameho prekladu tohto latinského slova sa dá zistiť, čoho sa mediácia týka, pokiaľ sa pohybujeme v rovine trestného práva, teda ide o zosúladenie záujmov strán a urovanie ich konfliktu.

¹⁹² <http://www.icm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>, stiahnuté dňa 27.7.2008 o 10:51

V medzinárodných dokumentoch sa nachádzajú nasledovné definície pojmu mediácia:¹⁹³

Mediáciou sa rozumie mimosúdne konanie, v ktorom mediátor pomáha stranám, aby vyriešili svoju konfliktnú situáciu a dospeli k dohode. (Odporúčanie Rady Európy).

Mediáciou sa rozumie mimosúdne sprostredkovanie za účelom riešenia sporu stranami a činnosť smerujúca k urovnaniu konfliktného stavu.

Mediáciou sa rozumie proces, v ktorom strany požiadajú tretiu osobu o asistenciu pri ich pokuse o priateľské urovnanie sporu, ktorý vznikol, alebo sa týka ich zmluvného alebo právneho vzťahu. (UNCITRAL - vzorový zákon).

Mediáciou sa na rozumie proces riešenia sporu, ktorý sa pokúša presvedčiť strany a priviesť ich k riešeniu sporu vzájomnou dohodou. (Odporúčanie Európskej komisie).

Intervencia neutrálnej tretej osoby, ktorá sa pokúša pomôcť stranám v spore, aby dosiahli dohodnuté urovnanie. (ADR Practice Guide, by Mackie Marsh, Miles and Allen).

Mediácia je v trestnom práve neformálny, ale zákonom upravený proces urovnania konfliktu, ktorý vznikol medzi páchatelom trestného činu a obeťou. Zmyslom mediácie je v prvom rade vyriešiť momentálny konflikt, ale snaží sa aj o zmiernenie škôd už vzniknutých.

Mediácia sa tiež dá definovať ako metóda riešenia medziľudských konfliktov, pri ktorej neutrálna kvalifikovaná osoba pomáha účastníkom sporu vo vzájomnom dorozumievaní.¹⁹⁴

Cieľom mediácie je nahradiť škodu a odstrániť dôvody napätia medzi poškodeným a obvineným. Nemusí ísť vždy len o peniaze. Mnohokrát stačí len ospravedlnenie, vykonanie práce ktorou sa uvedie vec do pôvodného stavu, alebo iná aktivita obvineného, ktorá by uspokojila poškodeného ako satisfakcia za spôsobený následok

¹⁹³ Dôvodová správa MS SR k zákonu o mediácii, stiahnuté z <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx?pg=155&htm=15/1575.htm> dňa 15.08.2008 o 11:40

¹⁹⁴ Lenka Holá - Mediace způsob řešení mezilidských konfliktů, Grada, Praha, 2003, str.- zadná obálka

trestného činu.¹⁹⁵ Materiálna náhrada škody pritom znamená mnohokrát len časť tohto procesu.¹⁹⁶

Mediácia je definovaná v zákone o PMS v ust. § 2 ods. 2: „Mediáciou sa pre účely tohto zákona rozumie mimosúdne sprostredkovanie za účelom riešenia sporu medzi obvineným a poškodeným a činnosťou smerujúcou k urovnaniu konfliktného stavu a je vykonávaná v súvislosti s trestným konaním. Mediáciu je možné uskutočňovať len s výslovným súhlasom obvineného a poškodeného.“

V Nórsku sa napríklad okrem súhlasu páchatel'a v prípade mladistvých páchatel'ov vyžaduje aj súhlas ich zákonných zástupcov.¹⁹⁷

Mediáciu vykonávajú pracovníci PMS, títo sa predovšetkým stranám sporu snažia ponúknuť možnosť riešenia ich sporu, nie riešiť spor prostredníctvom riadneho trestného konania.

Mediácia a tiež iné alternatívne spôsoby trestného konania majú svoj pôvod v krajinách anglosaského právneho systému. Do USA a Kanady, kolísky mediácie v našej severozápadnej civilizácii, prišla mediácia v prvej polovici 20. storočia spolu s čínskymi a židovskými prisťahovalcami.¹⁹⁸ Je možné tušiť, že rozvoj mediácie so sebou priniesli práve tieto komunity z dôvodu ich odlišného civilizačného chápania vzájomných vzťahov jednotlivcov v spoločnosti a dôraz na efektívne vyriešenie sporu v prospech všetkých zúčastnených strán. Mediácia a alternatívne spôsoby trestného konania sú veľmi rozšírené sú napríklad v škandinávskych krajinách (napríklad vo Švédsku je týmto spôsobom prejednávaných takmer 80 % všetkých stíhaných trestných činov).

Mediácia sa uplatňuje v rámci trestného konania¹⁹⁹, keďže samotný trestný čin sa považuje za konflikt. Mediácia sa snaží pomôcť nájsť riešenie zúčastneným stranám, a to najmä poškodenému a páchatel'ovi, cieľom mediácie je nájsť riešenie, ktoré je prijateľné a akceptovateľné

¹⁹⁵ JUDr. Ivan Šándor – Projekt probačnej a mediáčnej služby – Justičná revue 2002, str. 752

¹⁹⁶ Šándor, Ivan – Projekt probačnej a mediáčnej služby, Justičná revue 2002, str. 751

¹⁹⁷ Ščerba, Filip – Metódy a činnosti Probačnej a mediáčnej služby – Trestní právo 6/2002, str. 15

¹⁹⁸ Lenka Holá - Mediace způsob řešení mezilidských konfliktů, Grada, Praha, 2003, str. 29

¹⁹⁹ existuje aj mediácia mimo trestné konanie, napr. sa uplatňuje v obchodnom práve, občianskom, apod.

pre všetky strany. Úspešné vyriešenie konfliktu na pomocou mediácie môže často krát ukončiť trestný proces už v tomto štádiu a páchatel' sa vôbec nemusí dostať pred súd, pretože štátny zástupca ak túto mediáciu uzná za dostačujúcu a sú splnené aj ďalšie zákonné podmienky, môže zastaviť trestné stíhanie. Uskutočnená mediácia môže páchatel'ovi výrazne pomôcť aj v konaní pred súdom, pretože súd na ňu môže prihliadnuť a uložiť miernejší trest alebo alternatívny trest.

Mediáciou sa riešia trestné veci nemajúce pochybnosť z dôkazného hľadiska, ktoré sa týkajú menej závažných trestných vecí, pokiaľ osoba obvineného dáva nádej, že použitý prostriedok bude mať na neho pozitívny vplyv. Mediácia sa zväčša nevyužíva v závažných trestných prípadoch, v prípade recidívy, organizovanej kriminality a pod.²⁰⁰

Na základe uskutočneného výskumu, nazvaného Harringtonov výskum v roku 1985²⁰¹, boli určené typy konfliktov, ktoré sú vhodné na mediačné konanie.

Ide o nasledovné typy konfliktov: obťažovanie, napadnutie, konflikty medzi nájomcom a nájomníkom, konflikty s majiteľmi psov, susedské konflikty, konflikty medzi veriteľmi a dlžníkmi, sťažnosti spotrebiteľov, poručníctvo, starostlivosť o deti.

Nie všetky trestné činy sa dajú riešiť mediáciou. Už aj z vyššie uvedeného je zrejmé, že nie je možné riešiť mediáciou, resp. to nie je efektívne, najmä konflikty, pri ktorých došlo s pôsobením veľkej škody a to buď na majetku alebo zdraví, pri mimoriadne závažných násilných činoch alebo pri komplikovaných, dlhodobo trvajúcich konfliktných situáciách. Mediácia má byť založená na dôvere strán vo vyriešenie sporu a na vzájomnom rovnom postavení účastníkov. V prípade, ak má poškodený mimoriadne veľký strach z páchatel'a, možnosť úspešne vyriešiť spor dohodou sa znižuje, a je tiež namieste otázka, či je v danej situácii vôbec spoločenský záujem na riešení závažných násilných trestných činov mediáciou.

²⁰⁰ Šándor, Ivan – Projekt probačnej a mediačnej služby, Justičná revue 2002, najst stranu

²⁰¹ Lenka Holá - Mediace způsob řešení mezilidských konfliktů, Grada, Praha, 2003, str. 132

Podľa môjho názoru odpoveď jednoznačne znie nie a tieto skutky majú byť predmetom riešenia v trestnom konaní.

Mediácia je v prvom rade dobrovoľný spôsob riešenia určitého konfliktu, ktorý je riešený mimosúdne. Je dôležité, dokonca by sa dalo povedať nevyhnutné, aby mediácia prebiehala za výslovného súhlasu obvineného a poškodeného.

Zákon však nevyžaduje, na rozdiel od niektorých štátov, napr. Nórska, aby v prípade mladistvých páchatel'ov bol k mediácii nutný súhlas ich zákonných zástupcov.²⁰² Aj napriek tomu sa však v mnohých prípadoch javí účasť zákonných zástupcov mladistvých pri mediácii ako vhodná.

Ak mediácia neprebíha s výslovným súhlasom obvineného a poškodeného, takáto mediácia stráca zmysel, keď síce zúčastnené osoby sa môžu stretávať a jednať, ale pokiaľ u nich neexistuje vnútorný vzťah k predmetu jednania, že chcú vec vyriešiť, nedá sa predpokladať, že mediácia bude úspešná.

Často krát môže byť totiž páchatel' nepriamo nútený sa zúčastňovať mediačného konania pod tlakom rodiny, príbuzných a okolia.

Mediácia je považovaná za metódu, ktorá dobre vplýva a prináša výsledky najmä u mladistvých. Mediácia môže pomôcť prvopáchatel'ovi vyhnúť sa pobytu vo väzení, čím nie je mladistvý páchatel' vystavený nepriaznivým vplyvom trestného konania, príp. trestu odňatia slobody. Samozrejme mediácia má následne vplyv aj na jeho rodinu a na najbližšie okolie.

Mediácia prebieha väčšinou formou stretnutia zúčastnených strán, keď za použitia viacerých techník sa snaží hľadať optimálne riešenie. Pri tomto stretnutí sú využívané aj psychologické metódy, ktoré majú dopomôcť k nájdeniu príčiny a jej odstránenia. Z tohto dôvodu sú medzi mediátormi aj psychológovia. Samozrejme pri mediácii sa nejde do takej hĺbky skúmania príčin vzniku konfliktu ako pri psychologickom

²⁰² Filip Ščerba – Metody činnosti Probační a mediační služby – Trestní právo 6/2002 str. 15

stretnutí, pretože nato nie je ani priestor a čas, ani to nie je účelom mediácie. Výsledkom mediácie by malo byť v prvom rade vyriešenie konfliktu medzi zúčastnenými osobami. Nie je vylúčené, že páchatel' alebo agresor môže byť následne odkázaný na ďalšie psychologické služby.

Sprostredkovateľom medzi páchatel'om a obeťou je *mediátor*. Mediátor je nestranný, snaží sa nezúčastnene vyriešiť konflikt k spokojnosti oboch strán. Už z povahy samotnej mediácie je zrejmé, že mediátor musí byť k tomuto účelu dostatočne vyškolený, musí byť asertívny a samostatný.

Povinnosťou mediátora je ostať vždy a za každých okolností nestranný. Mediácia je veľmi citlivá záležitosť a pokiaľ účastník konania zistí, že mediátor nadržíava druhej strane alebo ho kritizuje, hoci nepriamo za jeho čin, táto strana sporu stráca záujem na ďalšom pokračovaní mediácie. Mediátor musí strany vhodne usmerňovať, hľadať čo najlepšie prostriedky a metódy komunikácie, ktoré môžu napomôcť vyriešeniu sporu.

Činnosť mediátora spočíva v organizovaní stretnutí obvineného a poškodeného, poskytuje im rady o možných spôsoboch riešenia situácie, o podmienkach a rozsahu zodpovednosti za škodu. Náplňou stretnutí je dialóg medzi páchatel'om a obeťou, ktorý je usmerňovaný mediátorom aby sa dospelo ku žiadanému výsledku.

Mediátor je často uplatňovaný v odklone trestného konania- v narovnaní, kde nie je vo verejnom záujme trvať na trestnom postihu, ak sa zúčastnené strany dohodnú na spôsobe vyriešenia konfliktu a naplnia zákonom stanovené požiadavky.

7.2 Postup pri mediácii

Pri mediácii, ak mediátor dôkladne zväží, že konkrétny spor by sa mohol vyriešiť mediáciou, je vhodné aby do takéhoto sporu vstúpil čo najskôr. Po preštudovaní spisu, prípadne zistení podstatných

skutočností sporu skontaktuje strany sporu a zistí, či majú záujem na vyriešení ich sporu mediáciou. Ak strany sú ochotné spolupracovať, mediátor zisťuje, či sú ochotní sa stretnúť tvárou v tvár na spoločnom stretnutí. Ak strany prejavia súhlas so stretnutím, mediátor zorganizuje stretnutie, kde postupuje podľa zásad, ktoré som uviedol už vyššie.

Táto forma mediácie sa tiež nazýva priamou formou mediácie.²⁰³

V prípade, že strany nemajú záujem na osobnom stretnutí, a to z rôznych dôvodov, napr. že sa poškodený má strach stretnúť s páchatelom, medzi stranami naďalej pretrváva veľká antipatia, mediátor vystupuje medzi stranami ako prostredník.

Táto forma mediácie sa tiež nazýva nepriamou formou mediácie.²⁰⁴

Skúsenosti z Rakúska, ale aj z ďalších krajín poukazujú na to, že aj keď jedna strana konfliktu – typicky poškodený, prejavujú strach z osobného stretnutia s druhou stranou – škodcom, po oddelenom stretnutí s mediátor, ktorý im situáciu vysvetlí, strach z nich čiastočne opadne, a sú ochotnejší k osobnému stretnutiu s páchatelom.

Skúsenosti tiež ukazujú, že pri uplatňovaní priamej a nepriamej mediácii je účinnejšia satisfakcia pre obeť trestného činu dosiahnutá vtedy, ak sa v rámci mediácie obvinený a obeť stretnú osobne, než v prípadoch, keď sprostredkovanie alternatívneho riešenia sporu prebieha tzv. nepriamou formou, bez toho, aby sa obaja stretli.²⁰⁵

Počas jednania má mediátor za úlohu zhromažďovať dôležité informácie, má viesť strany k tomu, aby si vzájomne k sebe našli cestu a pochopili svoju situáciu a zároveň má poskytovať stranám informácie, aby vedeli zodpovedne zvážiť svoje postavenie a nájsť správne, resp. vhodné riešenie.

Pri osobnom stretnutí by si strany mali navzájom vysvetliť svoje stanoviská ohľadom situácie, ktorá nastala – typicky spáchanie trestného činu, aké následky im to prinieslo, aké majú z toho pocity, ako chcú odstrániť následky tohto činu atď. Mediátor by mal strany usmerňovať ku konkrétnym výsledkom jednania, ktoré neostanú iba vo

²⁰³ Šándor, Ivan – Projekt probačnej a mediáčnej služby, Justičná revue 2002, 752

²⁰⁴ tamtiež

²⁰⁵ tamtiež

všeobecnej rovine, mediačné konanie by v žiadnom prípade nemalo byť iba formálne.

Na ilustráciu ako mediácia prebieha, uvádzam záznam mediačného stretnutia, ktorý je príkladom dobrého zvládnutia postupov a techník mediátora a samozrejme tiež snahou strán vyriešiť konflikt. Prípad sa príklad týka mediácie pri spore o náhradu škody, rozhovor by prebiehal veľmi podobne aj v trestnej veci vzhľadom na charakter veci – náhrada škody (poškodenie walkmanu) a možný postih za neprimerané správanie (zníženie známky zo správania).²⁰⁶

²⁰⁶ prevzaté v plnom znení zo stránky http://mediacia.pdcs.sk/co_je_mediacia/priklad.html, dňa 20.11.2007 a uverejnené so súhlasom autora:

V tejto časti je scenár mediačného stretnutia s dialógmi strán s mediátorom tak, ako by asi mohol prebiehať v realite. Je trochu skrátený a zjednodušený. Realita je o niečo komplikovanejšia, ale chceme, aby text nebol príliš dlhý. Je tu v dialógoch popísaná mediácia prípadu nazvaného WALKMAN (je medzi mediačnými simuláciami v praktickej časti príručky). V zátvorkách kurzívou sú pomenované zručnosti, ktoré mediátor počas mediácie použil. Táto mediácia tak, ako všetky reálne mediácie, nie je dokonalá v tom, čo robí mediátor, ale obsahuje aj drobné nedokonalosti.

Predstavme si, že počas veľkej prestávky jedna zo strán využije príležitosť a osloví mediátora, spolužiaka z vyššieho ročníka, o ktorom vie, že má za sebou školenie v riešení konfliktov.

1. Iniciovanie kontaktu so stranami

PAŤA: Ahoj, ja som Paťa. Počula som, že vieš pomôcť, keď má niekto problém. Pozri, mám kamaráta a ten mi pokazil walkman a nechce mi ho dať opraviť. Neviem, ako ho mám donútiť, aby zaplatil za to, čo pokazil.

MEDIÁTOR: Aha. Dobré. Máš spor so svojím kamarátom kvôli walkmanu a chcela by si, aby ste sa dohodli tak, aby si bola spokojná. (*Preformulovanie sťažnosti na záujem*)

PAŤA: Áno.

MEDIÁTOR: Hovorila si o tom s... ako sa volá tvoj kamarát?

PAŤA: Jano.

MEDIÁTOR: Hovorila si s Janom o tom, že pôjdeš za mnou? Nehovorila. Dobré. Povieš mu o tom, že by sme to riešili na mediácii v trojici, alebo mu to mám povedať ja? (**PAŤA:** Ty.) Dobré. Povieš mu to ja. Je druhák ako ty? Z Céčky? Dobré. Ak to máme spolu riešiť, mali by sme sa dohodnúť, kedy sa spolu stretneme. Vyhovovalo by ti to dnes po škole o pol tretej? Bolo by to v kabinete etiky asi tak na hodinku. Dobré. Ja pôjdem ešte teraz za Janom a povieš mu, že si ma oslovila, že by si chcela riešiť váš problém s walkmanom...

PAŤA: ... a ešte sú v tom aj iné veci.

MEDIÁTOR: ... a ďalšími vecami na spoločnom stretnutí so mnou. Ak by mu to nevadilo a aj čas by mu vyhovoval, tak sa stretneme o pol tretej po obede. Ak nie, tak ti dám vedieť čo a ako. V poriadku?

PAŤA: Áno.

Mediátor ide za Janom.

MEDIÁTOR: Ahoj Jano. Prišiel som za tebou, lebo ma oslovila Paťa. Veľmi by chcela vyriešiť tú situáciu s walkmanom, a preto by som ťa chcel poprosiť, či by si sa s ňou a so mnou nestretol dnes poobede o pol tretej v kabinete pre etiku.

JANO: A čo s tým máš ty? To je naša vec, čo je medzi nami.

MEDIÁTOR: V tom máš úplnú pravdu. Preto bude stretnutie dôverné a nikto sa nič nedozvie, o čom ste sa tam rozprávali. (*Odhadol, že jeho záujem je dôvernosť a upokojil tým Jana.*) Mojou úlohou bude len pomôcť vám obom nájsť také riešenie, ktoré by sa páčilo aj tebe aj Pati. Ja nie som jej advokát, len som sa ťa prišiel spýtať, či by si sa nami nechcel v trojici stretnúť a hľadať riešenia vášho sporu tak, aby si bol spokojný aj ty aj ona.

JANO: Aha. No, je to čudné, ale dobre. Kedy to je? O pol tretej? Okej, budem tam.

Jano, Paťa a mediátor sa stretli po škole v kabinete etiky, ktorý je upravený na mediácie.

2. Úvod

MEDIÁTOR: Čaute, som rád, že ste prišli. Chcel by som vám ešte predstaviť Romana. Ten tu bude spolu s nami a bude mi pomáhať pri zápise dohody a tak. Dúfam, že je to pre vás v poriadku. Najprv vám vysvetlím, ako toto stretnutie bude prebiehať a dohodneme si nejaké pravidlá, ktoré nám riešenie môžu uľahčiť. Dobré? (*Počkal na súhlas oboch.*)

MEDIÁTOR: Takže... Chcem sa vás najprv opýtať, či chcete svoj spor na tomto stretnutí riešiť? Dobré. Máte asi hodinu času? Máte. Fajn. Mojou úlohou nie je dať vám riešenie a rozhodnúť za vás, nie je ani mojou úlohou zistiť, kto je na vine a kto má pravdu, ja vám len budem pomáhať hľadať cesty a spôsoby riešenia, aby ste vy sami niečo vymysleli a dohodli sa na takom riešení, ktoré bude prijateľné pre obe strany. Chcem, aby ste vedeli, že toto stretnutie je dôverné, takže o tom, čo sme tu rozprávali, by nikto z nás nemal hovoriť mimo tohto stretnutia. Je to kvôli tomu, aby ste mohli spolu otvorene a pravdivo rozprávať. Okrem toho sa chcem s vami dohodnúť na tom, že ak bude jeden z vás dvoch rozprávať, tak druhý mu nebude skákať do reči a počká, kým dohovori, dobre? (*Zase počkal na súhlas oboch.*) A v prípade, že by ste sa navzájom napádali, obviňovali sa a nadávali jeden na druhého, tak by som vás zastavil a nedovolil vám v tom pokračovať. Je to v poriadku? Dobré. Ešte vám vysvetlím, ako budeme postupovať a môžeme ísť na to. Najprv si vypočujem každého z vás. Budem chcieť, aby ste mi povedali, ako každý z vás vidí tento problém, čo sa udialo. Potom si dohodneme, čo treba riešiť a budeme spolu hľadať možnosti riešenia. Ak sa nám to podarí, tak spíšeme spolu dohodu. To by bolo asi tak všetko. Máte nejaké otázky? Dobré. Ak nie, tak kto z vás by chcel začať?

JANO: Nech začne Paťa, ona má nejaký problém, že som jej niečo pokazil.

MEDIÁTOR: Dobré, Jano navrhuje, aby si začala Paťa ty, chceš začať?

3. Rekonštrukcia sporu

PAŤA: Dobré začnem. Pozri, cez leto som bola na brigáde a tam som si zarobila nejaké peniaze. Za tie peniaze som si kúpila dosť drahý walkman, ešte aj rodičia mi museli doložiť. Ale veľmi som ho chcela, lebo je špicový a má aj rádio, nahrávanie a mikrofón. Tak. A pred dvomi týždňami prišiel za mnou Jano a chcel, aby som mu ho požičala, že ide na nejaký koncert do Prahy a že si ho chce nahráť. Keďže sme kamoši a myslela som si, že sa na neho môžem spoľahnúť, tak som mu ho požičala. A ešte som mu aj hovorila, nech na neho dá pozor. No a on ho pokazil.

MEDIÁTOR: Vrátil ti ho pokazený. Vieš, čo sa stalo? (*Overuje si fakty a to, či je zodpovednosť za konflikt len na jednej alebo na oboch stranách.*)

PAŤA: Neviem, či mu spadol alebo čo, ale keď mi ho vrátil a vyskúšala som ho, tak nešiel. (Urobila nahnevane gesto.)

MEDIÁTOR: A to ťa nahnevalo. (*Reflektuje pocity.*)

PAŤA: No jasné, tak som sa naštvála, že som za ním hneď ráno išla a povedala som mu to. A on namiesto toho, aby sa priznal...

JANO: Ja sa nemám čo priznávať, ja som ho nepokazil, mala si ho doma ešte tri dni a až potom si začala vymýšľať...

MEDIÁTOR: Počkaj, počkaj Jano, dohodli sme sa, že keď jeden bude hovoriť, tak druhý ho nebude prerušovať, potom sa dostaneš na rad ty. Okej? *(Utvrdzuje pravidlá komunikácie.)*

JANO: Ale to, čo rozpráva vôbec tak...

MEDIÁTOR: Budeš môcť potom povedať, ako to vidíš ty, ale teraz si chcel, aby ona hovorila prvá. Skús vydržať ešte chvíľu a keď Paťa, skončí budeš môcť hovoriť ty, dobre?

JANO: No, dobre.

MEDIÁTOR: Paťa, môžeš pokračovať.

PAŤA: ... no skrátka na tej chodbe, keď som mu to povedala, tak začal na mňa útočiť, že som si ho pokazila sama a chcem to hodiť na neho a tak. A potom ma začal drgať a kričať, až nás načapala zástupkyňa a povedala, že nám navrhne dvojky zo správania. A to je strašný príser. A naši ma doma zabijú, keď to zistia. Už ten walkman ich našťval a nechcú mi zaplatiť opravu.

MEDIÁTOR: Takže máš pokazený walkman, aj vaši sa na teba hnevajú a hrozí ti dvojka zo správania. *(Sumarizuje.)*

PAŤA: Hej tak je to.

MEDIÁTOR: A čo by si chcela od Jana? Čo by si chcela dohodnúť na tomto stretnutí?

PAŤA: No, Jano mi ho pokazil, tak nech mi ho zaplatí, bola som v opravovni a povedali mi, že to bude stáť asi tisíc korún, čo je dosť. No a okrem toho nám hrozí dvojka zo správania. Kvôli Janovi, tak nech to ide vyžehliť.

MEDIÁTOR: Takže by si chcela, aby Jano zaplatil opravu, a aby išiel za zástupkyňou alebo za niekým, kto by zariadil, aby si nemala dvojku zo správania? *(Sumarizuje.)*

PAŤA: Áno.

MEDIÁTOR: Dobre, chcela by si ešte niečo doplniť?

PAŤA: Neviem, možno až keď mi ešte niečo napadne.

MEDIÁTOR: Dobre, môžeme teda prejsť k Janovi? Dobre. Takže Jano, skús popísať tvoj pohľad na to, čo sa stalo a prečo ste tu.

JANO: Prečo sme tu, to je jasné. Pokazila si walkman a chceš to hodiť na mňa. *(Hovorí na Paťu.)*

MEDIÁTOR: Jano, prosím ťa, skús neobviňovať Paťu, ale skús povedať ako ty vidíš to, čo sa stalo. *(Prechádza od obviňovania k formulovaniu záujmov.)*

JANO: Dobre. Požičal som si od nej walkman, lebo som vedel, že ho má nahrávací a chcel som si v Prahe nahráť jeden koncert, a vedel som, že walkman na štadión prepašujem. A všetko bolo v pohode, nahral som si to, paráda, a potom som jej ho vrátil, normálne fungoval, ved' mi to nahral, no a potom o tri dni príde za mnou, že je pokazený a že som to urobil ja a že čo som jej to nepovedal, že mi už neverí a nikdy mi nič nepožičia a že som otrasný a tak. Ani som sa nestihol spamätať. Samozrejme, že som sa bránil. A drgať ma začala ona, to by som si fakt nedovolil. Takže za to, že nás videla zástupkyňa, môže ona, nech si to vyžehlí sama. Ja to kašlem aj s jej walkmanom.

MEDIÁTOR: Skúsím si overiť, či som rozumel správne. Hovoríš, že ten walkman si vrátil s tým, že si nevedel, že by mohol byť pokazený, lebo si s ním predsa nahral koncert, a prekvapilo ťa, keď ťa z toho obvinila na chodbe. Dotklo sa ťa to, lebo si o tom nevedel. *(Parafrázuje a reflektuje pocity.)*

JANO: Áno, našťvalo ma to.

MEDIÁTOR: Povedal si, že to kašleš. Znamená to čo? Nevadí ti, že dostaneš dvojku zo správania? *(Overuje si nejasnú formuláciu. Chce vedieť, čo to pre neho znamená.)*

JANO: Ale vadí. Ale za zástupkyňou nepôjdem, nech si ide sama. Sám tam nejdem.

MEDIÁTOR: Takže nechceš platiť za walkman a nie si ochotný ísť za zástupkyňou, aj keď nechceš dvojku zo správania. *(Parafrázuje a tak si overuje Janove pozície.)*

JANO: Hej.

MEDIÁTOR: Chceš ešte niečo doplniť Jano?

JANO: Nie.

MEDIÁTOR: Paťa?

PAŤA: Ja ho nechápem. Myslela som si, že je to kamoš a že je normálny. Ja neviem, čo mám robiť, takto to dopadlo aj na chodbe. S ním sa nedá dohodnúť.

JANO: So mnou? S tebou sa nedá, ty si to celé začala, obviňuješ ma, začneš ma mlátiť na chodbe, pokaziš si walkman...

PAŤA: No dovoľ, to si začal ty a ten walkman si pokazil ty, tak ho zaplat' a nezatlíkaj...

MEDIÁTOR: Prestaňte, prosím vás, skúste teraz chvíľu ostať potichu a navzájom sa neobviňovať, vidíte, že takýmto spôsobom sa to riešiť nedá. Skúsím sa vás spýtať niekoľko otázok a skúste mi na ne každý odpovedať. Dobré? Je podstatné zistiť, kto sa začal drgať na chodbe? Na čo by vám to bolo? Čo by to vyriešilo? *(Chce, aby strany sami zistili, či ich spôsob komunikácie vedie k dohode - aby prešli od obviňovania k spoločnému hľadaniu riešenia.)*

PAŤA: Asi nič.

JANO: Aspoň by sa zistilo, kto je všetkému na vine.

MEDIÁTOR: Jano, ako by sa to zistilo? Chceš sa zaoberať niekoľko hodín a dní zháňaním svedkov a dôkazov? To by sa týkalo asi aj toho walkmana, že kto ho pokazil. *(Dáva takéto otázky, lebo vie, čo by sa všetko muselo urobiť, ak by sa tento prípad mal riešiť klasickým spôsobom.)*

JANO: Máš pravdu, asi by to dlho trvalo.

MEDIÁTOR: Dlho by to trvalo a cieľom mediačného stretnutia nie je zisťovať, kto je vinník, nie som sudca ani policajt. Mali by sme sa zaoberať tým, čo sa stalo a ako to vyriešime.

4. Definovanie sporu

MEDIÁTOR: Skúsím to celé zhrnúť. Ak som dobre pochopil, ide o to, že je pokazený walkman a nikto z vás dvoch nevie presne povedať, kto ho pokazil, len si to myslíte a každý si myslí niečo iné. Paťa tvrdí, že Jano a Jano, že Paťa. Toto asi nedokážeme vyriešiť. Takže vychádzame z toho, že je pokazený walkman a spor je potom v tom, kto zaplatí jeho opravu. Je to asi takto? Dobré. Takže budeme riešiť toto. Druhá vec, o ktorej sa sporíte je, že kto pôjde za zástupkyňou, aby jej to vysvetlil. Je to asi takto? Vynechal som niečo? *(Sumarizuje a premieňa pozície strán - zaplatí Jano alebo zaplatí Paťa - na záujmy strán - chceme, aby bolo vyriešené to, že walkman nefunguje - aby sa zaplatila jeho oprava.)*

PAŤA: Nie.

MEDIÁTOR: Ešte jednu vec. Obaja ste povedali, že ste celkom dobrí kamaráti. Prejavilo sa to aj v tom, že Paťa ti požičala svoj drahý walkman. Myslím, že vám obom záleží na tom, aby ste kamarátmi ostali aj naďalej a cením si, že prvý krok ste už urobili, lebo ste obaja prišli sem a chcete svoj spor vyriešiť. Druhá vec, ktorá vás spája je, že ani jeden z vás nechce dostať dvojku zo správania. Skúste sa na to pozrieť tak, či je pre vás

dôležitejšie si stáť za svojou pravdou alebo sa radšej nejakým spôsobom dohodnúť, aby ste mohli ostať priateľmi aj naďalej a nemať dvojku zo správania. (*Pomenoval spoločné záujmy strán a tým ich motivuje k spolupráci.*)

5. Tvorba možností riešenia konfliktu

MEDIÁTOR: Bude v poriadku, ak by sme sa najprv zaoberali tým, akým spôsobom sa rozdelí zaplatenie opravy walkmana? Takže, aké máte návrhy? Skúste navrhnúť niečo také, čo by mohlo byť prijateľné aj pre druhú stranu. Kto začne? Dobré, Paťa, nech sa páči.

PAŤA: Ja navrhujem, aby to celé zaplatil Jano, lebo on ho mal zo sebou na koncerte a tam je najväčšie riziko, že sa to mohlo pokaziť. Ale keďže priznávam, že je nejaká pravdepodobnosť, že sa to pokazilo mne, a aby Jano vedel, že nie som taký lakomec ako on, tak ja by som sa podieľala 10%.

MEDIÁTOR: Takže hovoríš, aby 900 korún dal Jano a ty chceš dať 100 korún. (*Parafrázovanie a zvýraznenie stokrunevej ponuky.*)

JANO: Tak s týmto vôbec nesúhlasím, navrhujem, aby sme išli k opravárovi a spýtali sa ho, čím je spôsobená tá chyba. Ak povie, že je to spôsobené tým, že do toho niekto buchol, tak to beriem na seba, ale ak to je spôsobené používaním, tak nech to zaplatí ona.

MEDIÁTOR: Takže navrhuješ, aby to posúdil opravár a podľa toho sa podelíte na platení. (*Parafrázovanie.*) Čo ty na to Paťa?

PAŤA: Súhlasím. Ale teraz nevieme, kto to zaplatí. To závisí iba od opravára, čo povie?

MEDIÁTOR: Skúsím to zosumarizovať. Zatiaľ padli dva odlišné návrhy. Dohodnúť sa o rozdelení tisícokorunej opravy, alebo počkať na to, čo povie opravár a podľa toho to zaplatí jeden alebo druhý. Nie som si istý, ale ste viac naklonení hovoriť o druhej možnosti? Dobré, ale čo v prípade, že to opravár nebude vedieť rozhodnúť? Alebo to bude taká chyba, ktorá nie je spôsobená ani násilím ani používaním. Čo potom? (*Mediátor stratég pomáha stranám hľadať alternatívy a rozmyšľať o dôsledkoch ich konania.*)

JANO: Zdá sa mi, že to u toho opravára je pre každého z nás rovnaké riziko, že to bude platiť, ja navrhujem teda, že ak to nezistí, tak ideme pol na pol.

MEDIÁTOR: Si teda, Jano, ochotný zaplatiť polovicu, teda 500 korún, v prípade, že opravár nebude vedieť presne určiť príčinu poruchy. (*Zdôraznenie ústretového kroku.*)

PAŤA: Ak hovoríme stále o pravdepodobnosti, tak nesúhlasím, že je to pol na pol. Lebo sa to pokazilo práve po tom, čo ho mal požičaný Jano. Ja navrhujem, a to sa mi zdá spravodlivé, že keďže ho mal tesne predtým požičaný on, tak nech zaplatí aspoň 60 %. Ja zaplatím ostatné, aj tak s tým starosti mám ja, ja behám k opravárovi, ja mám problémy s rodičmi...

JANO: Kašlem na to, ale áno. Nechcem, aby si si myslela, že nie som kamoš. A že sa so mnou nedá dohodnúť.

MEDIÁTOR: Paťa, počula si, čo ti povedal Jano? (*Zdôrazňuje to, že súhlasí s ponukou aj preto, aby druhá strana nebola na ňu nahnevaná a netvrdila, že sa s ním nedá dohodnúť.*)

PAŤA: Počula. Zdá sa mi to fér, Jano. Díky, odvolávam, čo som ti povedala na chodbe.

JANO: Hmm.

MEDIÁTOR: Som rád, že ste si to takto povedali. (*Oceňuje.*) Skúsím zhrnúť, aby bolo jasné nám všetkým, na čom sme sa predbežne dohodli. Podiel na zaplatení walkmana si rozdelíte tak, že 60 % zaplatí Jano a 40 % Paťa aj kvôli tomu, že ona má starosti s vybavovaním opravy atď. Nie som si istý, ako ste sa dohodli na tom, či si pôjdete k opravárovi overiť, ako sa walkman pokazil, alebo tam nepôjdete. (*Sumarizuje a ujasňuje si nejasné časti dohody.*)

JANO: Nie, na to kašlem, mne sa tam nechce chodiť.

PAŤA: Nie nepôjdeme, dohodli sme sa.

Uvedený mediačný rozhovor vystihuje podstatu mediácie. Pri mediácii ide najmä o vyriešenie sporu a navrátenie vecí do pôvodného stavu (restoratívna funkcia).

MEDIÁTOR: Ešte si musíme ujasniť, akým spôsobom sa to uskutoční. Či Jano ti dá peniaze hneď alebo zajtra, alebo až keď mu ukážeš účet... *(Pripravuje si konkrétny postup pre napĺňanie dohody.)*

PAŤA: Mne to stačí len vedieť, že mi ich dá a stačí, ak mi ich dá až potom, ako to bude opravené, lebo tá suma tisíc je len približne, opravár hovoril, že to bude sto korún hore dole.

JANO: To mi vyhovuje, lebo teraz prachy nemám.

MEDIÁTOR: Paťa, kedy budeš mať účet z opravy? *(Overuje kvôli Janovi termín Janovho zaplatenia podielu.)*

PAŤA: Neviem presne, ale tuším hovoril, že o tri týždne ho bude mať opravený.

MEDIÁTOR: Jano, budeš mať dovedy peniaze?

JANO: No jasné, o mesiac ich už určite budem mať.

PAŤA: Dohodnime sa tak, že najneskôr týždeň po tom, ako mu ukážem účet, mi dá Jano peniaze.

MEDIÁTOR: Počkajte, skúsím to spojiť dohromady. Jano hovorí, že najskôr o tri týždne bude mať peniaze. Dobre, takže hovoríte, že by to mohlo byť takto: Čo sa týka opravy walkmana, Paťa bude vybavovať veci týkajúce sa opravy, keď dostane účet, zaplatí ho a Jano jej 60 % z účtu dá zo svojich. Je to tak? Časovo by to bolo tak, že ak Paťa bude mať už účet z opravy, počká tri týždne a až potom bude pýtať od Jana peniaze. Po troch týždňoch by ale Jano mal zaplatiť najneskôr týždeň po tom, ako mu Paťa ukáže účet. Je to takto v poriadku? *(Zosumarizoval dohodu a overil si, či obsahuje všetko, čo sa strany dohodli.)* V poriadku, chcem vám ešte povedať, že ste zatiaľ veľmi dobre spolupracovali a má význam, že ste sem prišli. *(Ocenil strany za ich spoluprácu.)* Mali by sme sa ešte dohodnúť na tom, ako vyriešite tú dvojku zo správania. *(Prechádza k ďalšiemu spornému bodu v konflikte.)*

Táto časť v realite musí prebehnúť, ale na tomto mieste ju nebudeme opisovať, kvôli priestoru. Prejdeme až k zapisovaniu zmluvy.

MEDIÁTOR: Takže skúsím zhrnúť, ako bude znieť zmluva.

6. Napísanie dohody

Paťa V. a Jano K. sa na mediačnom stretnutí dohodli nasledovne - náklady na opravu walkmana si rozdelia v pomere Paťa 40 % a Jano 60 %. Jano svoj podiel zaplatí až po tom, ako bude známa konečná cena opravy - ale najskôr o tri týždne a najneskôr 7 dní po tom, ako Paťa ukáže Janovi blok za opravu walkmana. Za zástupkyňou pôjde Jano s Paťou spolu najneskôr do konca týždňa. U zástupkyňi bude hovoriť Paťa a vysvetlí zástupkyňi, čo sa stalo a že ste svoj spor už urovnali. Ospravedlnia sa obaja a Paťa poprosí zástupkyňu, aby vám nedala dvojky zo správania.

Dňa 15.1. 1991 podpísaní Paťa a Jano.

7. Záver

MEDIÁTOR: Chcel by som vám poďakovať za to, ako ste sa snažili spolu nájsť riešenie a dúfam, že to, na čo ste prišli, vám obom bude vyhovovať. Na koniec by som vám chcel povedať, že ak by ste sa potrebovali znova stretnúť, stačí sa mi ohlásiť a nájdeme si spolu čas. Takže veľa šťastia a čaute.

Podľa skúseností mediátorov úroveň a výsledky mediačného konania závisia aj od vzdelanostnej úrovne účastníkov konania. Čím je účastník vzdelanejší, tým skôr pochopí situáciu, v ktorej sa strany nachádzajú a možnosti riešenia, avšak na druhej strane takýto účastník má tendenciu brať tieto záležitosti formalisticky. Na druhej strane účastník s nižším vzdelaním zväčša neskôr pochopí zmysel, resp. načrtnuté možnosti riešenia, avšak jeho prejav a celkový postoj k mediácii je otvorenejší. Otvorenejšie prejavuje svoj súhlas resp. nesúhlas s jednotlivými skutočnosťami.

Snaha o dohodu na odstránení následkov trestného činu môže mať zásadné účinky pre celé trestné konanie. Prípadná dohoda o náhrade škody, ktorú páchatel svojim činom spôsobil, môže byť podnetom k zastaveniu trestného stíhania, k upusteniu od potrestania, resp. k podmienenému upusteniu od potrestania s dohľadom.

Dohoda samozrejme musí spĺňať základné zákonné požiadavky, aby takáto dohoda mohla byť v trestnom konaní akceptovaná. Dohoda by mala obsahovať výšku náhrady škody, ktorú sa páchatel zaviazal nahradiť spolu so spôsobom, akým k tomu dôjde. Niektoré trestno-procesné inštitúty vyžadujú aj oľutovanie spáchaného skutku.

Aby mediácia bola úspešná a bol naplnený jej zmysel, je podľa môjho názoru potrebné, aby v prípadoch, kde je mediácia uplatniteľná, sa mediačné konanie začalo čo najskôr.

Vplyv mediácie je totiž obmedzený. V mnohých prípadoch nie je mediácia vôbec použiteľná. Ide napr. o recidivistov, ťažšie porušenia zákonov, u ľudí s ťažkými závislosťami napr. od alkoholu alebo drog. Najväčší prínos má mediácia podľa mňa najmä u mladých ľudí, prvopáchatelov, v prípadoch činov, ktoré vznikli z dôvodu susedských nezhôd atď. V tých prípadoch pri skorom začatí mediačného konania je podľa môjho názoru najväčšia pravdepodobnosť, že dôjde ku skorému a úspešnému ukončeniu sporu.

Výhodou v právnych systémoch, kde funguje mediácia, je: ²⁰⁷

- dobrovoľnosť strán v mediácii
- rýchlosť – na rozdiel od súdov je mediácia oveľa rýchlejšia
- nízke finančné náklady – je nižšia ako u súdov
- dôvernosť – na stretnutí sú obvykle poškodený, obvinený a mediátor, účastníci mediácie sú viazaní mlčanlivosťou - čo je tiež rozdiel od verejného hlavného pojednávania
- ústretovosť – celý proces je vedený od konfrontačného spôsobu jednania k ústretovému a ponúka obom stranám „zachovať si svoju tvár“ do budúcnosti.

Mediácia výrazne humanizuje justičný systém, resp. trestný proces. Celospoločenská snaha o dekriminalizáciu a depenelizáciu zdá sa našla v mediácii patričnú odozvu. Mediácia podľa mňa vhodne dopĺňa niektoré nepružné inštitúty a postupy v trestnom práve a v súčasnosti si môže nájsť svoje uplatnenie v praxi.

7.3 Výsledky mediácie v praktickom živote

Pri zahájení výkonu probácie a mediácie zo zákona, v Českej republike už v tej dobe existovali nevládne neziskové organizácie, ktoré sa zaoberali probáciou a mediáciou. Boli to vo veľkej miere práve ony, ktoré iniciovali vznik PMS a inštitútov probácie a mediácie. Aj po vzniku PMS môžu a aj vykonávajú ďalej svoju činnosť, v mnohých oblastiach sú PMS nápomocní. Ich činnosť je umožnená zákonom o PMS. Úkony probácie a mediácie, pokiaľ nie sú týmto, alebo zvláštnym zákonom zverené do výlučnej pôsobnosti Probačnej a mediačnej služby, môžu vykonávať, alebo sa na nich podieľať aj iné osoby.

Jednou z nevládných neziskových organizácií, ktorá sa významne podieľajú na probácii a mediácii je Sdružení pro probaci a mediaci

²⁰⁷ Šándor, Ivan – Projekt probačnej a mediačnej služby, Justičná revue 2002, str. 752

v justici (ďalej SPJ). SPJ je občianske združenie, ktoré bolo založené v roku 1994 študentmi a vyučujúcimi Katedry sociálnej práce Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe²⁰⁸ s cieľom podporiť nové, alternatívne formy riešenia trestných vecí. Hlavným zámerom bolo iniciovať proces, ktorý by vyvrcholil prijatím zákona o PMS. Stalo sa tak roku 2000, keď bol prijatý zákon o Probačnej a mediačnej službe č. 257/2000 Sb. Prijatím tohto zákona bol splnený dlhodobý a najdôležitejší cieľ SPJ a združenie sa mohlo venovať naplno ďalším cieľom. Samozrejme že sa ale nevzdáva ďalšej činnosti v legislatívnej oblasti a jej poslaním je aj naďalej iniciovať potrebné zmeny predpisov súvisiacich s ukladaním trestov a rozvojom alternatívnych trestov. SPJ podporuje konštruktívne riešenie konfliktov, kde nejde o vyslovenie viny ktoréhokoľvek účastníka, ale o spravodlivé a uspokojivé vyriešenie sporu k spokojnosti, alebo aspoň čiastočnej spokojnosti účastníkov. Tento prístup je významným nástrojom v znižovaní kriminality. Ďalej je snahou SPJ zvyšovať povedomie o prednostiach alternatívnych spôsoboch riešenia kriminality a tiež sa snaží tieto spôsoby popularizovať na verejnosti.

Ciele SPJ sú združením zadefinované ako²⁰⁹

- zisťovanie úspešnej reintegrácie znevýhodnených osôb do spoločnosti a ich návratu na trh práce,
- rozvoj nových spôsobov riešenia konfliktov, zvlášť v oblasti probácie a mediácie a alternatívnych trestov a opatrení,
- posilňovanie odbornosti probačných pracovníkov,
- rozvoj štandardov probácie a mediácie v súlade s odporučeniami Rady Európy,
- zvýšenie povedomia o problematike restoratívneho prístupu v justícii u odborníkov, ako napr. u sudcov, štátnych zástupcov, sociálnych pracovníkov a polície,
- podpora spolupráce medzi organizáciami a odborníkmi, ktorých spájajú spoločné záujmy, prostredníctvom usporiadavania workshopov, odborných stretnutí, študijných ciest a publikačnej činnosti.

²⁰⁸ <http://www.spj.cz/Index.php?page=21>, stiahnuté dňa 15.08.2008 o 12:46

²⁰⁹ <http://www.spj.cz/Index.php?page=20>, stiahnuté dňa 25.7.2008 o 10:21

Činnosť SPJ je rozmanitá. Jedna z najdôležitejších oblastí činností je tvorba a realizácia projektov, kde sa môže uplatniť sociálna práca. Takýchto projektov prebieha na pôde SPJ niekoľko ročne a postupne sa ich počet zvyšuje.

Projekty sú dlhodobé a sú to napríklad:

Inštitút pre probáciu a mediáciu.²¹⁰ V rámci tohto projektu sa usporadúvajú regionálne konferencie, kde sa diskutuje o praktických problémoch a aspektoch výkonu probácie a mediácie. Sprostredkujú sa medzinárodné skúsenosti subjektom, ktoré o to prejavia záujem a tiež sa poskytujú informácie zahraničným subjektom v krajinách, kde sa proces začleňovania probácie a mediácie do právneho poriadku ešte len začal. Pracovníci sa v rámci tohto projektu spoluúčastnia na vytváraní štandardov výkonu probácie a poskytovaní mediačných služieb a spoluúčastnia sa na vzdelávaní úradníkov a asistentov PMS.

Ďalším projektom je *projekt Informačného centra*.²¹¹ Cieľom projektu je zvýšenie právneho povedomia a informovanosti verejnosti o alternatívnych spôsoboch vyrovnávania sa s kriminalitou. Kontaktná kancelária a telefonická linka je prístupná každému, kto má o to záujem. Súčasťou projektu je knižnica s odbornou literatúrou, kde sa nachádza niekoľko stoviek titulov, vrátane časopisov, zborníkov z konferencií a ďalších titulov. Okrem toho, že SPJ umožňuje prístup k odbornej literatúre, samo realizuje publikačnú činnosť. Tiež sa v rámci projektu usporadúvajú prednášky o alternatívnom riešení konfliktov.

Medzi ďalšie projekty patrí napr. *Kvalifikačný vzdelávací program*²¹² pre úradníkov a asistentov PMS a Kvalifikačný vzdelávací program pre úradníkov a asistentov PMS- práca v regióne. Cieľom projektov bolo zvýšenie kvalifikácie úradníkov a asistentov PMS a vybavenie ich vhodnými vedomosťami, ktoré potrebujú pre kvalitný výkon svojej práce. Teoretickým podkladom pre tieto projekty sú

²¹⁰ <http://www.spj.cz>, stiahnuté dňa 15.8.2008 o 12:17

²¹¹ tamtiež

²¹² tamtiež

odborné semináre (workshopy), ktoré SPJ organizuje a sú kvalitným zdrojom podnetov.

SPJ spolupracuje s mnohými organizáciami aj *na medzinárodnej úrovni*. SPJ je členom Stálej európskej konferencie pre otázky probácie - CEP²¹³ a od roku 2000 tiež členom Európskeho fóra pre mediáciu medzi poškodeným, obvineným a obnovujúcou justíciou.²¹⁴ SPJ úzko spolupracuje so švajčiarskym Združením pre rozvoj probačnej služby vo východnej Európe (VEBO – Verein zur Entwicklung der Bewährungshilfe in Osteuropa),²¹⁵ ktorá vyústila v prípravu projektu Inštitútu pre probáciu a mediáciu.

SPJ v roku 2000 získalo za svoju činnosť v oblasti rozvoja probácie a mediácie v ČR medzinárodnú cenu Community Justice Award,²¹⁶ ktorá mu bola udelená Britskou probačnou službou v Londýne. SPJ spolupracuje napríklad aj so slovenským Ministerstvom spravodlivosti.²¹⁷ Spoločne pracujú na vzdelávacom systéme pre zamestnancov pilotných stredísk PMS. Pracovníci SPJ sa za minulé roky zúčastnili mnohých medzinárodných konferencií a workshopov, najmä za účelom posilnenia svojej odbornosti a odovzdaniu svojich praktických skúseností ďalším subjektom.

Ďalšou z neziskových organizácií, ktorá poskytuje mediačné služby je nevládna nezisková organizácia PARTNERS CZECH, ktorá pôsobí viac než desať rokov v oblasti vzdelávacích programy pre najrôznejšie skupiny osôb, predovšetkým pre učiteľov, príslušníkov menšín, úradníkov, policajtov a iné neziskové organizácie.

Výraznou náplňou ich činnosti je vytváranie a prevádzkovanie projektov. Jedným z nich je Právo pre každý deň/ Street Law.

*Právo pre každý deň/ Street Law*²¹⁸ je interaktívny vzdelávací projekt o zákonoch, demokracii a ľudských právach, kde účastníci diskutujú pod vedením odborníkov o aktuálnych právnych otázkach,

²¹³ tamtiež

²¹⁴ tamtiež

²¹⁵ tamtiež

²¹⁶ tamtiež

²¹⁷ tamtiež

simulujú činnosť súdov apod. V takejto forme napĺňania projektu vidím významný preventívny účinok, keď diskutujúci vidia, aké má trestný čin následky a čo by museli podstúpiť ako potenciálni páchatelia trestného činu. Okrem diskusií účastníci navštevujú aj skutočné konania pred súdom, kde majú možnosť porovnať simulovaný proces so skutočným.

Od roku 2002 sa uskutočňuje *projekt Právo pre každý deň*.

Účastníci sú preškolení v základoch efektívnej komunikácie a riešenia konfliktov nenásilnou formou. Klienti si v tematických blokoch osvojujú základy rodinného, pracovného, trestného a občianskeho práva tak, aby poznali nielen svoje práva, ale aj rešpektovali práva ostatných a boli pripravení prijať zodpovednosť za svoje konanie a správanie sa.

219

Konkrétnou náplňou projektu je diskutovať so študentmi, odpovedať na otázky a prebúdzat' ich záujem o právnu problematiku. Preberané sú rozmanité témy, ako napr. demokracia, ľudské práva, právne princípy, práva a povinnosti a právny systém ako celok. Študenti sa učia ako obhajovať svoje práva, získavať základný prehľad o štátnych orgánoch.

Činnosť nevládných organizácií je mnou a aj spoločnosťou vnímaná pozitívne. Zohrávajú významnú úlohu v prevencii a odľahčujú do určitej miery aj PMS, s ktorou spolupracujú.

²¹⁸ http://www.partnersczech.cz/p_street.htm, stiahnuté dňa 15.8.2008.o 12:26

²¹⁹ <http://www.probacniprogram.cz/>, stiahnuté dňa 25.07.2008 o 11:32

Záver

Vzhľadom k téme práce a v práci uvedeným skutočnostiam chcem na záver zhodnotiť úspešnosť používania a výhody alternatívnych trestov. Toto zhodnotenie doplním porovnaním s klasickými trestami, hlavne s trestom odňatia slobody.

Na alternatívne tresty sa dá pozeriť z niekoľkých uhlov pohľadu, napr. z pohľadu sociálneho, psychologického alebo ekonomického.

Alternatívne tresty majú tú výhodu oproti klasickým trestom, že umožňujú súdom lepšie a vhodnejšie postihnúť problematiku každého jednotlivého prípadu, prispôbiť podobu konečného trestu potrebám spoločnosti, páchateľa, a aj poškodeného. Vnášajú do systému trestov nové spôsoby reakcie trestného práva na trestnú činnosť, snažia sa aktívne motivovať páchateľa k vedeniu riadneho života, k naviazaniu narušených väzieb so spoločnosťou a k náhrade škody vzniknutej trestným činom. V tomto vidím veľký manévrovací priestor, ktorý zo sociálneho hľadiska dáva šancu páchateľovi trestného činu odsúdenému k výkonu určitého alternatívneho trestu nestratiť kontakt so svojim sociálnym prostredím, ako je tomu oproti páchateľovi odsúdenému napr. na trest odňatia slobody.

Alternatívny trest podľa mňa nie je až taký deštruktívny a neefektívny pre páchateľa ako klasický trest, hlavne trest odňatia slobody. Niekedy udelenie klasického trestu prinesie viac škody ako úžitku, keďže v mnohých prípadoch je samotný pobyt vo väznici kriminogénnym faktorom, narušia sa rodinné vzťahy, odsúdený sa nemôže starať o rodinu apod. Oproti tomu výkonom alternatívneho trestu aj za pomoci probačného úradníka si páchateľ nielen odpykáva trest, ale aj hľadá cestu k usporiadanému životu.

Nemenej dôležitá je aj širšia možnosť participácie poškodených na riešení prípadu v prípade napr. narovnania, čo prispieva k zvyšovaniu dôveryhodnosti justičného systému u širokej verejnosti a k dosiahnutiu lepšieho účelu trestu.

Alternatívne tresty sú výhodnejšie aj z finančného hľadiska. Z údajov v tejto práci vyplynulo, že prevádzkovanie väzníc je finančne

mimoriadne náročné, nielen v ČR, ale aj v ostatných krajinách. Treba neustále investovať do vybavenia, zabezpečovacích zariadení, taktiež vo Väzenskej službe je príliš veľa pracovníkov, čo tiež odčerpáva nemalé finančné prostriedky. Alternatívne tresty sú finančne náročné iba na začiatku ich uplatňovania, keď je treba vybudovať zodpovedajúcu logistickú sieť, vytvoriť nové pracovné miesta špecializovaných pracovníkov apod. Samotný výkon už tak finančne zaťažujúci nie je, pretože drvivá väčšina alternatív zahŕňa probáciu, ktorý spočíva v kontakte probačného úradníka s páchatelom, alebo trest obecné prospešných prác.

Významný je tiež pohľad na psychologický aspekt rozdielu medzi alternatívnymi a klasickými trestami. Alternatívne tresty sú spoločnosťou akceptovanejšie a čím ďalej obľúbenejšie, čo vyplynulo aj z prieskumu, ktorý sa konal v celosvetovom kontexte. Začína prevažovať názor, že tvrdým reštriktívnym systémom väzenstvom sa problém kriminality nevyrieši. Je tomu práve naopak, krajiny s vysokým počtom odsúdených vo väzniciach majú aj vyššiu mieru kriminality. Počty väzňov v ČR klesajú a narastá počet uložených alternatívnych trestov čo je určitý pokrok oproti minulosti. Alternatívne tresty pôsobia ináč na psychiku odsúdeného. Je v nich zahrnutý aj prvok odpustenia a prijatia naspäť do spoločnosti po ich výkone, čo chýba pri klasických trestoch. Je potrebné ale povedať, že alternatívne tresty sú použiteľné a efektívne iba pri menej závažných porušeníach práva, pri zvlášť závažných trestných činoch, alebo mnohonásobných recidivistoch strácajú na účinnosti.

Z uvedeného vyplýva, že alternatívne a klasické tresty majú svoje výhody aj nevýhody. Je na trestnom práve, aby tieto faktory dokázalo vhodne sklbiť a vytvoriť efektívny systém trestania, kde sa nebudú zbytočne odsudzovať páchatelia menej závažných trestných činov na trest odňatia slobody, ale bude im uložený alternatívny trest.

Resume

Transformation of justice and whole criminal law started with establishing of the new social and government system in 1989. It was necessary to adapt old criminal law and system of prisons to the new political system. After hard and long-time process now we can say that in Czech republic we have advanced and stable punishment system. For criminal law to be effective, it is necessary to have advanced prison system and effective punishment system. These are only a part of aspects which have to be considered when attempting to build an effective criminal law system. It is also attitude of society to the punishment, which has to be taken into account. Punishment has to meet its prevencional aspects, otherwise criminal system cannot be effective. The restorative justice and alternative punishments are starting assert in criminal law. These two systems are softening the strictness of the classical penitentiary system. There is an effort not to look upon offender as a „bad man“ but as someone who failed and made a mistake and need help now. Restorative justice is putting stress on rehabilitation of the offender, reparation of the damage, instead of the condemnation of the offender primarily.

In first chapter, I examined the theory of punishment, the individual types of the punishment and its historical evolution.

In second chapter, I made a short characteristic of criminality, prison system and their changes due to their evolution in Czech republic.

In third chapter, I described individual types of alternative punishments, their theoretical bases and their efficiency.

In fourth chapter, I described some advantages and disadvantages of alternative punishments, I compared alternative punishments due to transformation of prisons and I described some disadvantages of imprisonment.

In fifth chapter, I described the punishment of community service, in sixth probation and in seventh mediation.

I examined the basic principles of their grounds and their efficiency. I took a look on practical aspects of probation and probation projects in Southmoravian region.

From analyses, statistics in this thesis I came to severe conclusions about using alternative and classical forms of punishment.

There can be several points of view on alternative punishments, for example social, psychological or economical points of view. First, I will take a look on social aspects of using alternative punishments. Alternative punishments have advantage over classical punishments, which consist of allowing the court to better personalize every individual case. The court can adapt the punishment to the needs of society, offender and injured party. Alternative punishments are bringing new ways of criminal law reactions. They try to motivate an offender to make his life more valuable, to repair his damaged relations with society and substitute the inflicted damage. In these aspects I see a lot of opportunity how not to lose offender's contact with society. The situation differs when offender is sentenced to imprisonment.

Alternative punishment is not as destructive and ineffective for offender as classical punishment, especially imprisonment. In many cases was proved that imprisonment is increasing criminal rate, it is destructing family relations, offender can not take care about his children etc. When applying forms of alternative punishment, offender is searching way how to make his life more useful with cooperation with probation officer.

There is also a question of participation of the injured party, which is on higher level as it is used to be when using classical forms of punishment. This has a great effect on society and it is increasing credibility of criminal law.

Alternative punishments are also more profitable from economical point of view. From data in this thesis emerged conclusion that using alternative forms of punishment appear to be much more cheaper than using classical imprisonment. Imprisonment expenses are high not only in Czech republic but also in other countries. Using imprisonment takes a need to invest a lot of funds to new equipment, security systems and

their maintenance and upgrade, salary of employees etc. Alternative forms of punishment are significantly financial demanding only in a first few years after incorporation to law system because of need to build logistical site and to create positions of specialized personnel.

There is also a psychological aspect. Alternative punishments are more acceptable among people than imprisonment. This conclusion emerged from world-wide research which is mentioned in this thesis. The numbers of imprisoned offenders are decreasing in Czech republic and numbers of used alternative punishments are increasing.

It is necessary to say, that using the alternative punishments is limited due to serious crimes which can not be treated by these alternatives. Situation is similar with habitual criminals who also can not be treated by alternative punishments.

From information stated, a conclusion can be made, that alternative and classical forms of punishment have both their advantages and disadvantages, but alternative punishments are more popular. It is up to criminal system to harmonize these aspects and create an effective system of punishment.

Zoznam použitých tabuliek:

Tabuľka č.1- vývoj kriminality v ČR po roku 1989.....	34
Tabuľka č.2- počet zamestnancov Váženskej služby ČR.....	53
Tabuľka č. 3 – ukladanie trestov – štatistika	69
Tabuľka č.4 - postoj k ukladaniu trestov - prieskum.....	70
Tabuľka č.5 - činnosť PMS v ČR.....	88

Zoznam použitej literatúry:

Monografie:

1. Mezník J. a kol: Základy penologie, 1.vyd., Masarykova Univerzita v Brne, 1995
2. Malá D.: Vězeňství po česku, 1.vyd., SURSUM, 2003
3. Novotný O.: O výměře trestu, 1.vyd., Nakladatelství Československé Akademie věd, 1960
4. Trestní právo - současnost a perspektívy, Sborník z vědecké konference uspořádané Vysokou školou Karla Engliša v Brně dne 30. ledna, 1.vyd., Linie, 2002
5. Štěchová M., Večerka K., Holas J. a kol: Prevence kriminality v teorii a praxi, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1.vyd. Praha, 1996
6. Vlasta Šafaříková a kol.: Transformace české společnosti 1989-1995, 1.vyd., DOPLNĚK Brno, 1996
7. Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Sborník příspěvku z konference, 1.vyd., Masarykova Univerzita, Brno, 2000
8. Kangaspunta K., Joutsen M., Ollus N.: Vývoj kriminality v Evropě a Severní Americe 1990-1994, 1. vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2000
9. Studie IKSP: 10. Kongres OSN o prevenci trestné činnosti a zacházení s páchateli, 1. vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2001
10. Rekodifikace českého trestního práva procesního, sborník příspěvku z mezinárodní konference konané dne 21. listopadu 2000 na Právnické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně, 1. vyd., Masarykova Univerzita, Brno, 2001
11. Novotný O., Zapletal J. a kol.: Kriminologie, 1.vyd., EUROLEX BOHEMIA, Praha 2001
12. Kratochvíl V. a kol: Trestní právo hmotné Obecná část, 1.dotisk 3. přepracovaného a doplněného vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2003

13. Nezkusil J.: Evropský seminář o alternativách trestu odnětí svobody, Praha 1989
14. Vlček E.: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, 2.nezměnené vydání, Masarykova Univerzita, Brno, 2004
15. Arnau F.: Člověk mimo zákon, 1.vyd., Orbis Praha, 1969
16. Nováková J.: Problematika trestu odnětí svobody, Univerzita Karlova, Praha, 1998
17. Jelínek J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 1.vyd., Linde Praha, 2004
18. Vůjtěch J. a kol.: Výzkum institutu obecně prospěšných prací, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1998
19. Pilnáčková M.: Alternativní tresty odnětí svobody v českém trestním právu, Masarykova Univerzita, Brno, 2004
20. Marešová A., Válková J.: K problematice alternativních trestů, 1.vyd., Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1994
21. Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 3.vyd., Odex, Praha. 1997
22. Šámal P., Púry F., Rizman S.: Trestní zákon, komentář, 2.vydání, Praha, C.H.Beck 1995
23. Feňková Z., Ekonomické aspekty alternativných trestov, Masarykova Univerzita, Brno, 2003
24. Zvekic U., Harris R.: Probace- poznatky ze zahraničí, 1.vyd., KUFR, Praha, 2002
25. Probace v Evropě – Jack Derks a spol – Institut pro kriminologii a socialni prevenci, Praha 2002 (preložené z Probation and Probation service: A European Perspective)
26. Páchatelé, kterým byla uložena probace – George Mair a Chris May - Institut pro kriminologii a socialni prevenci, Praha 2002 (preložené z Offenders on probation!, London 1997)
27. Re-integration of prisoners – National Economic and social forum, Forum report number 22, Dublin 2002

28. Koncepce nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky, Sborník příspěvku z konference, 1.vyd., Masarykova Univerzita, Brno, 2000,
29. Vybrané problémy sanční politiky - Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2005

Časopisecké články:

1. Kratochvíl V.: České trestní právo stále v pohybu, Trestní právo 3-4/1996
2. Novotný O.: Trest smrti, Trestní právo 11/1998
3. Rizman S., Sotolář A., Šámal P.: K problematice alternativních trestů, Trestní právo 7-8/1997
4. Poslání a organizační struktura probační a mediační služby [mezinárodní diskusní fórum], příloha č.1 časopisu České vězeňství č.1/1999
5. Drašík A., Hasch K., Kabátová I.: K výkonu trestu obecně prospěšných prací, Trestní právo 4-5/1999
6. Válková H., Sotolář A.: Restorativní justice- trestní politika pro 21. století? Trestní právo 1/2000
7. Karabec Z.: Krátkodobé tresty, jeden z problémů českého vězeňství, Trestní právo 4/2000
8. Lata J.: Účel trestu a jeho spravedlnost, Trestní právo 2-5/2001
9. Fenyk J., Sotolář A. a kol.: Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní odpovědnosti, Trestní právo 6/2001
10. Strnadová L.: Odklony ve světle zákona č. 256/2001, Trestní právo 11/2001
11. Ščerba F.: Metody činnosti Probační a mediační služby, Trestní právo 6-8/2002
12. Marešová A.: Důsledky dlouhodobého uvěznění, Trestní právo 5/2004
13. Walmsley R.: Dosavadní vývoj vězeňských systémů v střední a východní Evropě, Trestní právo 2/2005
14. Newel T.: Slušné vězení, České vězeňství 1-2/2001

15. Gódl W.: Probační služba a výkon trestu v Rakousku (stručné informace), České vězeňství 3/2003
16. Mařádek V.: Komunikační bariéry mezi vězňenými a personálem Vězeňské služby, České vězeňství 3/2003
17. Bělecký M.: Povinnost sama o sobě nemotivuje, České vězeňství 3/2003
18. Best P.: Evropská kriminální politika na konci 20. století, České vězeňství 4/2003
19. Meclová K., Rozvoj vězeňského systému v České republice, České vězeňství 4/2002
20. Rizman S., Sotolář A., Šámal P., K problematice alternativních trestů, Příloha- Trestní právo 7-8/1997
21. Urbánek, Jindřich – Trest obecně prospěšných prací v Nizozemském království a v České republice – Trestní revue 7/2003
22. Poslání a organizační struktura probační a mediační služby [mezinárodní diskusní fórum], příloha č.1 časopisu České vězeňství č.1/1999
23. Šándor Ivan – Projekt probačnej a mediačnej služby – Justičná revue 2002, str. 751,
24. Segéš, I. – Drogy, legislatíva a jej aplikácia – Justičná revue 2002, str. 928
25. Sotolář Alexander – K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci, Trestněprávní revue, č. 11/2005, str. 304
26. Sotolář, Alexander – Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, č. 9/2005, str. 232
27. Sotolář, Alexander – Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue č. 7/2006, str. 189

Právne predpisy:

1. Usnesení č.2/1993 Předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku ČR
2. zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
3. zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád
4. zákon Slovenskej republiky č. 300/2005 Z.z, trestný zákon

5. zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
6. Uznesenie vlády ČR č. 341/1994 - Program sociální prevence a prevence kriminality - aktuální stav a východiska do roku 1996
7. zákon Slovenskej republiky č. 550/2003 Z.z., o probačných a mediačních úradníkoch
8. zákon č. 218/2003 Zb., o zodpovednosti mládeže za protiprávne činy a o súdnictve vo veciach mládeže (zákon o súdnictve vo veciach mládeže)

Dokumenty:

1. Výroční zpráva PMS, Soudní kraj Jihomoravský 2004
2. Organizační řád Probační a mediační služby, vydaný v súlade so zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
3. Statut Probační a mediační služby
4. Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek Probační a mediační služby v České republice za rok 2004
5. Ročenka Vězenské služby České republiky 2002
6. Ročenka Vězenské služby České republiky 2003
7. Ročenka Vězenské služby České republiky 2004
8. Ročenka Vězenské služby České republiky 2005
9. Ročenka Vězenské služby České republiky 2006
10. Ročenka Vězenské služby České republiky 2007
11. Výroční správa PMS z roku 2003
12. Dôvodová správa Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky k zákonu o mediácii
13. Roční správa o činnosti a hospodaření Probační a mediační služby České republiky za rok 2006

internetové stránky:

1. http://ad.vscr.cz/news_files/Vyrocní_zprava_2002.doc
2. http://www.spj.cz/frm_centrum.html#probace,
3. http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004/pril_8.html,
4. <http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?j=212&o=202&k=2026>

5. <http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?j=212&o=202&k=2016&d=9207>
6. <http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?j=212&o=202&k=2016&d=9250>
7. <http://portal.justice.cz/uvod/justice.aspx>, Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek Probační a mediační služby v České republice za rok 2004
8. <http://portal.justice.cz/soud/soud.aspx?j=212&o=202&k=3202>
9. www.spj.cz,
10. <http://www.partnersczech.cz/>,
11. <http://brno.elsa.cz>,
12. http://brno.elsa.cz/zaloha%20www/brno/street1_cze.html,
13. <http://www.partnersczech.cz/prvopachatele.htm>,
14. <http://www.icm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>
15. Príspevok výkonného riaditeľa Centra pre efektívne riešenie sporov Williama Marsha, stiahnuté z <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx?pg=1551&htm=15/15712.htm>
16. Roman Soska – Mediácia a probácia v trestnom konaní – Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, stiahnuté z <http://www.justice.gov.sk/wfn.aspx?pg=155&htm=15/1575.htm> dňa 15.08.2008
17. <http://www.ok.cz/iksp/publikace.html>
18. <http://trestni.juristic.cz/169886/clanek/trest3>
19. <http://www.restorativejustice.org/intro>
20. http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=244
21. Barbořík, Michal – Trest obecně prospěšných prací – aktuální problémy a jejich řešení, str. 6 – článek uveřejněný v časopise www.lexisnexis-online.cz
22. <http://www.spj.cz/Index.php?page=24>
23. <http://www.spj.cz/Index.php?page=21>,
24. http://www.mvcr.cz/prevence/system/vlada/2004/pril_8.html,
25. <http://portal.justice.cz/uvod/justice.aspx>, Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek Probační a mediační služby v České republice za rok 2004

26. <http://www.icm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>
27. http://mediacia.pdcs.sk/co_je_mediacia/priklad.html
28. <http://www.spj.cz/Index.php?page=20>
29. http://www.partnersczech.cz/p_street.htm
30. <http://www.probacniprogram.cz/>